

12258

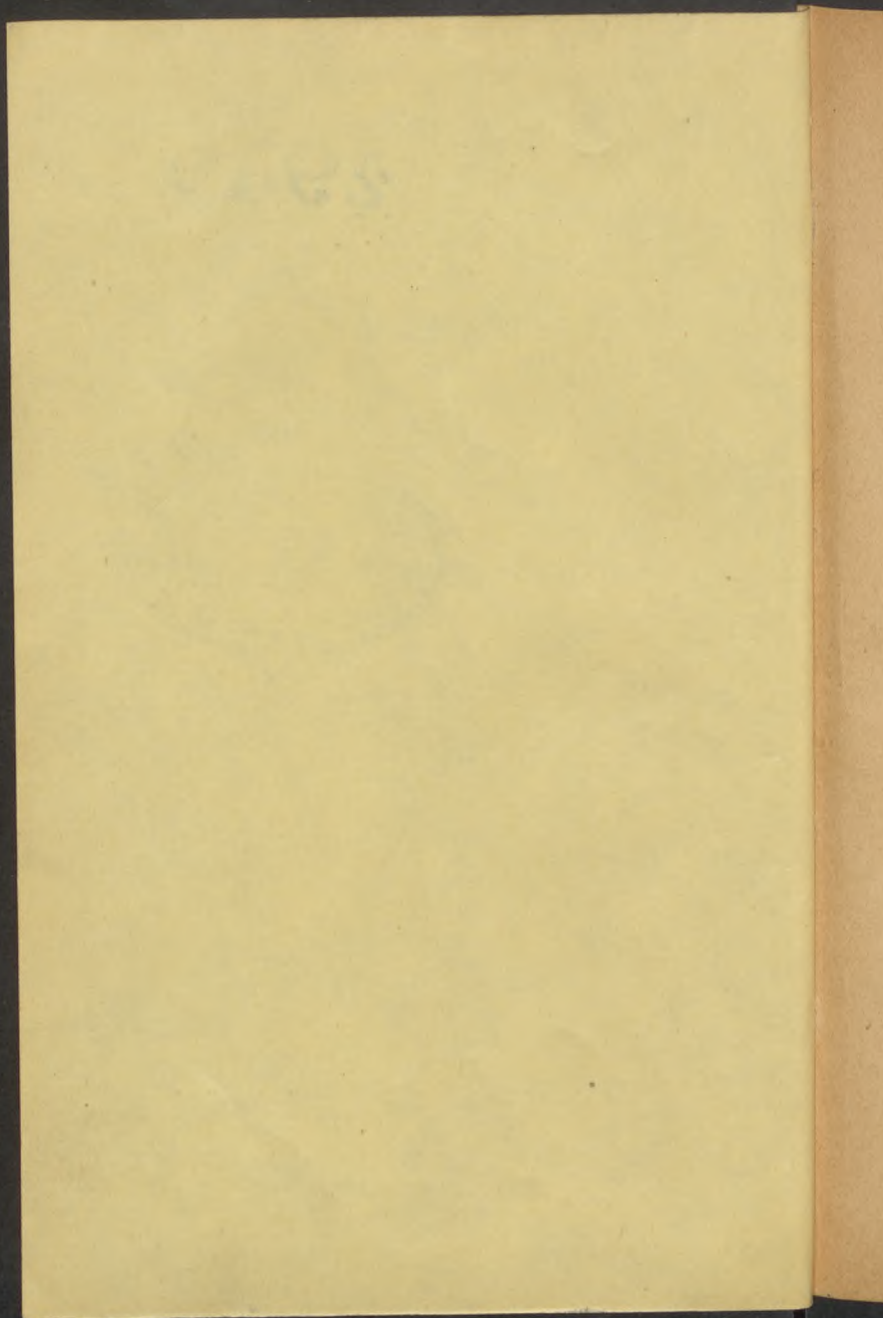
2

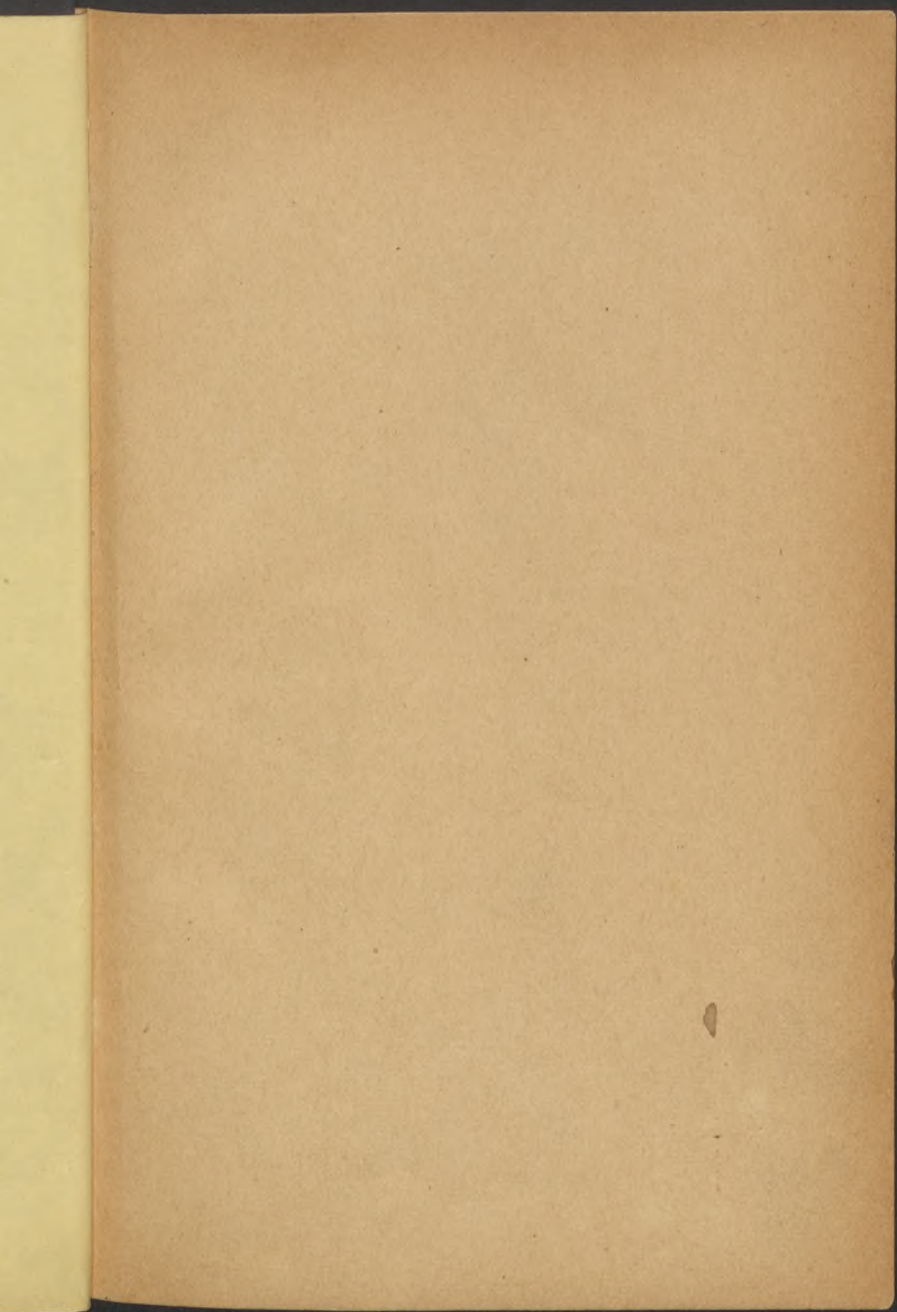
207.

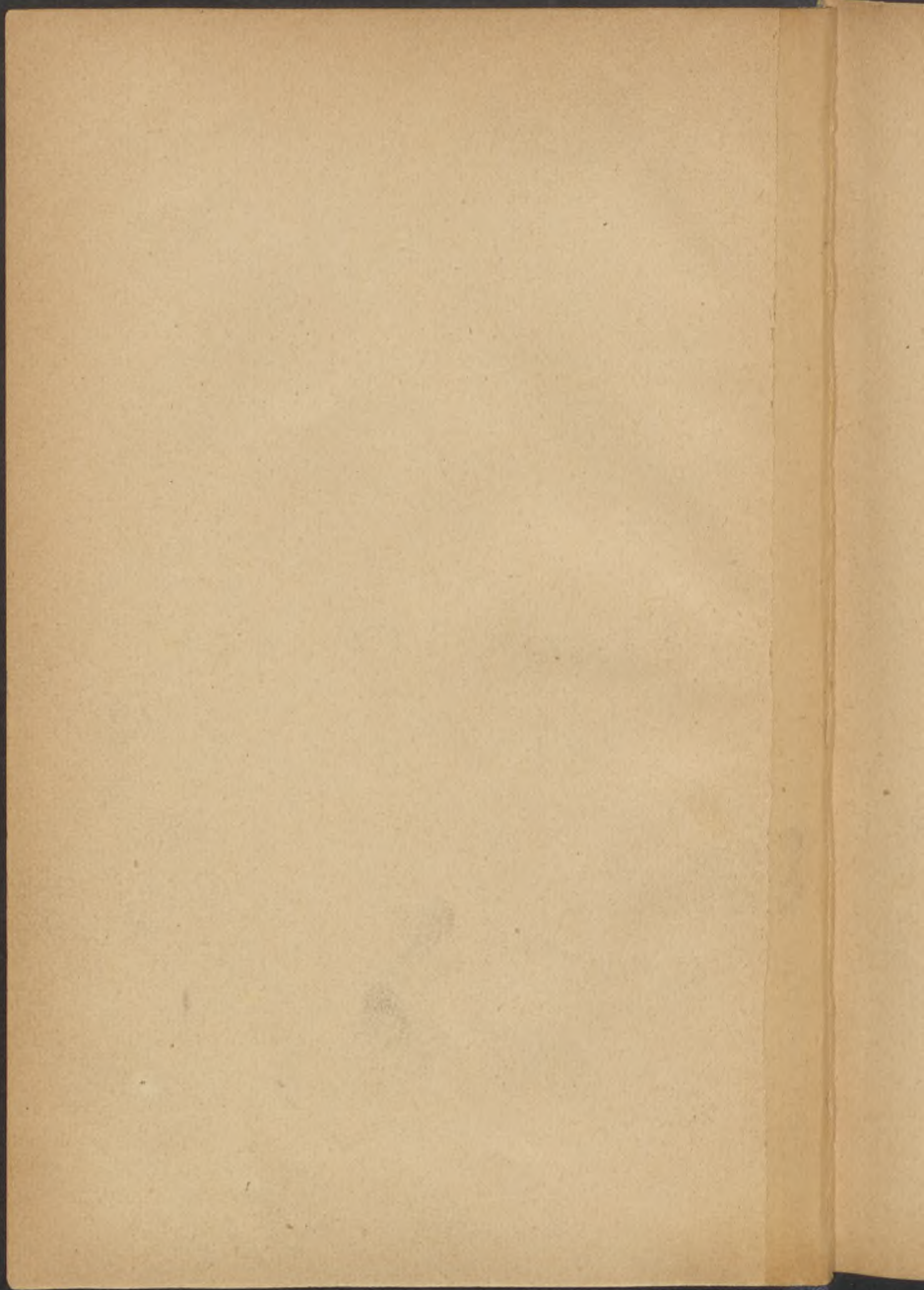
2940

2940

S O R S O K É S E M B E R E K

7-03

Amis

N É M E T H A N D O R

2940

A PÁRISI KOMMÜN

(1871)

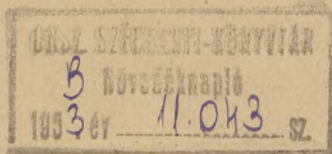
P A N T H E O N K I A D Á S

Copyright 1932 by
Pantheon Irodalmi Intézet R. T.
Budapest

B.1

12.258/2

AZ ELŐZMÉNYEK.

1848.

Rochefort az iskolában.

Loubières ur, a Collège Saint Louisban a latin ékesszólás tanára a rendkívüli események ellenére ragaszkodik az órarendhez. A tanteremben fülsiketítő láрма fogadja. Rochefort, most intézeti növendék, később a császári elnyomatás mértéktelen és izgága ostromozója a leghangosabban zajong: „Ölik testvéreinket a barrikádokon! Harcolni akarunk a népjogokért!” A tanár sápadtan áll a pódiumon, nem jut szóhoz, papirgalacsinok röpködnek feléje. A fiuk dobognak, földhöz vágják könyveiket. Porzik a padló. „Mit akarnak az utcán?” kérdi a tanár. „Ablakokat beverni, mint a csőcselék?” Nem folytathatja, mert az ifjak a sértő szóra kiugrál-
nak a padokból, rádöntik az asztalt Loubièresre, kitódulnak a teremből. A portás lelakatolta az intézet kapuját. Egy darabig döngetik, aztán az udvarra vonulnak s viharos tanácskozásba kezdenek a teendők felől. Küldöttséget menesztenek az igazgatóhoz. „Jó szüléitek azzal a szándékkal adtak be benneteket a kollégiumba” — feleli szónokuknak Poulain de Bossay, — „hoggy értel-

mes és meggondolt polgárokat faragjunk belőletek. Az utcán politikai szenvedélyek tombolnak. Ilyesmibe értelmes ember nem elegyedik. Várjatok, míg a küzdelem eldől. Minden csoda három napig tart. Így volt az 30-ban, így lesz az most is. Ne hagyjátok magatokat üres frázisokkal megtéveszteni. Nem eszmék, érdekcsoportok harca az, ami künn folyik.“

Kárbaveszett szavak. A fiúk lehajtott fővel hallgatják, mintha helyeselnének az igazgatónak, kitódulnak az irodából és csorbitatlan lelkesedéssel sietnek vissza társaikhoz. Mit tudják a vénék mi recseg-ropog, milyen jégkérgek olvadnak ezekben a langyosan szeles februári napokban! Létrát támasztanak a falhoz, felkusz-nak rajta s levetik magukat a másfél méter magas peremről az utcára, zubbonyos férfiak közé, akik kicserepesedett kezüket feléjük nyújtogatva s mellükre ölelve őket kart karba öltve vonulnak velük a Tuileriák felé. „Éljen a nép!“ kiáltják utánuk az ablakokból s a munkások visszaharsogják: „Éljen a reform! Éljenek a diákok!“

Poulain de Bossay geológus. A társadalmi megrázkódtatásokat tudománya szemüvegén át szemléli, de izléses ember, aki tudja, meddig mehet a hasonlóságok egymás mellé állításában. Legfeljebb annyit mond, hogy a föld is morajlik, mikor fent rétegek omlanak, a földrengés meg éppen azt a látszatot kelti, mintha a mélység le akarná rázni magáról a szilárdat, hogy kilobogtathassa a világba mindazt a lángot és tüzet, ami beléje szorult. Ugylátszik, a társadalom felszíni rétegeződéseinek is szükségük van az istenítéletnek arra a látszatára, a morajra és tűzokádásra, amik az ilyen földtani alakuláso-

kat kísérik. Ám a takaróréteg hamar összeáll s visszatarthatja a formátlanul dühöngő erőket. Ami a földtanban a lehülés és megszilárdulás, az a társadalomban a kijózanodás és az oppresszió.

Mit tudják ezek a fecskefrakkos kollégisták, az uralkodó osztály jól ellátott sarjai, hogy a Faubourg-Saint-Antoine-ból s a többi külvárosból a Tuileriák felé nyomuló tömegnek nemhogy politikai létjogosultsága, de még csak osztálytudata sincs? Kialakulatlanul gomolygó massa az, amely oduiból a napra szabadulva mámorosan élteti magát s közben hatalomra segíti azt a réteget, amelynek az ő növendékei lesznek államhivatalnokai, ügyvédei, orvosai és kereskedői. Fejcsóválva ballag vissza irodájába s a lépcsőn egy ifjuval találkozik, aki a Saint-Cyr-i katonaiskola egyenruháját viseli, mert csak a matematikai órákat látogatja az intézetben. Iskolatársai hetyke modora miatt „kék huszár”-nak nevezik. — „Gallifet” — szólítja meg a direktor, — „te az intézetben maradtál? Társaid tilalmam ellenére elcsavarogtak.” A fiú, később a párisi kommun vesszeje, gőgösen mosolyog. „Az események észretéritik majd őket, direktor ur.”

Marx, magasabb szempontból, bizonyos dolgokat elhallgat.

Marx, az osztályharc filozófusa, 1844-ben látogatja meg először Párist. Megismerkedik Proudhonnal, Louis Blancal, a francia szocializmus előharcosaival. Találkozásaik siralmasan végződnek. Mi választja el Marxtól tőlük? A történelemfilozófia. Ezek a franciák az emberi jogok kinyilatkoztatásából élnek, izágák és utópiákba

felejtik magukat, kitűnő megfigyelők és zűrzavaros rendszeralkotók. De mindannyian hozzájárultak valamivel a kapitalizmus szerkezetének felismeréséhez. A harcban szívósak, megvesztegethetetlenek. Itt van Babeuf, a boldogtalan ingatlanügynök, aki sejtrendszer alapján szervezkedik, másfél századdal megelőzve az oroszokat. Itt van Saint-Simon, aki megmondta, hogy csak a tervgazdálkodás veheti elejét az anarchikus termelési rend időnkénti kríziseinek. Itt van a kusza Fourier, aki észrevette, hogy a kollektívizmus utolsó állomása az államszocializmus s itt van ellentéte, a federalista Proudhon, Marx legveszedelmesebb ellenfele, akinek cáfolatára egész könyvet kell szentelnie majd.

Ezek az emberek érzelmi forradalmárok. Indulataik féktelensége, állandó felháborodásuk hajtja őket.

Marx északibb, németebb. Bátorsága civilbátorság. Nem barrikádokat épít, hanem gondolatrendszereket. Ez nem a *furia francese*, nem a guillotine romantikája. Marx a szemlélet szigorával figyeli a történelem tülekedéseit, amiken keresztül a termelés változó módozatai fejeződnek ki intézményekben és viszonylagos értékű ideológiákban.

Egy realista hégeliánus szemlélete ez. Hégeliánus, mert hisz az események értelmességében, realista, mert az értelmet nem az eseményekbe olvassa bele, hanem az eseményekből olvassa ki. Új Champollion ő, aki a királysirok fölé emelt kulturának megfejtette hieroglifjait s kiolvasta belőlük, hogy a rabszolgák izzadtsága ragasztotta össze köveit.

Marxnak, a kérlelhetetlenül logikus gondolkodónak idegeire mennek az érzelmi argumen-

tumokon lovagoló franciák. S ő maga nem volt valami vonzó egyéniség. Ime a harmincéves Marx, ahogy egy tanítványa látja:

„Kistermetű, erőteljes férfi. Széles homlok, koromfekete hajzat, bozontos szakáll. Nagy tudós hírében áll. Szava világos és mélyről jövő, modora azonban elviselhetetlenül, sértően arrogáns. A más véleményét, ha némileg is eltér az övétől, válaszra sem érdemesíti. Leplezetlen megvetéssel bánik azzal, aki ellent mer mondani neki. A neki nemtetsző érveket úgy intézi el, hogy maró gunnyal nyilatkozik ellenfelének szájalomraméltó tudatlanságáról, vagy azzal gyanúsítja, hogy tisztességtelen indítékok lapulnak meg annak állásfoglalása mögött. A bourgeois az ő szemében az emberiség salakja s mindenki bourgeois, aki nem osztja minden egyes pontban elveit. Indítványai már csak azért sem arathattak sikert összejöveleteinkben, mert akiket bántó fellépésével megalázott, önkénytelenül is arra szavaztak, amit Marx nem akart s így nemcsak hiveket nem nyert, de azokat is elriasztotta magától, akik esetleg melléje csatlakoztak volna.“

Marx a februári kormány meghívására március 4-én Párisba érkezik s április végéig figyeli a helyszínen a forradalom esélyeit. Tudja, hogy ez a forradalom a polgárság ügye, amelynek eddig csak egy kisebb töredéke, a pénzarisztokrácia jutott hatalomra.

Mint a hadvezér, megközelíthetetlen magasságból szemléli, mint vérzik el hadosztály hadosztály után annak az erődnek az ostromában, amelynek megvétele már a haditerv előrelátásában is csak mint taktikai szükséges szerepelt. Az ügy, amelyért a proletariátus

harcol, még a polgárság ügye; de a harc nem hiábavaló, a proletariátusnak távolabbi célok érdekében fel kell áldoznia magát. Az embernek önkéntelenül az az érzése támad, hogy a XX. század nevében asszisztál az eseményekhez, s hogy a messze jövő nézőpontjából gyakorol kritikát a francia proletariátus erőfeszítése felett.

Mindez nem a francia proletariátus harcainak szentelt tanulmányaiból derül ki, hanem leveleiből és magánnyilatkozataiból. Az értekezések: „Bonaparte Lajos államcsinyje“ és „A francia polgárháború“ ragyogó, bár sokhelyütt agyafurt retorikájú védőíratok. Különösen az utóbbi. Marx elhallgatja, hogy a párisi mozgalmat helytelenítette s hogy vezetőit, kik ostoba szószátyárok voltak, mint Pyat, kalandorok, mint Cluseret, árulók, mint Lullier, jóhiszemű kispolgárok, mint Beslay vagy Jourde, mélységesen megveti. Néhány sorban intézi el a kommün előtörténetét, a republikánus száműzöttek izgatását, a megcsalatkozott hazafiságot, amelynek nevében a tömegek meg akarták ismételni a konvent hőstetteit, tovasuhan a kommün mélységes időszereztlensége felett, vállalja az éppen általa helytelenített és maradiságban marasztalt proudhonista törekvéseket, a megszervezett munkanélküliséget, a kollektív termelés helyett kollektív fogyasztásra berendezkedett osztomállapot-kommunizmust, a jakobinus idők szinpadi pózait, a kommün minden hibáját és nevetségességét, mert bármi történt légyen, március 18-tól május 24-ig mégis a forradalom lobogója lengett a kontinens legnagyobb városának középületein.

Marx idézett tanulmányában megtagadja saját tudományos módszerét, eszméket magyaráz

a káoszba s megvalósulatlan maradt embrionális törekvéseket állít szociális tényekként az olvasó elé. Aki a lenyűgöző elmefuttatás után megvizsgálja az anyagot s áttanulmányozza a párisi kommünről szóló egykoru krónikákat, mélységesen csalódik s majdnem rosszhiszeműnek találja Marx-ot.

Pedig mégis Marx-nak van igaza. De miért?

Az élet tünemény-oldala folyton ismétli magát. Ide tartozik mindaz, ami lélektanilag megközelíthető. A lélektanban az okozati viszonylat a beidegzettségek egymásutánja; kényszerűségek működnek mindenütt, ahol valami valami-ből következik. Az események, akár az emberek, félnek a törvényenkivüli állapottól s megszületésükkel magukkal hozzák legitimációjukat.

Ez így van. Még a fikció is, azaz a beállítás, amellyel az emberek a maguk jelenvalóságát történelemmé magasztosítják, még a fikció is hátrafelé tekint. S hogy is lehetne másképp? A történelem szereplői meglett emberek. Mikor ezek a körülmények alakulása folytán abba a kedvező helyzetbe jutnak, hogy megvalósíthatni vélik, ami a legfontosabb (egyszerűség kedvéért így nevezem a mindenkori summum desideratum-okat): akkor képzeletük rendszerint visszaidézi azt a történelmi pillanatot, amikor már-már úgy látszott, mintha s ami életük legszebb lendületével egybeesett. A kommunardok nemzedékének 1848 volt ez a pillanata. 1871-ben tehát egész igyekezetük arra irányult, hogy azóta szerzett tapasztalataikkal ismételjék meg s juttassák diadalra az akkor elrontott ügyet. Látni fogjuk lejjebb a tárgyi bizonyítékokat, hogy így történt.

De ha így történt s mégis másként lett, mit

jelent ez? Azt, hogy a történelmi események jelentőségét nem lehet a szereplők egyéni szándékaiból, nyilatkozataiból, célkitűzéseiből megérteni. Ezzel a módszerrel legfeljebb a korok külsőségeit adhatjuk vissza s azokat a közhelyeket fejthetjük ki, amiket fellengősen örök emberinek, lélektani terminológiával pedig az emberi természet eredendő maradiságának nevezünk. Maga a folyamat, ami a tünemények mögött feszül, csak elvontan fejezhető ki; nem lévén még terminológiája, nem is lehet véghezvivőiben tudatos.

A mondottak alapján kétféle történetírás képzelhető el: a rekonstruáló krónika, amely úgy ábrázolja a mult egy-egy szakaszát, amilyennek az magamagát érezte és tudta s a produktív történetírás, amely a jelenben felismert hatóerők létrejöttét és egykoru szerepét vizsgálja. Azt, amit Marx tett.

Ebben a tanulmányban változtatjuk a kétféle szemléletet, általában azonban a krónikás módszerét követjük. A párisi kommün történetét nálunk kevesen ismerik. Megkíséreljük feleleveníteni.

A februári forradalom.

A régi metszetekről ismert keskeny párisi utca, a járdaköveket felszedegető zubbonyos emberekkel, kik mellükön feltépett inggel állnak a puskacsövek elé, megragadó kép. De Páris több, mint a Faubourg Saint Antoine, Montmartre, vagy a Buttes Chaumont. Most, hogy a zsarnoknak kikiáltott király s környezete eltávolított, ideje, hogy helyreálljon a rend. A kormány a forradalom másnapján kiadott rendeletével állami ellenőrzés alatt álló műhelyeket állíttatott

fel, amelyekben minden munkás elhelyezkedhetett. A jelentkezők száma 20.000-ról néhány nap alatt 29.000-re, majd 65.000-re s a hónap végén 99.000-re emelkedett. Három hét alatt 7 és egynegyed millió frankot fizetett ki az állam a nemzeti műhelyek munkásainak. Világos, hogy a munkáskérdésnek ez a bürokratikus megoldása nem egyéb, mint a politikai feszültség pillanatnyi levezetése, mint a munkásságnak, amely a vásárra vitte a bőrét a polgárság ügyének érdekében, odavetett alamizsna, s mint minden félintézkedés, az elkeseredést növelte s előkészítette a reakciós erők kibontakozását. Néhány hét alatt kiderült, hogy a műhelyek életképtelenek s az állam összeroppan, ha fenntartja a munkásság improduktív javadalmazását. A szituáció explodál. A műhelyek elbocsátott munkásai, a mindig elégedetlenek, az agent provocateur-ök és a csőcselék kivonult az utcára. A kormány kihirdeti az ostromállapotot. Cavaignac, a republikánus érzelmű tábornok, a februári forradalom Noskója, 50.000 főnyi katonaságot von össze a főváros körül. A nemzetőrség a kormány rendelkezésére áll. A csapatok halomra lövik a barrikádokat, behatolnak a forradalmárok által megszállt házak pincéibe s levegőbe röpitik az épületeket. Három nap alatt eldől a küzdelem. Az egyesült polgári pártok leszámolnak a forradalommal. Rögtönítélő bíróságok működnek. 3000 kivégzés, 15.000 deportáció. A lázadás szervezői elpusztulnak, vagy elmenekülnek, a proletariátust láncra verik.

Louis Bonaparte, a nagy Napoleon unokaöccse, aki egy tollahullató sassal a hátán másodszer is megkísérelte Boulogne-ban a kis káplárról szóló legenda kamatoztatását, a párisi ese-

mények hírére kölcsönt vesz fel Londonban olasz birtokaira s zsebében a barátnőjétől kapott kétmillió sterlinggel utrakel, hogy meghódítsa Franciaországot. Most negyvenéves. Fiatalkorában karbonári volt és szociológiai elmefuttatást irt a szegénység megszüntetéséről. Már tagja a parlamentnek s agitátorai a köztársaság elnökének jelölik. Egyetlen komoly ellenfele Cavaignac, aki júniusi szereplésével gyűlöltté tette a nevét. Kortesei a tulajdon védelmét, jobb kereseti lehetőségeket, általános konszolidációt ígérnek a nevében. De minden érvnél, még a pénzbelinél is sulyosabban esik latba a napoleoni származás. Mögéje sorakozik a rendpárt jegyében a vidék, a vidék illúziója és a vidék realitása, a garnizonok és a bürokrácia, a kisipar és a kiskereskedelem, mindenki, aki az államhatalomtól vár támogatást, a burzsoáziának minden rétege, amely a lajosfülöpi pénzarisztokrácia uralkodása idején háttérbe szorult.

Az elnök-diktátor a parlamenttel való minden összeütközését arra használja fel, hogy politikai ellenfeleitől megszabaduljon. A parlamentarizmus formaságainak színlelt tiszteletbentartásával aknamunkát folytat a törvényhozó testület ellen, mely diktatorikus törekvéseit keresztezi. Döntő pillanatokban a néphez appellál s a nép, mely gyűlöli Párist és a forradalmat, Louis Bonapartenak ad igazat.

III. Napoleon.

Elérkezik 1851 december másodika. Egész éjjel dühörögnek a gépek az államnyomdában. Falragaszokat és proklamációkat nyomtatnak. Az elnök felosztatja a nemzetgyűlést. A hajnali

órákban porkolábok törnek be az ellenzéki vezérférfiakhoz és börtönbe hurcolják őket. Kartáccsal és karddal, vesztegetésekkel és ígéretekkel diadalmaskodik az államcsíny. Louis Bonaparte néhány hét múlva elfoglalja III. Napoleon néven nagybátyja trónját.

A kartáccstűz, az elhallgattatott sajtó és a börtönbe vetett ellenzék árán feltámasztott empire azonban az első komor hónapok után a megmámorosodott spekuláció, az egyre növekvő jólét és a féktelen életkedv képével lepi meg a világot. III. Napoleon nem zsarnoki természet. Idealistába oltott fezőr, biborban született börzeügynök ő, érzéki filozófus, akinek minden őszintén hangzó kijelentése mögött gyanítani lehet holmi manipulációt. Annyi bizonyos, hogy Merkur jegyében született s ha választania kell, a kard helyett szívesebben választja a serpenyőt. Kormányzati bölcsesége a mérleg, amelyet az egyházzal és a jobboldallal a karbonárizmussal és a szocializmussal egyenget. Semmiképpen sem meglepő, hogy uralkodásának derekán a növekvő ellenzék gyengítésére saját kezdeményezéséből lát hozzá azoknak a szociális reformoknak a megvalósításához, amelyekre politikai multja és származása elkötelezi.

Ifjúkori művében kifejtette, hogy az uralkodónak kötelessége gondoskodni a szegénység megszüntetéséről. Fogságában arról ábrándozott, hogy az ország parlagon heverő területeit megműveltetni a munkanélküliekkel. Az aprólékosan kidolgozott álom konstrukciójában megtaláljuk Napoleon császári szociálpolitikájának irányelveit. Uralomra jutván, kiméretlenül széttapossa ugyan a klubokat és a munkásszervezeteket, de hű marad ifjúkori elhatározásához, s mun-

kához juttatja a népet. A nagy ipari fellendülés, mely csakhamar bekövetkezik, megkönnyíti szándéka keresztülvitelét. Már 1852-ben megkezdődnek a közmunkák. Az épülő vasut- és táviróvonalak tömérdek kezet foglalkoztattak. Mikor Haussmann megvalósítja a császár kedvenc gondolatát s egész utcákat bontat le, hogy Párist világvárosiasabbá s levegősebbé tegye, a telekspekulációval konjunkturája támad a munka minden nemének. Ebben az időszakban lesz Páris a fényűzők városává; ekkor hódítják meg a világot Páris luxuscikkei. A munkás keresete átlagban napi 3—6 frank között mozog; ám a képzett s magát nélkülözhetetlenné tenni tudó szakmunkás — s ilyen mintegy 15.000 van a császárság virágkorában — 20, sőt 30 frankot keres naponta. Ezek közé tartozott a Magyarországról Párisba származott Frankel Leó, aki két-három órai munkával (ötvös volt s rendjeleket készített), ennyit keresett és saját bevallása szerint „fejedelmien élt.“

A munkaidő nincs szabályozva, de közszokás szerint napi 10—12 óra, amiből két óra ebédidő.

Ám ha Napoleon hagyja keresni a munkást, megköveteli tőle, hogy ne politizáljon. Uralkodásának nagyobbik felében a munkások szervezkedése szigorúan tilos. Forduljanak kérelmeikkel a császárhoz, követelniök nem szabad. Az állam rendőrszocializmusának megfelelt a munkaadók patronázs-politikája. A munkaadók családtagokként kezelték alkalmazottaikat. A császárság idejében keletkezett nagy áruházakban, a Bon Marché-ban, a Louvre-ban és a Samaritaine-ben szigorú erkölcs uralkodott. Az elárusító kisasszonyok az üzletben laktak s elvesztették állásukat, ha kapuzárás után jártak haza. A

munkaadónak jogában állt bérlevonással büntetni az alkalmazottakat; nemcsak a késés és az indokolatlan távolmaradás számított fegyelmi vétségnek, hanem az is, ha a munkás öltözékén a felügyelő kivetnivalókat talált.

Államhatalom és tőke egyaránt a jóságos, de szigorú atya maszkját ölti magára. Eszméiket Le Play műveiből meritik. A császár anyagi kedvezésekkel igyekszik magához édesgetni a munkás-ságot, kijátszani a republikánusok ellenében. Az Orleansoktól elkobzott vagyont munkáshitelintézetek és fogyasztási szövetkezetek alakítására fordítja, megszünteti a sztrájktilalmat, munkásperek esetén sűrűn él kegyelmi jogával.

A proletariátus akaratát 1864-től 1868-ig Tolain fejezi ki, ez a művelt és biztos fellépésű munkásvezér, aki hírlapi cikkeivel vonja magára az udvar figyelmét.

Tolain annyira szívvel-lélekkel munkás, hogy osztályának érdekében még a szolgálalkúség, sőt a haladás eszméivel való szembeszegülés látszatát is vállalja, hogy vívmányokat csikarjon ki az udvartól. Az ő bölcs buzgólkodásának köszönhető, hogy a császár anyagi támogatásban részesítette a londoni világkiállításra kiküldött munkásdelegáltakat, akik künn összeköttetésbe léptek angol testvéreikkel.

Tolain-nak nagy szerepe volt az Internacionále létrejöttében. Ám ez az 1862-ben megalkult nemzetközi munkásszövetség csakhamar Marx befolyása alá került. Marx életének ebben a korszakában revideálta forradalmi optimizmusát. A Kommunista kiáltvány idejében még hitt a világforradalomban, de az ötvenes évek gazdasági fellendülése lehűtötte reményeit. Később, mint valaha s megveti londoni környe-

zetét, amely a politikai menekültek hisztériájával minden csip-csup eseményből a reakció közele összeomlására következtetett. Marx ugyan változatlanul ellensége a proudhoni federalizmusnak, de az Internacionále érdekében enged kérlelhetetlen egyvonaluságából. Tolain viszont keményebb lesz a Marx-szal való érintkezésben s eddigi műhelyszemlélete helyett nagyobb perspektívában látja a proletariátus történelmi rendeltetését. Mint az Internacionále párisi szekciójának vezetője, ellentétbe kerül a kormánnyal s az udvarral való kapcsolatai megszűnnek.

Egyelőre azonban a hatvanas évek elején vagyunk s a császár úgy áll a világ előtt, mint a munkásság önzetlen s megértő támogatója.

Az empire ellenségei.

Két évtized alatt hamuba fulladt volna a negyvennyolcas forradalom parazsa? Ugy tűnik. A polgárság gyarapodik, a börzén emelkednek a papírok. Páris új sugárutjaival, áruházaival, fényűző mulatóhelyeivel most alakul át a modern Babilonná, az elmésségek bünyösen gazdag világvárosává. 1867-ben, a világkiállítás esztendejében a hatalom és jólét minden haszonélvezője, a despotikus államok minden mágnása, zsenrije és bojára Párisba özönlik. III. Napoleon páholyából az orosz cár, a porosz király, német fejedelmek és orosz nagyhercegek élvezik Offenbach „Gerolsteini nagyhercegnő“-jének vérpezsdítő ritmusait.

Az uralkodóktól körüludvarolt uralkodó a béke császára, az európai egyensúly garanciája. A decemberi államcsíny végrehajtója, a köztársasági alkotmányra tett eskü hitszegője erősen

öregedik. Hólyagbántalmak gyötrik, vért vizek, borbély rakja fel arcára a színeket, festi haját és bajuszát. Kénytelen volt a közvélemény nyomására liberális engedményeket tenni, megkezdődött az emigrációban élő köztársasági politikusok visszavándorlása. 1861-ben képviselővé választják Favret, Orsininak, a császár merénylőjének védőügyvédjét. 1863-ban 53 ellenzéki képviselő ül a törvényhozó testületben. Nem a munkások, hanem ezek a liberális képviselők gyűlölik a leghevesebben a rezsimeket. Mielőtt maguk vetnék oda a kesztyűt, harcba küldik ellene a halottakat. Egy Baudin nevű népképviselővel hozakodnak elő, aki az államcsíny követő utcai harcokban elesett a barrikádokon. 1868 november 2-án az ellenzéki képviselők kivonulnak a sirjához, hogy a császár ellen tüntessenek. Az ügyészség kénytelen vádat emelni néhány ujságíró ellen, akik provokáló hangon irtak a temetőjárásról és adakozásra szólították fel olvasóikat a köztársaság mártirjához méltó siremlékre. Delescluzet, a Réveil szerkesztőjét egy délvidéki, félszemű prókátor védi, Gambetta. Beszédének néhány passzusa harsog, mint az ítélet trombitája. „Avassátok hát nemzeti ünneppé december másodikát, s mi mártirjaink nevében fogjuk ünnepelni azt.” Beszéde egy csapásra népszerűvé teszi. A következő esztendőben az ellenzéki szavazópolgárok őt is beküldik a parlamentbe.

Ezek az urak esküdt ellenségei Napoleonnak. Őket nem vesztegeti meg a császári Páris féktelen életkedve, a látszat presztízse, a nagy idegenforgalom, a közmunkákra költött milliók. A császár liberális gesztusait bizalmatlanul fogadják. Szinte érthetetlennek tűnnék az engesztelhetetlen gyűlölet a császár személyével szemben,

amely e kor ellenzéki publikációiból árad, a szidalmaknak és az apokaliptikus hangú jóslatoknak bősége, ha az ember nem tudná, hogy a prókátorok és ujságírók egy vizionárius költő aischylosi dörgejelmeit higitják fel főrmédvényeikben. Victor Hugo mínoszi szigorral tartja számon a császár cselekedeteit, semmit sem felejt, újra meg újra fejére olvassa szószegését, felidézi a december másodikán legyilkoltak szellemét, verseibe füzi a deportáltak jaját. Könyvei Franciaországban tilosak, de *A bűn történetét*, a *Kis Napoleont* és a *Büntetések* gyilkos verssorait mindenki ismeri. És Victor Hugo pellengrére állítja ezekben a könyveiben a császár minden cinkosát, Sibourtól, Páris hercegeisékétől kezdve Baroche-ig és a többiekig. Hétpróbás gazemberek, megátalkodott himpellérek voltak-e? A költő oly lenyűgöző erővel, a közlés oly ellenállhatatlan eszközeivel erőszakolja ránk felháborodását és haragját, hogy az olvasónak nincs ereje a tiltakozásra. Gyilkos sorai megragadnak az emlékezetben, rímei megpecsételik a sorok tartalmát, a vád, mely ajkáról elhangzik, mindjárt ítélet is és örökidőkre szól. Néhány verse többet ártott az impériumnak, jobban destruálta a közvéleményt, mint bármi más, s ami itt a legfontosabb, megszabta a Napoleon elleni polémia hangját, a megvetésnek oly szélsőséges tónusát ütve meg, amelyet a kevésbé nagyszerű stilisztáknak, ha egyáltalában hatni akartak, már csak torzítani lehetett.

Az emberek általában könnyen felejtenek. Victor Hugo azonban divattá tette az engesztelhetetlenséget. Ha olyan hangok hangzanak fel csakhamar, amelyek szerint minden eredettől fertőzött, ami 1852 december másodika óta

Franciaországban történt, abban Victor Hugonak kétségkívül kezdeményező szerepe van. Ő, a félisten a legmagasabb patrónusa annak a szennyes kritikának, amely Sedan után előnti Franciaországot. Másfelől ő a legfőbb forrása annak a misztikus szabadságrajongásnak is, amely energiáit a kedélyből meríti és amely a cselekvések sikjára tévedve függetleníti magát mindattól, ami értelem. Mindig végzetes, ha a költőnek sikerül emberfölötti kifejezőképességével megháborítania a tömegeket.

Egy goromba hirlapíró.

Victor Hugo szívesen látott vendége Brüsszelben a Collège Saint Louis néhai növendéke, Henry de Rochefort, akit a császári kormány száműzött s aki Belgiumból izgatja a Napoleon-család ellen a tömegeket. Ahogy ez az epés hirlapíró a császárt támadja, az már nem politikai indulat, hanem egy fékevesztetten tomboló őrült dühe. Nincs a magánéletnek olyan mozzanata, a hatalomnak olyan közömbös megnyilvánulása, amit ez a népszerű hirlapíró ne olvasna császára fejére. Lapjának, a heti 150.000 példányban megjelenő LANTERNE-nek cimbetűin kötél hurkolja körül az L és N betűk nyakát. Mit jelent ez mást, mint: *lám pavastra Louis Napoleonnal?* A hatóságok tehetetlenek a konok sajtóhadjáratával szemben. Alig kobozzák el a lapját, más néven jelenik meg újra. Mikor börtönbüntetésre ítélik, hívei kiszöktetik az országból s a becsempészett lappéldányok még féktelenebbül izgatnak. Mindennek tetejébe beválasztják a parlamentbe, személye sérthetetlenül lesz, a tribünről támadhatja a dinasztíát.

Rochefort 1869—70-ben *Marseillaise* című lapjában verekedik Napoleonnal. S most olyan esemény történik, mely végleg elvadítja a helyzetet.

A postás egy napon az alábbi levelet kézbesíti Rochefortnak:

„Uram!

Minekután sorra sértegette családom tagjait s még a nőkre és gyermekekre sem volt tekintettel, most egyik cinkosa lapjában az én egyéni becsületembe gázol. Mi sem természetesebb: nekem is sorra kellett kerülnöm.

Azt hiszem, van egy előnyöm névrokonaim felett: noha Bonapartenak hívnak, magánember vagyok.

Kérdezem Öntől: helytáll-e a személyével azért, amit ír? Bevallom, igen kevésbé bizok ebben, mert úgy értesültem, hogy választói Önnek kötelességévé tették kitérni minden párbaj elől, hogy értékes életét kimélje.

Mégis elküldöm ezt a levelet abban a reményben, hogy a francia gavalléria némi csekély maradványa arra fogja készíteni Önt, hogy lemondjon arról az óvatosságról, amely mögött meghúzódhatnék.

Amennyiben tehát a kedvemért hajlandó ledobni azt a páncélt, amely az Ön értékes személyét sérthetlenné teszi, legyen szerencsém. Nem lakom sem palotában, sem kastélyban, hanem a Rue d'Auteuil 59-es számú házában. Igérem Önnek, hogy ha el látogat hozzám, nem fogják azzal fogadni, hogy nem vagyok otthon.

Uram, várom a válaszát.

Pierre Napoleon Bonaparte.“

Rochefort nem érti a dolgot. Pierre Napoleon Bonaparte a császárnak kegyvesztett rokona, hirhedt krakéler és verekedő, aki esztendő óta beadványokkal ostromolja az uralkodót, hogy támogassa szorult anyagi helyzetében. Kérvényeire a kabinetiroda hideg elutasítással válaszol. A császár nem akar tudni Pierre-ről.

De mit akar ez a Bonaparte tőle? Miért áll ki éppen ő, a kegyvesztett rokon a császári család becsületéért? S ha már sértve érzi magát, miért nem ragaszkodik a párbajkódexhez, miért nem küldi fel hozzá a segédeit, miért hívja ki levélben s miért rendeli fel a lakására?

Rochefort nem megy a herceghez, hanem elküldi hozzá segédeit, Milliére és Arnould urakat. A két segéd a kapuhoz ér, amikor feldult külsejű férfi rohan ki a házból és rájuk kiált: „Ne menjenek fel! Odafenn gyilkolnak!”

Mi történt? Paschal Grousset hirlapíró a hercegnek egy nyilatkozata miatt sértve érezte magát s ugyanaznap küldte el hozzá segédeit, Victor Noir és Ulric de Fonvielle urakat, mint Rochefort az övéit. A fiatal Victor Noir reggel odaszólt a házvezetőnőjéhez: „Ugy kefélje ám ki az ünneplőmet, hogy herceghez megyek látogatóba!” A lakáj a herceg fogadótermébe vezette a feketébe öltözött urakat. Pár pillanatig magukra maradtak, majd megjelenik a herceg. „Rochefort részéről?” recseg a segédekre. „Nem uram” felelik azok. „Mi Paschal Grousset ur megbízásából vagyunk itt.” A herceg átveszi az uraktól a megbízólevelet, majd összegyüri s feléjük fordul. „Rochefort urat azért provokáltam, mert a csöcselék szócsövének tartom. Grousset urra füttyölök. Az urak azonosítják magukat e bitangokkal?” — „Igen” feleli Noir. A herceg

előbbre lép, arculüti Noirt, előrántja ötlövetű pisztolyát, amelyet hálókabátja zsebében szorongatott s a segédekre süti. Ulric de Fonvielle elugrik és kimenekül a teremből, a halálra sebzett Noir utánatántorog, levánszorog a lépcsőn s holtan rogy össze a ház előtt.

Néhány órával később Jules Vallès, az örök lázadó, találkozik az egyetemi könyvtár kapujában Raoul Rigault-val, egy cvikkeres, nagyhangú joghallgatóval.

— Hallotta, hogy Pierre Bonaparte agyonlőtte a szabóját? — kérdi Rigault.

— Nem a szabója volt, — feleli Vallès. — A Marseillaise munkatársát lőtte le.

A két forradalmár felmegy a szerkesztőségbe. Megtudják, hogy a merényletnek Victor Noir az áldozata. Azonnal fiakkerba ülnek s kimennek Neuilly-be, az áldozat fivéréhez.

A halottasszobába vezetik őket. Victor Noir holtteste felöltözve nyugszik az ágyon. Kezén fekete glaszé kesztyű, mellén keményített plasatron, mintha bálból jönne. A két forradalmár cseppet sincs meghatva. Azon tanakodnak, hogyan lehetne az eseményt a forradalom javára értékesíteni.

— Nyitott fiakkerbe kellene ültetni s körülvinni a városban. Mi a kocsihágcsóról lázitanánk a tömeget.

— Kitűnő. De vajjon akad-e fiakkeros, aki felveszi a kocsijára?

— Nem kell közölni vele, hogy halott ül a kocsin. Ráadjuk a hullára a felöltőjét s letámogatjuk a kocsihoz, mintha beteget kísérnénk.

A fivér tiltakozik s így a terv abbamarad.

Az eset izgalmas. Rochefort, aki bizonyosra veszi, hogy a Victor Noirt ért golyók neki voltak

szánva s hogy a herceg csapdába akarta ejteni,
a következőket írja lapjában:

„Elég gyenge voltam azt hinni, hogy egy
Bonaparte más is lehet, mint gyilkos.

El meritem hitetni magammal, hogy e gyilkosságból és orgyilkosságból élő család valamelyik tagja becsülettel ki mer állni a porondra.

Munkatársam, Paschal Grousset osztzkodott tévedésemben s ma közösen siratjuk Victor Noirt, drága, hü barátunkat, akit egy Pierre Napoleon Bonaparte nevű haramia leggyilkolt.

Tizennyolc esztendeje nyög Franciaország ez utszéli rablók vértől csöpögő ökle alatt. Nem érik be azzal, hogy a köztársasági érzelmű polgárokat kartáccsal ölik halomra az utcán, hanem lakásukra csalják fel őket, hogy négy fal között végezzenek velük.

Francia nép, mikor kiáltod oda nekik, hogy elég volt?

Henri Rochefort.

A felhívás miatt, amelyet Rochefort ökölnyi betűkkel tett közzé, az ügyészség vádat emelt. Rochefort másnap, mint képviselő meginterpellálta az igazságügyminisztert. Attól kellett tartani ugyanis, hogy Pierre Bonaparte felett, aki a császári család tagja, az udvari bíróság mond ítéletet.

„Kérdem az igazságügyminiszter urtól, — vágta ingerülten a miniszter arcába, — a Borgiák korában élünk-e, vagy a Bonapartek alatt? A tegnapi gyilkosság nem az első eset. Erről a helyről szólitom fel az ország népét, ragadjon fegyvert és álljon bosszut az orgyilkosokon!”

Az államfő családja ellen intézett hallatlan

támadásra, amelyet a karzatok közönsége lelkes ovációval fogadott, az elnök ijedtében lezárta a vitát.

Victor Noir temetése.

A szerencsétlenül járt Victor Noirt január 12-én temették. Rendőrcsapatok vontak kordont a temetőbe vezető útvonalon, katonaság állott készenlétben a középületek udvarán, a Marsmezőt és az Iparpalota környékét lovasság szállta meg. Kétszázezer ember bandukolt a gyászhintó mögött. Rikkancsok hangja sivit, akik a Marseillaise-t árulják a ravatalán fekvő Victor Noir képével. „Két sou 'a hullal!“ S ez a feketén hőmpölygő menet, amelynek minden résztvevőjében izzik a gyűlölet, csak a jelszóra vár. De Rochefort, aki lábait lógatva ül a koporsó mellett, hallgat. Helyesen teszi. A kamarilla alkalomra vár, hogy vérbetapossa a szervezkedni kezdő forradalmat.

A Champs Elysées virágágyainál dragonyosok várják kivont karddal a temetőből visszaáramló tömeget. Parancsok pattognak, dob pereg. De beavatkozásra nem kerül a sor.

Ott bandukolt a menetben az eljövendő népforradalom minden kolomposa, a kommün egész vezérkara: Flourens, a Collège de France-nak liberális érzelmei miatt elmozdított tanára, Raoul Rigault joghallgató, Delescluze, a Réveil szerkesztője, Milliére, a Marseillaise kiadóhivatali igazgatója, Paschal Grousset hirlapíró, Jules Vallès, a regénviró és Felix Pyat, aki úgy ír, mint egy dísznő (Gautier), Léon Frankel, Magyarországról elszármazott ötvösmunkás, Theisz, egy másik ötvösmunkás és mások. Rövidesen találkozunk velük.

Flourens.

A Rue de Flandre 51-es számú háza előtt állunk, a Marseillaise szerkesztősége előtt. Csoportosulás, férfiak, nők fordulnak be a kapun. Mi van itt? Egy feltürt galléru férfi a kapura ragasztott hirdetményre mutat.

Ma, 1871. február 7-én

VITA VOLTAIRE-RŐL.

Előadók Rochefort és Flourens. Beléptidij 25 centimes. A tiszta jövedelem egy politikai fogoly felsegélyezésére szolgál.

Az idő nyolcra jár, az eső csendesen szemetel. Kocsi gördül a ház elé. A kiszálló — a gázláng az arcába világít — Rochefort. Néhány férfi közre veszi s halk szóváltás után átültetik egy másik kocsiába. Valaki végignézte a jelenetet és besiet a házba.

Az alacsony teremben, amelynek homályát alig oszlatja el a mennyezetről lecsüngő petróleumlámpa világa, gyérszámu hallgatóság várja az előadás kezdetét. Most beront az az ember s hangosan odakiáltja a dobogón álló Flourens felé: „Rochefort-t törbe csalták! Elhurcolták a Saint Pélagie börtönbe!“ — Flourens elsápad, s hirtelen mozdulattal galléron ragadja a melllette strázsáló ügyeletes rendőrt. „Én meg önt tartóztatom le Rochefort helyett!“ A rendőrtiszviselő tiltakozni próbál, de Flourens revolvert szegez a mellének. „Ön velem jön. Figyelmeztetem, hogy az első gyanus mozdulatra lelövöm. Erről értesitse utközben a társait is.“ A rendőr kezeit tördeli kétségbeesésében. „Engedjenek haza uraim. Többgyermekes családapa vagyok.

Miattam csinálhatnak, amit akarnak, hagyjanak ki a játékból.“ — „Ön velem jön“ — makacskodik Flourens és hallgatóságától követve elindul foglyával Belleville felé. Kiséréte pillanatok alatt százakra szaporodik. Rendőrök állnak az utcán, de Flourens foglyára szegezi revolverét s az kétségbeesve integet feléjük, hogy ne moccanjanak. Flourens közben osztogatja a parancsokat. A nép feltépi az utcaköveket, hordja a deszkát, építi a barrikádokat. Flourensnak eszébe jut, hogy felmegy egy közelben fekvő színház kelléktárába s fegyvereket kerit. Felzörgeti a házmestert, felnyitattja a raktárt és foglya kíséretében órák hosszat motoz a molyette bárszonykosztümök és festékszagu kulisszák között. Mire lejön, a tömeg szétoszlott. Ott áll a rendőrtisztviselővel, mindketten fáradtak és álmosak. Már most mit kezdjenek egymással? Flourens hazaengedi s felmegy egy barátjához aludni. Olyan fáradt, hogy átalussza a következő napot s csak utólag tudja meg, hogy a tömeg hajnalban összeverődött, barrikádokat emelt és kirabolt egy fegyverkereskedést. Három napig áll a harc az utca és a rendőrök között. Az események fejleményeit látva Flourens Londonba menekül.

A HARMADIK KÖZTÁRSASÁG.

A forradalom előszelében.

Az ember azt hinné, a februári forradalom idejében él. A rendőrség összeesküvőket hajszol. 1870 februárjában Edmund Megy mechanikust (Rue des Moines 76.) rendőrök zörgetik fel álmából. Megy nem ad életjelt magáról, majd hirtelen

len fölrántja az ajtót s a hivatalos közegekre lö. Mouret rendőrbiztos holtan esik össze. Delescluze másnap a Réveille-ben nyíltan védelmére kel Megynek. A törvényszék gyilkosság büntettné- nek feldicsérése címén tizenháromhavi fogházra ítéli. Megy Protot ügyvédet bizza meg védelmé- vel. A rendőrség elfogatóparancsot ad ki Protot ellen. Az egyik rendőrbiztos gyanus, irományok- kal tele táskát pillant meg az ügyvéd íróasztalán. Mikor feléje nyul, Protot félrelöki s az aktatás- kával lerohan az udvarra. A másik rendőrbiztos riasztó lövést ad le utána, a házmester lezárja a kijáratokat s Protot-t elfogják. Megy-t a törvény- szék halálra ítéli, de az ítélet végrehajtására nem kerül a sor. A forradalom szabadlábra helyezi, a kömmün alatt Issy erőd parancsnoka lesz. A Schneider-Creuzot gyár munkásai sztrájkba lép- nek. A sztrájkot katonaság veri le, a vezetők kisebb-nagyobb fogházbüntetéssel uszák meg az esetet.

Pierre Bonaparte felett március 21-én ítélke- zik a Toursba egybehívott magas bíróság. A nagy reverencia, amellyel a bírák és tanuk a vádlot- tat fenséges urazzák, aki vizsgálati fogságát ugy- a Conciergerie-ben, mint a toursi tömlőben az igazgató magánlakásán töltötte ki, semmiesetre sem használ a császárság ügyének. A bírák, a hallgatóság mélységes megdöbbenésére, felmen- tik Napoleon herceget a szándékos emberölés vádja alól, Ulric de Fonvielle-t azonban, aki föl- indulásában a tárgyalás során szemébe vágja a vádlottnak, hogy gyilkos, a bíróság előtti tiszte- letlen viselkedése miatt tiznap fogságra ítelik.

Victor Noir temetése óta puskaporos a levegő. Mennyire fájlalja később Bazaine, Metz védel- mezője s most a császári gárda parancsnoka,

hogy nem kerittette körül a Noir koporsóját kísé-
séro menetet. Különös véletlen, hogy ez a gondolat Engelsnek is eszébe jut. „Ha a katonaságnak” — írja Marxnak — „sikerül kiterelni a városból a fegyvertelen tömeget, akkor a császári kormány néhány tucat ágyuval, egy ezred gyalogsággal s egy brigád lovassal halomra mészárolhatta vagy fogságba ejthette volna a forradalom egész vezérkarát.”

Hát nem így történt.

Ki-ki hazaballagott, a munkás bement a műhelyébe, a hivatalnok a hivatalába, a kereskedő üzletébe, az orvos a rendelőjébe, a rendőr kiállt a posztjára. A vizsgálóbíró új elfogatási parancsokat adott ki, az esküdtek elítélték vagy felmentették a vádlottakat. A nap hajnalban elfoglalta a helyét és ha eljött az ideje, lement. Ez az élet, „le petit train-train de la vie quotidienne”, így csetlenek-botlanak, ahogy a nyáj halad, távlatból, a tömegek s aki összeesik, azt beviszik a kórházba és itt-ott morognak mire a rendőrök beugrálnak a sorokba s kirángatják a kolompókat. A sajtó féktelenül uszít tovább, az ellenzék követelőzik, a klubok élénke. Flourens bombákat küld Londonból a császár ülepe alá. Megbizottja, Beaury őrmester felkeresi Flourens párisi házigazdáját, majd együttesen jelentkeznek a hatóságnál. A rendőrség hosszas alkudozás után megvásárolja a két atyafit s a törvényszéknek alkalma nyílik a terhelő adatok alapján Flourenst életfogytiglani kényszermunkára ítélni, in contumaciam, mivel Flourens Londonban tartózkodik. Ugyanakkor az Internacionálé párisi szekciója határozmányokat hoz s bár ez az intézmény egyenesen a császár munkásutaztatási akciójának szülötte, s politikája a boulevard-lapok

hang
tóság
káss
bads
agitá
nin.
üzén

A
jác
rokl
száll
műv
szár
Élte
a cs
bor
nek
hat
kisl
mo
tak
bor
célj
suj
S

ters
rek
latk
az
dés
szó
má
bör

Ném

hangjával ellentétben szürke és mérsékelt, a hatóság perbefogja vezetőit. Páris forrong. A munkásság visszaél a frissen kapott gyülekezési szabadsággal, proudhoni eszméket vitat, Blanqui agitál a városban, felbukkan a szakállas Bakunin. S ekkor, 1870. július 19-én a császár hadat üzen Poroszországnak.

A háboru.

A hadüzenet napján felfogadott tüntetők járkák be Páris utcáit, a császárt éltetve s tele torokkaal üvöltve: „A Berlin!“ A császár a főhadiszállásra utazik és személyesen irányítja a hadműveleteket. Távollétében, mint régens, a császárné vezeti az államügyeket. S az ucca ujjong. Élteti az ujoncokat és a Marseillaise-t zugja, ami a császári éra alatt tiltva volt. Mit hozott a háboru? Az államhatalomnak hadiállapotot, amelynek kényszerében minden gyeplőt szorosra foghat, a nagyvállalkozóknak hadiszállításokat, a kiskereskedőnek konjunkturát, a fiatalságnak mozgást, izgalmat, vakációt. A munkásság tiltakozik ugyan, de abban bizakodik, hogy a háboru előreláthatatlan eseményei hozzásegítik céljaihoz. Csak a magányos gondolkodókat sujtja le az elhamarkodott hadüzenet.

S a háboru első napjaiban orgiáit üli a mesterségesen szitott frázis-hazafiság. Hájás filiszterek ismételtetik a magas helyről elhangzott nyilatkozatokat. Néhány nap múlva hírek jönnek az első győzelmekről. Az utca tombol a lelkesedéstől, megbocsát III. Napoleonnak. Jön egy szombati nap, augusztus 6-ika, amelyen a diadal-mámor extázisba csap át. A nép összegyűl a börze előtt, idegenek egymás nyakába borulnak,

ötvenezer ember zúgja a himnuszt. Valami nagy-nagy győzelem híre terjedt el, senki sem tud róla közelebbi részleteket, várják a falragaszokat. Órák mulnak így és semmi sem történik. A nép türelmetlenkedik. Egyszerre csak kiderül, hogy a győzelem híre légből kapott volt s a hangulat átcsap az ellenkező végletbe. A tömeg őrzöngve szidja a kormányt és a hadvezetőséget. Ez volt a fordulat. Másnap már jönnek, gyors egymásutánban a tragikus hírek: Weissenburg, Wörth, Froschweiler és Reischoffen. Douay tábornok elesett csapatai élén, Mac-Mahon hadtestét felőrölték a németek, az álliberális Ollivier kormány lemond. Mit változtat ez már a helyzeten? Mindenki tudja, hogy a császár elhamarkodta a hadüzenetet, a tábornokok tehetségtelenek, a csapatok felszerelése és élelmezése gyalázatos s az intendaturán teljes a fejtelenség. Bazaine 180.000 főnyi hadserege tehetetlenül vesztgel a körülzárt Metzben. Az ellenség leköti a várakba koncentrált erőket és feltarthatatlanul nyomul a főváros felé.

S egy másik szombati napon, harminchat órával az esemény után, Páris értesül a szedáni tragédiáról.

Szedán.

A szeptember elsejéről másodikára virradó éjszaka történt. A császárnak Bazaine felmentésére siető hadseregét bekerítették a poroszok. Carignantól Villersig, Mezièrestől Bazeillesig porosz, szász és bajor ütegek okádnak tüzet. A császár könnyezik, magához inti Wimpfent. Wimpfen toporzékol dühében, tiltakozik. A császár kapacitálja. A tábornokok: Ducrot, Lëbrun s a többiek egymást okolják.

A jelentéktelen helység főutcáját eltorlaszolja a lőpor, élelem és szénásszekerek. Térdig érő sárban tolonganak a piou-piou-k, zuávok, vértések és dragonyosok. Egymás hegyén-hátán tolongó gomolyag ez, sebesültek és épek, alvájárok és éberek, láztól cserepes szájjal, puskafüstösen, rongyosan. Aki részeg közülük, elvágódik a sárban és ottmarad.

Hajnalban hintó szeli át a tragikus embergomolyagot. A császár ül benne, ujjai közt az elmaradhatatlan cigaretta füstöl. A hintó előtt zöldfrakkos vadász, mögötte aranyujtásos lakájok. A tömeg döbbenve nézi. Valaki elkiáltja magát: „Éljen a császár!” de ez a magában maradó kiáltás kísérteties. Egy bamba közkatona a hintó elé ugrik és elhuz az ut közepéről egy hátán fekvő halottat, aki félrebillent fejével egész éjszaka ott hevert. A hintó tovadübörög.

Harminchat órával később megtudja Páris, hogy a császár átment az ellenséghez, serege 84.000 ember, fogságba esett. A parlament ülésén véstjósító a hangulat. Palikao gróf kénytelen beismerni, hogy a kormány elvesztette a kontaktust a hadvezetőséggel. Vasárnap utoljára hallgat misét a Tuillériákban Eugénia császárnő, a régens, majd a külföldi követek tanácsára elhatározza, hogy elhagyja az országot. Idegességében toalettasztalkájában felejtí ékszerét s negyven-ötvenezer frank készpénzt, amit a köztársaság rendőrfőnöke majd udvariasan utána küld. Metternich, az osztrák követ nagynehezen fiakkert kerít a császárnőnek, aki előbb Rothschildhoz hajtát, (a portás nem engedi fel) majd Evans amerikai fogorvoshoz, aki saját hintáján Deauville-ba viszi. Eugénia hajóra ül.

A szeptemberi kormány.

Ezen a vasárnapon az utca megint kavarg. Tömegek áramlanak a Palais Bourbon felé. A képviselők palotáját polgárőrök kordonja veszi körül. Forr és morajlik a nép, részt kér az eseményekből, nekilódul a kordonnak, tüntet, gyalázza a császárt, élteti a köztársaságot. De a kordon szilárd, állja a rohamot.

Az áttanácskozott éjszaka izgalmaiktól gyűrött arcu képviselők a császárság temetésére készülnek. A kormánypárt megsemmisülten hallgat, belátja, hogy el kell tűnnie. A helyzet félreérthetetlen. Már csak a formában kell az ellenzéki árnyalatok vezetőinek megegyezniök, hogy a halálraitélt régi s a születőfélben levő új rezsim között hidat verjenek. Thiers, a mérsékelt ellenzék nagytekintélyű vezére az uralkodói hatalom szüneteltetése, a radikális ellenzék a megbecstelenítő trónfosztás mellett kardoskodik.

Az ülés hosszadalmas, a nép türelmetlenkedik. Blanqui rohamcsapata már közeledik a Concorde tér felől s céltudatosan ostromolja a palota védőövét. Munkások és egyetemi ifjak ezek, ugyanazok, akik fegyverhez akarván jutni, augusztus 14-én megtámadták a la villette-i tüzoltókaszárnnyát. Pillanatok alatt félrelökik utjukból a meglepett nemzetőröket, már a palota udvarán vannak, elárasztják az üléstermet. Egy diák felrohan az elnöki emelvényre, megrázza a csengőt és beszédet intéz a képviselőkhez.

„A nemzeti szerencsétlenség e nagy pillanatában a nép nevében behatoltunk a törvényhozó testület palotájába, hogy megfosszuk trónjától a császárt és kikiáltuk a köztársaságot. Polgártársaink, iktassátok törvénybe a nép akaratait!”

A jobboldal elképpedve asszisztál az izgalmas jelenethez, amely sorsát megpecsételi. Senkinek sincs bátorsága tiltakozni az erőszak ellen. A tüntetők Favre-t, az ellenzék vezérét akarják hallani. Az öblöshangu ügyvéd, bár jogérzékét sérti az ifjak demagógiája, némi huzódózás után enged hiuságának s felmegy a tribünre. A Ház méltósága bénítólag hat népszónoki képességeire s a várt patetikus deklaráció helyett ennyit mond:

„Éppen azon tanakodtunk barátaim, hogy megfosszuk trónjától a császárt és kikiáltuk a köztársaságot. De ha a népakarat elébe vág a képviselőház határozatának, hagyjuk el e palotát, gyerünk a városházára!“

„A városházára!“ kiáltja utána a tömeg s magával vonszolja az ellenzék vezérembereit.

A menet a palota előtt áradattá dagad. Elsodorja Trochu-t, a radikalizmussal kacérkodó generálist, előnti a városházát, leveri oromzatáról a császárság szimbólumait. Percek alatt hirtét, hogy a rezsim összeomlott, katonaság és nemzetőrség élteti a köztársaságot. A városház nyitott ablakaiból fehér cédulák havaznak a térre. Így hozzák az ablakban ülők a zsibongó tömeg tudomására, hogy kik az új köztársasági kormány tagjai.

De most új lelkesedési hullám kavarja fel a sokaságot. Hintó áll meg a téren, hágcsoján és sárhányóján megkapaszkodó ifjakkal. Rochefort ül benne, akit hívei diadalmenetben hoznak a Saint Pélagie börtönből. Az ifjak ujjongva viszik mesterüket a városházára, mert lehetetlen, hogy kimaradjon a kormányból. Az önönmaguk ki-nevezte miniszterek nem mernek szembeszállni a közhangulattal s kénytelen-kelletlen vállalják Rochefort-t is. „Még mindig jobb, ha köztünk

van, mintha künn marad," vigasztalja Favre társait.

Kik ezek az urak? Pókhasu ügyvédek, akik mohón bezsebelik a választási küzdelmekbe fektetett izzadságuk eredményét, néhány párisi képviselő, akik klikké verődve már az első órákban magukra öltik új méltóságuk pózát s az államhatalom magaslatáról néznek le a tömegre, mely őket miniszterekké magasztosította. Még kétséges, mit szól magasbajutásukhoz az ország; helybenhagyja-e a párisi manifesztációt; ők a rendetlenség közepette a rend, a hagyomány, a hadsereg és az egyház helytartóinak érzik magukat.

Trochu, Párisnak a császártól kinevezett kormányzója, ájtatos breton katona, a kormányelnök. Favre-é a külügyi tárca, Gambettáé a belügyi. Programjuk nem lehet más, mint a szedáni gyalázat kiküszöbölése, a háboru folytatása, a végsőig való háboru. Nem kétlik, hogy ebben a jegyben minden francia mögéjük tömörül. „Nem engedünk“ kiáltja világgá Favre. *„Ni un pouce de notre territoire, ni une pierre de nos forteresses.”*

Páris ostromra készül.

Ez a felelőtlenül világgá kiáltott jelszó lett a nemzetvédelmi kormány végzete. A császársággal szemben, amely meghagyta verni magát, a köztársaság létjogosultsága a győzni akarás. 1792-ben is ez volt a helyzet. A republikánusok néphadserege megalázta a monarchák állóhadseregeit.

Mac-Mahon hadseregét tönkreverték Szedán-nál s Moltke azzal fenyegetődzik, hogy előre-

nyomulásában meg sem áll Párisig. S ki vagy mi tarthatná fel? Már nincs rá idő, hogy a köztársaság hadsereget küldjön elébe. Ha jön, hát jöjjön. Páris falai előtt megakad. Mert Páris tizenkét hatalmas erődjével, védőbástyaival és védelmezőinek halálraszántásával bevehetetlen.

A megerősített Páris körfalaival, magasra tornyozott bástyaival, dühös buldogként őrszemet álló erődjeivel Thiers Adolf ur személyes alkotása. Mennyit verekedett a kis ember, amíg rá tudta venni a kamarát, hogy az erődítmények költségeit megszavazza. De győzött az akarat, büszke lehet művére. Hogy mire jók a bástyák és erődök, ugyan még nem dőlt el eddig, de íme, itt az alkalom, hogy a próbát megállják. Megostromolhatatlanságukban senki sem kételkedik.

Ki emlékszik már azokra az időkre, amikor az ellenzék azzal merte gyanusítani Thiers-t, hogy nem a külellenség ellen emel Páris köré falakat, hanem azért, hogy a forradalom esetén — aminek az előszele akkor, 41-ben, már érezhető volt — az erődökből lövethesse halomra Párist? Ki emlékszik a lánglelkű Lamartine-nak, a költő-politikusnak ragyogó szónoklatára, amellyel Thiers javaslatát izekre szedte: „Mit ér megbujni bástyák, falak és árkok mögél! Künn kell megverekedni az ellenséggel a fényes napon, a nyílt mezőn, a fővárostól távol. Ha az ellenség a fővárost hadállásaival lelakatolja, ha a főváros elszakad az országtól, ha külső erők szorongatják, ha a dolgok törvényszerűsége folytán falai mögött felüti fejét a forradalom, akkor hiába minden, hiába védik sáncok és erődök, Páris veszve van... Önök odadobják az ellenségnek az ország testének darabjait, hogy

megmentsék a szívet. Ez helytelen. A nemzetnek úgy kell védekeznie, ahogy a polip védekezik, melynek minden pontja sebezhető, de megújul. A javaslatot helytelennek tartom katonai szempontból, mert megfosztja mozgási szabadságától a hadsereget s a védelmet egy pontra szorítja, holott országunk legkisebb falva vagy tanyája ép annyira francia, mint Páris s époly védelemre szorul. Helytelennek tartom politikai szempontból, mert az ország sorsát Páris sorsától teszi függővé, kiszolgáltatja Párist a forradalmároknak. Helytelenitem emberi szempontból, mert kényszeríti az ellenséget arra, hogy kiéheztesse az aggokat, a nőket, a csecsemőket, bombáival felgyujtsa a várost és ostromával tönkretegye. Ha Páris ellenáll, hetekig és hónapokig hadszíntérre lesz, holott a nyílt mezőn a háboru sorsa órák alatt eldőlhethet.

Senki sem kételkedett Páris bevehetetlenségében, legfeljebb, akinek tartania kellett, Trochu. De Trochu azok közül az emberek közül való, kik nem mernek kiállni a nyilvánosság elé meggyőződésükkel, ha az a közhangulattal ellenkezik. Trochu csak négy szem közt hajlandó kijelenteni, hogy Párist megvédeni nem lehet. „Amit mondok, több mint pusztá igazság, katonai axioma“ fejtegeti szeptember végén Favrenak. „Ostromlott várost, ha nem menti fel idejében a hadsereg, tartani nem lehet. A kétmillió Páris közszükségleteivel, népességének szenvedélyes temperamentumával valósággal demonstrálni fogja ezt az igazságot, mert hiszen felmentő seregre nem számíthat.“

De Trochu nem köszön le, sőt pulykavörös lesz a méregtől, mikor Rochefort azt indítványozza, hogy Garibaldira kellene bízni a fővá-

ros védelmét. Helyén marad és intézkedik. Hadizónává deklarálja a fővárost, kiürítetteti a környék falvait, felgyújtatja az erdőségeket. Dorian, a közéletmezés kormánybiztosa hónapokra való élelemkészletről gondoskodik. A boulogne-i erdő irtásán, a Champs Elysées köröndjén karámokban vesztegeltek a vidékről felhajtott élőállatok. Kereskedők és magánosok, állam és város élelmiszerekbe, fűtő és világító anyagba, közszükségleti cikkekbe fektette mozgósítható tőkéjét. Lakosság és kormány eleinte hetykén, aztán szorongva, végül már ideges türelmetlenséggel várta a németeket.

Azok két oszlopban Laon és Montmirail felől kimért meneteléssel közeledtek Páris falai alá. Félhónapba tellett, míg a nehézkesen mozgó hadsereg napi tizennégykilométeres etappal megtette a 262 kilométeres utat. Végláthatatlan tömegekben özönlöttek előttük a menekülők, sebtében összekapott ingóságaikkal. Megérkeztek Mac-Mahon hadseregének roncsai, megjött Vinoy tábornok hadteste, amelynek sikerült kikerülni a porosz kelepcéből. Az erődök védelmére felrendelt breton matrózcsapatokkal kiegészítik a párisi helyőrséget.

És itt a nemzetőrség, mely szeptember óta fegyverben áll, 136 zászlóalj, mely hamarosan 260-ra emelkedik. Negyedmillió fegyveres polgár; ugyanakkora erő, mint a hadsereg. De Trochu bizalmatlan a nemzetőrséggel szemben. Nem képzett katonák, hangosak és elégedetlenkedők, elpuhultak és iszákosak. A belső körzetek bataillonjainak kivételével, amelyekben megbízható polgárok szolgálnak, a többiek, a másfél frank zsoldra utalt munkanélküliekből állottak össze. S mily meggondolatlan volt a kormány, mikor

megengedte, hogy a nemzetőrök maguk válaszs-
szak tisztjeiket! «Ezért az ígéretért haditörvény-
szék elé állitanám a javaslattevőt, ha hatalmon
volnék!» kiáltja Cassagnac. A közrend szempont-
jából igaza volt.

S mi történik? Mikor a németek első hadoszlo-
pai megjelennek Páris környékén, Ducrot tá-
bornok elébük vonul, hogy Chatillonnál éket ver-
jen a két irányból közeledő német divíziók közé.
Csapatjain, alig érkeznek a németek tűzvona-
lába, pánik vesz erőt s hanyatt-homlok vonulnak
vissza Párisba, mintha az ellenség már a sar-
kukban volna. Vész hírek járnak előttük. Husz-
ezer embert veszítettek, egyes csapatok megtagad-
ták az engedelmséget. Az utca népe pfujozza és
ütlegetli a csatából részegen érkező zuávokat. Ke-
reskedők lehúzzák a redőnyeiket, a kávéházak
zárnak. Mindenki azt hiszi, hogy a poroszok még
az éjjel megszállják a várost. A bizalom oda van,
az emberek el vannak készülve a legrosszabbra.
Másnap keserűen nevetnek a kommunikén. «Csa-
pataink sajnálatos hirtelenkedéssel vonultak
vissza.»

És mégis közfelháborodást kelt, mikor nyilván-
nossá lesz, amit eleinte suttogva közöltek egy-
mással a beavatottak, hogy Favre, a «ni un
pouce, ni une pierre» jelszó világgá kiáltója Fer-
rières-be utazott és fegyverszünetről tárgyal a né-
met hadvezetőséggel.

Favre valóban megtette ezt a lépést, önhatal-
mulag. Mint a köztársaság külügyminiszterének,
minden emberileg lehető el kellett követnie,
hogy a császári rezsim felelőtlen hadizenetének
következményeit elhárítsa. Hogy is állhatna két
kulturnemzet élet-halál harcban egymással, anél-
kül, hogy még csak ne is tisztázza, mi az az ok,

ami erre készíti? Azok a politikusok, akik ebben a pillanatban Franciaország élén állnak, kezdetről fogva ellenézték a háborút. A köztársaság felajánlja a békét, de csak olyan feltételeket fogadhat el, amelyek azt tartóssá teszik.

Bismarck nem kételkedik a francia kormány őszinteségében. De elég szilárdan ül-e ez a kormány a nyeregben? «Attól kell tartanom», jegyzi meg, «hogy ha néhány napon belül nem szállom meg Párist, a kormányt elsöpri helyéről a csőcselék...»

Páris lakat alatt.

Szeptember végére a poroszok elzárták Párist a világtól. Internálttábor lett a kontinens legnagyobb városa. Ezentul csak ballonok és postagalambok útján érintkezhetik az országgal. Érvénybe lép az ostromállapot. Egymásután jönnek a korlátozó intézkedések. Még mindenből van bőven, de gondolni kell a holnapra, mert az ostrom hosszúnak ígérkezik.

Gambetta október 6-án kirepült Párisból s a kormány két éltesebb delegáltjával Tours-ból intézi az országhoz lelkes kiáltványait. Megnyugtatta Páris sorsa felől a vidéket s hadsereget szervez, hogy hátbatámadhassa a poroszokat. A tehetetlen várakozásra kárhoztatott párisiak reménykedve várják a híreket. Jönnek-e már? S mert mindvégig késnek, a megcsalt reménység akasztófahumorba csap át. „Még alhatom“ mondja ébresztőóráját nézve a hivatalnok. „A felkelők sem keltek még fel.“ Thiers az európai udvarokat járja, hogy intervencióra készítse a hatalmakat. Ugylátszik eredménytelenül, mert Európa nem tiltakozik.

Trochu a chatilloni kirohanás óta várakozó álláspontra helyezkedik. Sorkatonasága elégtelen, a nemzetőr-zászlóaljak nem vehetők komolyan. „Lássa be” írja október 25-én Gambettának, „hogymodern hadseregeket nem lehet máról holnapra talpraállítani s nincs az a lelkesedés, amely a hiányzó tisztikart és a specialistákat pótolhatná.”

Mire számít Trochu? Ne higgyük, hogy csüggedt, hogy apátiába merült. Lassanként kiszivárogoz, hogy megvan a maga haditerve — leplan Trochu —, amellyel előbb-utóbb tönkreteszi a porosz hadsereget. Hogy mi ez a terv, egyelőre szigorú titok. S még ha nem is volna saját terve, a párisiak leleményessége jobbnál jobb ötleteket produkál. Rochefort-t, a barrikádok miniszterét elárasztják csalhatatlanul biztos hadi-ideákkal. Új fegyvereket eszelnek ki; idő előtt született katonái zsenik megálmodják a tankot; van aki villanyerővel kísérletezik. Sokan görögtűzzel manipulálnak s arra az ellenvetésre, hogy a görögtűz csak nedves közegben pusztít, azt indítványozzák, hogy tűzoltófeskendőkkel át kell nedvesíteni a poroszokat. Mások az állatkert oroszlánjait és tigriseit kívánják szabadon eresztetni a poroszokra. „Kétszázhusz nemzetőrbataillon felett rendelkezünk” írja egy önkéntes honmentő a Moniteur-nek. „Lehet, hogy több bataillonunk lesz, de ve gyünk csak ennyit. Minden bataillon 1500 emberrel számítva: 331.000 ember. Vegyünk ke rekszámban 300.000 embert. Kérdem, nem áll-e módjában az erődök védelme mögül minden egyes nemzetőrnek két németet elpusztítani, nem naponta, hanem az ostrom tartama alatt. 300.000 kettővel szorozva 600.000 ember. S van-e

a poroszoknak 600.000 emberük? Honnan volna? Bátorság, játék az egész.“ Valóban az.

A közhangulat, Chatillon ellenére, a mindent ellenállhatatlanul legázoló és tovasöpörő kirohanás mellett kardoskodik, mintha a lelkesedés pótolhatná a taktikát és a fegyelmet. Ebben az értelemben agítál a száműzetéséből visszatért és rajongásig ünnepelt Victor Hugo is, mikor a maga fenséges pátoszával így szédíti a tömeget: „A rossz puska is jó fegyver, ha annak, aki hordja, helyén a szive. A csonka, rozsdás kard törhetetlen, ha a kéz, amely szorítja, kemény. Bennünket támogat az évad, bennünket a csipős őszi szél, az eső velünk tart. Fel tehát!“ Blanqui a maga mindig akcióra kész, töretlen forradalmiságu csapataival mindezideig a háttérben maradt. Ám a katonai hatóságok erélytelensége, Trochu kenetes szemforgatása felbosszantja az örökké harcrakész, kemény öreg. Másfelől úgy rémlik a szabadságjogok fanatikusainak, mintha a kormány el akarná sikasztani a feltűnően halogatott községi választásokat. Még ott sárgulnak a falon Étienne Arago-nak, Páris polgármesterének kiáltványai, amelyeken igéri, hogy a legrövidebb időn belül kitűzik őket. Ám Gambetta mint belügyminiszter úgy intézkedett, hogy a szavazáson csak a névjegyzékbe felvett választók vehetnek részt. A nyughatatlan Flourens, aki most sáncőrnagy s az első önkéntes nemzeti gárda parancsnoka, a szeptember végén megalakult ellenőrző bizottságok (comité de vigilance) nevében tüntetést rendez a városháza előtt és memorandumot nyújt át a kormánynak, amelyben a végsőkéig való ellenállást s a községi választások haladéktalan kiírását követeli. A kormány a blaquis-

ták szélső hazafisággal álcázott izgatása következtében aggályosnak találja a választásokat, ám mint a demokratikus közigazgatás legelembb feltételét, kiírásukat nem tagadhatja meg. A jelenet nincs komikum híján. Trochu atyai hangon megrójjá Flourenst, amiért, ahelyett, hogy az őrségen állana, tüntetéseket rendez. Flourens indulatosan kijelenti, hogy fegyvereket ígért az embereinek s ha a kormány nem áll a rendelkezésére, lemond a rangjáról. „Lemond? Tudomásul veszem“, kap az alkalmon Trochu. „Tessék? Akkor nem mondok le“, feleli Flourens. Most Trochu fenyegeti meg lemondásával a kormányt. A miniszterek könyörögni kénytelenek úgy a fővezérnek, mint a népvezérnek, hogy kölcsönösen engedjenek.

Trochu másnap felszólítja Keratryt, a város rendőrfőnökét, hogy fogassa el Flourenst, Blanquit s a többi izgatót. Keratry megígéri, hogy intézkedik, de nem tudja szavát beváltani. Közgei tehetetlenek Belleville-ben, ahol Flourens a helyzet korlátlan ura. Kénytelen lemondani állásáról. Helyét Adam foglalja el.

Október harmincegy — a kommün főpróbája.

Favre hebehurgya jelszava a végsőig való ellentállásról félelmetes visszhangot vert fel. Trochu támadni kénytelen. Eleinte mindig szépen induló kirohanásai siralmasan ütnek ki. Csapatái október 13-án, mint láttuk, visszavonultak Chatillonból; október 21-én Versaillest fenyegetik, de a poroszok erélyes ellentámadása meghiúsítja a sikert. A blanquisták megmozdulnak, hogy rajtaütésszerűen kezükbe kerítsék a hatalmat. Maga Blanqui, a társadalmi

forradalom zord apostola, ki életének nagyob-
bik felét börtönökben ülte le, a háttérben ma-
rad. A megagitált zászlóaljokat Flourens vezeti
a városháza elé, Flourens, a lengőszakállu ex-
professzor, Blanqui veszettül elszánt, de leg-
alább ugyanannyira veszettül balkezes tanítvá-
nya. A forradalmi sajtó is (Delescluze, Pyat) a
legélesebb hangon támadja a kormányt s nyil-
tan azzal vádolja, hogy a forradalom leépítését
készíti elő. Metz közeli kapitulációjáról Pyat a
Combat október 27-iki számában így informálja
a közvéleményt:

„Le plan Bazaine.“

*„A nemzetvédelmi kormány államtitok-
ként kezeli a következő, kétségbevonhatat-
lanul hiteles, megállapított és befejezett
tényt, amelyet mélységes felháborodással
bélyegezünk meg az ország színe előtt.*

*Bazaine marsall elküldte megbízottját a
porosz királyhoz, hogy III. Napoleon csá-
szár nevében tárgyalásokat kezdjen Metz
kapitulációjáról és a háboru befejezéséről.*

A szerkesztőség.“

Az olvasók nem akartak hinni a szemüknek.
Két nap múlva be kellett ismernie a kormány-
nak, hogy a rajnai hadsereg kapitulált. 173.000
katona, 6000 tiszt és 3 marsall veszett oda tö-
mérdek erőddel, ágyuval, lőporral és hadiföl-
szereléssel.

Hogy a Combat mennyire nem tulzott, amikor
árulásról beszélt, arról a közvélemény csak ké-
sőbb értesült. Bazaine nem vett tudomást a
nemzetvédelmi kormányról. A szedáni esemé-
nyek után béketárgyalásokat kezdett Frigyes

Károly főherceggel, a Metz előtt álló porosz haderők főparancsnokával s porosz menlevéllel Hastingsba küldte Bourbaki tábornokot, hogy Eugénia jóváhagyását kieszközölje. Október 19-én a következő napiparancsot adta ki:

„Kérem az ezredes urakat, informálják a tiszt urakat a következőkről:

Párisban teljes az anarchia. Rouen és Havre porosz helyőrséget kér a rendfenntartás érdekében.

A Loire-hadsereg Orleans közelében vereséget szenvedett.

Poroszország csak a dinasztíával hajlandó béketárgyalásokba bocsátkozni. A császárné Bazaine marsall képviseli a tárgyalásokon.

A hadsereg a poroszok beleegyezésével három nap mulva elhagyja Metzét, hogy rendet csináljon az országban.“

Mivel azonban Bourbaki eredmény nélkül tért vissza utjából s a járványok szörnyen pusztították a tétlenségre kárhoztatott rajnai hadsereget, amelynek előőrsei a poroszokhoz kuszta, hogy egy-egy darab kenyeret kolduljanak tőlük, a marsall október 27-én egész hadseregével együtt a legszegényteljesebb módon kapitulált.

Metz elestének hírének követte a Le Bourget eleni szerencsétlen kirohanás. A párisiak elkeseledése határtalanná vált.

Október 31-én már kora délelőtt nyugtalanító viselkedésű nemzetőrök ödöngének a városháza környékén. Arago tanácskozássra hívta össze az előljárókat s érintkezésbe lép a kormánnyal a választások haladéktalan kiírása dolgában. Ha egy nappal előbb teszi ezt, ha már künn vannak az utcán a falragaszok, a tüntetés elmarad.

Most már késő. A tömeg magatartása fenyegető. „Le Trochu-vel! Le a kormányval!” zugják. Rochefort megkísérli csillapítani a népet; mióta miniszter, lejárt a magát. A tömeg lehurrogja, áttöri a kordont s behatol a minisztertanácsba. Két óra tájban megérkezik Flourens bellevillei bataillonjaival és barátaival tanácskozni kezd a városházán. Csakhamar kinyílnak az ablakok s fehér cédulák esőznek a tömegre az új kormány névsorával, mint a forradalom napján. Flourens, Dorian, Blanqui, Delescluze, Millièrre, Victor Hugo, Rochefort, Louis Blanc, Pyat, Raspail, Ranvier, Mottu szerepel a listán.

Trochut és Ferry-t idejekorán kiszöktették hiveik az épületből, de a kormány többi tagja ottmaradt. Most a felkelők foglyai. Sarokba szorítva, gyűlölködve nézik a lármás tömeget, mint Favre, vénasszonyosan siránkoznak, mint Jules Simon.

Az energikus Ferry, Picard pénzügyminiszter segítségével időközben fellármázza a kormányhű bataillonokat. Trochu bretonjai földalatti folyosón betörnek a városházára s kiverik a zendülőket.

Másnap két egymásnak ellentmondó hirdetmény képeszti el a párisiakat. Az egyik Dorian miniszter és Arago polgármester aláírásával a szavazóhelyiségekbe szólitja a választó polgárokat. Ezt az őrizetbe vett kormány adta ki. A másikat a zendülés leverése után, hajnalban adták nyomdába. Ez így hangzott:

„A községi választások lefolytatására vonatkozó rendeletet kényszerhelyzetben adta ki a kormány. A kormány előbb meg akar győződni, helyénvalónak találja-e a lakosság többsége a választások azonnali kiírását. Párisnak szavazni

kell csütörtökön afelől, bizalommal van-e a nemzetvédelmi kormány iránt. Csak ennek eldőlte után kerül szombaton a sor a kerületi előljáróknak és helyetteseiknek megválasztására. Ez a választás azonban nem jelent kom-münt. A kormány továbbra is harcol a kommün ellen, miután annak megvalósítása összeütközésekhez és hatalmi villongásokhoz vezetne.“

Figyelj, polgár. Ezen a napon, 1870 november elsején bélyegzi meg a francia kormány a kommün szót, minden jövődöbeli szociálradikalizmus jelszavát. A megbélyegzéssel a szó, a latin communitas leszármazottja kiválik a helyi közigazgatás ártatlan fogalomköréből. A hazafiságnak ebben az izzó pillanatában, amikor maga Blanqui is „A haza veszélyben“ címmel adja ki forradalmi papirosait, a szó a nagy forradalom heroikus Párisát, a jakobinizmust, a világgal dacolást, a közüdv nevében lecsapó guillotinet jelenti. Hébert és Chaumette kommünjét. A klubok sötét pátoszu szónokai viszont, proudhoni értelemben, egymással egyezményes viszonyban álló városközösségek vízióját vetítik a szóba, mivel a középkori városszabadságok mintájára vélik megvalósíthatni a kölcsönösségről és munkaközösségről szőtt ábrándjaikat. Ez az elképzelés egyaránt száll szembe ugy a feudaliz-mussal megbékült burzsoázia, mint az új londoni Internacionále erősen centralisztikus, sőt diktatorikus törekvéseivel. Akárhogy is van, ez a blanquistáktól és proudhonistáktól egyaránt emlegetett kommün az a varázsige, amely mivel tetszés szerint tágítható vagy szűkíthető, kohéziót teremt abban a kusza kispolgári tömegben, amely a nemzetörök uniformisába öltöztetve Páris utcáin hömpölyög. A párisi kispolgár bele-

viszi lokálpatriotizmusát, a porosz ágyukkal szembeszegezett tiltakozását, hazafiságát és szociális elkeseredését. A tartalmak, amelyek megbujnak mögötte, részben ellentmondók, részben tisztázatlanok — ám ez nemhogy csökkentené, még növeli a szó érzelmi és agitatorikus átütőerejét.

Blanqui.

A polgárság azonban, a maga módján heroikus polgárság, mely annyi lelkesedéssel vállalja az ostrom inségeit s áll őrt a szélsőpörte bástyá-tetőkön, a polgárság nem akar polgárháborút. A vörös veszedelem fenyegetésére feleli, hogy tegnap még pokolba kívánta Trochu-t és társait és nagy buzgalommal bizalmat szavaz a kormánynak. A hatalom felbátorodik. Flourens-t hatvan társával együtt lecsukják, Blanqui elmenekül.

Nyilvánvaló, hogy a kommünt s a velejáró kényszerintézkedéseket csak a kevesek akarják, a többség ellene van. S a kormány macchiavelisztikus módon gondoskodott arról, hogy a kommünt és a közszabadságokat összekavarja. Addig élezi a helyzetet, amíg, aki az egyiket akarja, annak a másikat is vállalnia kell.

De Blanqui eltűnt Párisból s tanítványai tehetetlenek nélküle. Különös ember ez a rideg agastyán, akinek soha nem volt bizalmasa, s akiben vakon bíznak titkos szövetségesei. Oly keveset árult el magából, oly végtelenül begombolkozott volt, hogy jóllehet félszázadon át mozgatott tömegeket, még legendák sincsenek róla, még életrajza sincs. Pedig hatásának titka a személyében rejlik, abban a hajthatatlan ke-

mény akaratban, amelyet megtestesít. Blanqui nem hisz a tömegekben; a tömeg befolyásolható. Ezt mutatják a század második felének plebiscitumai, amelyekkel a zsarnok — előbb Bonaparte Lajos herceg, később III. Napoleon — a nép szavazatával igazoltatta jogfosztó határozatait. Napoleon megmutatta, milyen az általános választójog alapján álló egyeduralom.

A meggyőződés, amelyet Blanqui működése illusztrál, ez: hatalom nélkül nincs politikum. A hatalom megszerzése tehát minden más kérdést megelőz s a politikai akció előterébe kerül. A tömegek mindig a győztest követik. Kezdeményező erejük nincs. A kezdeményezés annak a kevészámu embernek a feladata, aki tudja, mit akar s amit akar, meri. A hatalom megszerzésének a módja az összeesküvés, fenntartásának eszköze a terror. Ez az örökség, amit Blanqui az oroszokra hagy.

Világos, hogy ez a kérlelhetetlen politikai szemlélet úgy ahogy Blanqui hirdeti, a maga csupaszságában nem lehet népszerű. Nem is népszerűsíthető, mert hideg, mint a kard s a suhintásnál nem mond egyebet. Blanqui szófukar gögijében nem fejtegette, mi történjék a tett után. Azt érte el, hogy nevére megfagyott a vér az ereken. S hogy hívei a tűzbe mentek érte, de bizonytalanokká váltak, ha nem érezték magukon tekintetét.

Blanqui tehát eltűnt Párisból, Flourens, a legelszántabb jakobinus fogságba került, a városházi kormány helyzete újra szilárd. De az egy napi kavarodás híre eljutott Bismarck-hoz s kettévágta a Thiers-szel folytatott tárgyalásokat. Franciaországnak — Thiers bosszuságára s Gambetta örömére — folytatnia kell a háborút.

Az országnak is, de elsősorban Párisnak, melynek falai előtt egyre sűrűbb hálót fonnak a felszabaduló porosz haderők.

A tél nagy hidegekkel közelit. Vajjon fel van-e Páris készülve rá? Közvetlen inség nincs, de előreveti árnyékát. Szinte minden harmadik napon új megszorításokat léptet életbe a kormány. Bevezetik az élelmiszerjegyeket. A közép osztály eleinte tullozza a lemondást s tüntetően látogatja a községi lómészárszékeket. Buzgó újságírók megállapítják, hogy a lóhus tápláló és izletes, vérszegény gyermekeknek egyenesen áldás. Még van kenyér (sőt friss takarmány hiányában a lovakat is buzával, rozssal etetik), van kenyér s a csemegeüzletekben az ostrom előtti árak ötszöröséért minden jó falat kapható. Az erődök alól gyanuskülsejű batyuzók (s alkalomadtán kémek) szállítják a városba a friss főzeléket, tojást és vaját. Világítóanyag, petróleum bőségesen van. Kérdés, elfogy-e egyáltalán, amíg Páris felszabadul?

Írók egymás között.

A francia szellemi élet több kiválósága a hét bizonyos napjain évtizedes szokás szerint Brebant éttermében találkozik. Közéjük tartozik Renan, akinek David Friedrich Strauss-hoz intézett nyílt levele még élénken foglalkoztatja a közvéleményt, Gautier, a költő, a tudós Berthelot, Nefftzer, a Temps főszerkesztője, Goncourt, a regényíró, aki a közelmúltban vesztette el fivérét s most vigasztalhatatlanul lesújtott, ismert és kevésbé ismert kiválóságok, akik magasan fellette állnak a közvéleménynek, s mintegy alkáltilag reakciósak. Mégis a helyzethez való homá-

lyos alkalmazkodniakarásból, opportunizmusból s a mi lesz-től való félelmükben érintkezést keresnek balfélé is és meghívják erre az estére valakit, aki szintén híresség s mostanában újra sokat emlegetik: — egy megtért emigránst, a negyvennyolcas kormány szocialista miniszterét, Louis Blanc-t, aki most újra posszibilis s baráti körben nyilván módját ejti, hogy tartózkodás nélkül megnyilatkozzék e valóságot szomjazó, illuziótlan irodalmárok előtt. Mindenekelőtt megállapítják, hogy Louis Blanc megöregedett. Mint ahogy ők is. Mert hiába, öregek s az öregség cinizmusával rágesálgják meg a városházán tegnap történeteket. Louis Blanc megbántva kanallazza levesét. Idealista ma is, a mártiromság dermedt pózában. Az írók tréfás tisztelettudással miniszter urnak szólítják. Blanc sértődötten tiltakozik. «Flourens-szel egy kabinetben? Hogy képzelek? Tudtomon kívül hirdették a nevemet, mint Victor Hugóét!» A pufók, rózsásarcu aggastyán oda van a felháborodástól. Nincs a szemhatáron senki, akiben bizalma volna. Trochu misegenerális, aki akadémiai pálmákról álmodik. A felmentő sereg, az áhitott felmentő sereg, amely sohasem érkezik Páris elé, egy Aurelle de Paladines nevű tábornoknak engedelmeskedik. «Ezzel a melodramatikus névvel csak meghalni lehet... Békét fogunk kötni, uraim, s a kis Thiers a nyakunkra hozza az Orleansokat. De előbb jön az éhínség, a németek bevonulása és a polgárháború!»

A kitűnőségek hátán végigfut a hideg. Mindnyájan a letűnt uralkodóház lekötelezettjei, legalább is Mathilde hercegnőé, akinek barátságát évtizedeken át élvezték. A forradalomtól nincs mit remélniök. De Gautier, az örök esztéta,

izelgetve ismételve, mint egymást követő coups d'effet-eket, Louis Blanc jóslatát: éhinség, megszállás, forradalom...

A lómészárszéktől a patkánypiacig.

Október végétől érezhetővé válik az inség. A város tartalékaiból él. A gáz használatát november 16-án korlátozzák először, de 20-án már be-
szüntetik tüzelőanyag hiányában a gázművek az üzemét. A szén drága. A nép megrohanja a tüzelőszerraktárakat, a külvárosokban kidönti a járdákat szegélyező fákat, a kerítéseket. A napi lóhusadag előbb száz gram, aztán ötven gram, végül harminc. Pirkadattól kezdve sort állnak a proliasszonyok, hogy adagjukhoz jussanak. November elején a lóhus is fogyóban van. Most kutyát meg macskát esznek a szegények. December 20-án megnyílik a patkánypiac. Az elárusító ketrecben tartja a dögöket. A vásárló megmutatja, melyiket kívánja. A kereskedő pálcával a ketrec szájához kergeti a patkányt, ahol egy véreb leselkedik s a kibujó állatnak kettéharapja a torkát. A kereskedő papirba csomagolja és tizenkét souért átnyújtja a vevőnek. A hónap végéfelé a vendéglősök is ló-, kutya- s macskapecsenyét szolgálnak fel, bár az étlapon a régi fogások szerepelnek. Akinek nem gusztusa, nem kell, hogy tudomásul vegye, mit eszik. Az ételt fűszeres szószokban, szemnek tetszetősen szolgálják fel. Aztán leölik és áruba bocsátják az állatkert éhező vadjait. Deboos, a Boulevard Haussmann mészárosa antilopcombot, kengurukottlettet és elefántvérből készült fokhagymás kolbászt mér ki. Mindezt a jobb publikum vásárolja. A szegénység didereg és éhez.

Páris kormányzója nem kapitulál.

A világtól magárahagyatott, éhező és didergő Páris heroikus napjait éli. A nélkülözések tömege megacélozza akaratát. Ágyuk kellenek? A kisemberek boldogan hordják össze garasait s büszkén szemlélik a szebbnél-szebb nevekre keresztelt, vadonatúj ágyukat, amelyekkel bataillonjaikat megajándékozták. A szegény asszonyok, akik, miközben férjeik őrtállanak a bástyákon, vagy hideg kaszárnyaudvarokon gyakorlatoznak, hajnaltól késő délelőttig ácsorognak az üzletek előtt, hogy a legszükségesebbhez hozzájussanak, ezek az egyszerű párisi asszonyok — jegyzi fel Goncourt — azt hirdetik, hogy százennyi nyomoruságot hajlandók magukra venni, ha Párist megmenthetik.

Ennyi hit, ennyi odaadás hasztalanul! Trochu tudja, hogy hasztalanul. Ki készíti, hogy hitetlenül kitartson, hogy hívő keresztény létére ne állítsa meg a hiábavaló véráldozatot? A politikai belátás, mert tudja, hogy utána a vizözön? Gambetta, aki bizik az ujonnan szervezett hadseregekben és új tábornokaiban, Aurette de Paladines-ben meg Chanzy-ban? Thiers, hogy talán sikerül leszorítani a németek követeléseit, ha Páris még néhány napig ellenáll? Amit Trochu mint keresztény megtehet, megteszi: imádkozik és nem hajtja ki hiába a németek ágyui elé a népfelkelőket. Ám éppen ez az, amiért két oldalról is támadják. A népfelkelők zokon veszik, hogy Trochu nem bizik bennük s a hadvezetőség, hogy nem csapolja meg az izgága, örökké nyugtalan tömegeket.

Végre történik valami. Ducrot tábornok november 29-én hajnalban bejelenti, hogy meg-

kisérli az áttörést. 150.000 emberrel és 400 ágyúval vonul ki. Elbucsuzik Páristól, mert vagy győz, vagy ottvész. Buzdítja katonáit, nyomuljanak holtteste felett tovább, ha soraik előtt összesik. Halálát bosszulják meg a poroszokon.

A támadás azonban korántsem volt olyan gondosan előkészítve, mint ahogy a kiáltvány hangja után várni lehetett. A csapatok visszaszorítják a német előőrsöket s átkelnek a Marne-on, ámde három nap múlva a német ellentámadás megsemmisíti az eredményt. S Ducrot tábornok, mintha mi sem történt volna, megjelenik Párisban, fellengős kiáltványokkal árasztja el megint a falakat, amelyeken elmagyarázza, hogy csapataival visszajött ugyan, mert nem akarta őket az ellenség gyilkos tüzének kitenni, de rövid pihenés után új kirohanás következik. Ez a második kirohanás december 21-én Le Bourget ellen irányult. Elkéseredett harcok után megint fel kellett adni az elfoglalt állásokat. Dermesztő hidegben, takaró nélkül háltak éjszakákon át a csapatok a fagyos földön. A rossz táplálkozástól legyengült nemzetőrök nem vehették fel a harcot a pihent és pompásan felszerelt porosz divíziókkal. Ám a sorozatos vereségek nem hűtötték le a harci kedvet, sőt a kétségbeesésig növelték azt. Karácsony hetében, itt lévén a Bismarck által megjövendölt lélektani pillanat, bömbölni kezdenek a német ütegek és halált szórnak Páris külvárosaira. Az éhinség elviselhetetlen. A kenyér fekete, fölismerhetetlen anyagból való, a burgonya vékája 25 frank, a káposztát levelenként árulják. A legelőkelőbb csemegeüzletekben étvágygerjesztő kiállítású, zselatinnal körülöntött pástétomokat árulnak, amelyek macska- és patkányvagdalékból készültek. A tejhiány miatt

elpusztulnak a csecsemők, járványos betegségek pusztítanak, a halandóság 300 százalékkal emelkedik.

December 20-tól január 8-ig Páris teljesen magára van hagyatva. A porosz ütegek már nem is eredeti állásaikból, hanem az Avron plateau-ról bombázzák középületeit. A tizenkilenc házőrző-
eb, Montrouge, Bicetre, Issy, Vanves, meg a többi egyre erőtlenebbül üvölt feléjük. A hónapok óta tartó kényszerközösség erjedni kezd. A jobbhoz szokott lakosság belefárad a nélkülözésekbe, mutatkoznak a békekészség jelei. Ámde január 7-én olvadni kezd s az első szép napon megérkeznek a vidéki postával a galambok. Gambetta kétségbeesve sürgeti Trochu-t, csináljon valamit. A radikális lapok hetek óta kirohanásra uszítják. «Ha a nemzetőrök maguk akarják, hogy halomra öl-jék őket, engedjünk nekik», tanácsolják törzs-tisztjei. S egy csillagfényes éjszaka utoljára vonul ki a párisi helyőrség, hogy bekerítse s elfoglalja az ellenség montretouti állásait és a buzenvali ütegeket. Négy napig vergődik a hadsereg a falak előtt, negyedik nap Trochu szeke-reket kér a várostól, hogy elszállíthassa halott-jait és sebesültjeit. S hogy a pánikot növeljék, ötödnap fokozott erővel bömbölnek a poroszok ágyui. A felháborodás, mely Trochu visszavonulását fogadja, leirhatatlan. Szegény valósággal belezavarodik. Vallásos örületbe esik. A kormány tudtán kívül hirdetményt fogalmaz, amelyben Szent Genovéa védelmébe ajánlja Párist. Favre kétségbeesetten rohan a nyomdába, hogy kiragasztatását megakadályozza. Nem marad más hátra, mint a kapituláció. Ámde Trochu kötve érzi magát, mert kijelentette, hogy Páris kormányzója nem kapitulál. Megmarad kor-

mányfőnek, de a kormányzói állásról leköszön s Vinoy tábornok lép a helyébe, mint a párisi helyőrség főparancsnoka.

Mindenki tudja, hogy a kapituláció küszöbön áll. Ekkor, január 22-én az elkeseredett blanquisták kiszabadítják a börtönből Flourens-t és társait. A bellevillei bataillonok megismétlik október 31-ét. Flourens felvonul a városháza elé, hogy elkeresse a kormányt. Ám a mult tapasztalatain okulva, az épületet megszállták Trochu breton matrózai. Mikor a tömeg már nagyon is hangosan zajong, felpattannak az épület addig csukott ablaktáblái s a katonák sortüzet adnak a térre. A kommunardok később Chaudey-t, a helyettes polgármestert vádolják, hogy a „nép elleni merényletre“, amelynek harminc halottja lett, parancsot adott. A tüntetés szervezőit elfogják, a kormány betiltja Delescluze és Pyat lapjait. A megfélemlített város elcsendesedik, — a kormány kapitulálhat.

Temesvárról jelentik: 1871 február 14-én reggel Murányi János és Straba Ignác foderászsegédek pisztolylövéssel végetvetettek életüknek. A szerencsétlenek a Neue Temesvarer Zeitung szerkesztőségéhez címzett levelükben öngyilkosságuk egyetlen okául azt említik, hogy január 5-én egymásnak szavukat adták, ami szerint ha a francia nemzet a háboruban legyőzetnék, ők is kötelezik magukat életüknek véget vetni. E szavakkal „Éljen Franciaország!“ tettüket szomorú következetességgel végrehajtották. (Vasárnapi Ujság, 1871 február 28.)

Thiers.

A fegyverszüneti tárgyalásokat Favre részvétele mellett Thiers vezeti, a vén Thiers, akinek összeaszott, kicsi testébe oly sok kielégítetlen ambíció szorult. Volt bátorsága a parlamentben ostobaságnak minősíteni a hadüzenetet, volt bátorsága Tours-ban dühöngő bolondnak nevezni Gambettát, a végsőig menő ellenállás országos agitátorát, van bátorsága a kapitulációhoz. Megbízását a nemzetvédelmi kormánytól kapta, mert a császári érában szint vallott republikánizmus mellett s elvei liberálisak. De az ő szabadelvűsége nem ködös általánosságok hangoztatása, hanem a pénzarisztokrácia konkrét liberalizmus, melynek létérdeke, hogy a feudális osztályelőítéletek lebontása után „bizonyos közszabadságok” biztosítottassanak, természetesen csak abban a mértékben, ameddig az üzleteket nem veszélyeztetik. A politikai pártok felett álló államfenntartó realitásnak, a valutának, az állampapírnak, az ingatlanvagyonnak és a börzének érdekképviselőjében tárgyal Thiers Franciaország élet-halál kérdéséről Bismarck-kal.

A porosz békefeltételek hallatlanul szigorúak. Bismarck meg akarja tartani Elzászt és Lotharingiát. Ötmiliárd frank hadikárpótlást követel, amelynek törlesztéséig a német hadsereg megszállva tartja az ország északi és keleti megyéit. Thiers, aki ismeri a vidék békehangulatát, és Favre, aki tudja, hogy Páris tarthatatlan, tudomásul veszik a békefeltételeket és fegyverszünetet kérnek, hogy a sietve egybehívandó nemzetgyűlés döntsön a háboru vagy a béke felett.

A néhány nap alatt, míg Thiers Bismarck-kal tárgyal, a legképtelenebb hírek keringenek Párisban arról, hogy a vidéken új kormány alakult Thiers-szel s hogy Gambetta hazafias két-ségbeesésében föbelőtte magát. A porosz ágyuk, amelyek oly véstjósloán dörögtek, elcsendesedtek. Mi ez? Csak kevesen tudják, hogy Thiers és Favre Versailles-ba utaztak. Hogy a fegyverszünet a küszöbön áll. Csak a befejezett tárgyalások után, január 27-én jelenti a hivatalos lap: „Amíg a kormány a felmentő hadseregre számíthatott, kötelességének érezte állni Páris ostromát. A háboru esélyei azonban egyik hadseregünket Lille alá, a másikat Laval környékére, a harmadikat az ország keleti határára sodorták. Semmi reményünk sincs hát arra, hogy Páris alá vonuljanak, s nem vagyunk abban a helyzetben, hogy várassunk rájuk. Ilyen körülmények között a kormány feltétlenül kötelességének tartotta felvenni a fegyverszüneti tárgyalásokat. Ezek most folynak s részleteikről természetesen még nem nyilatkozhatunk. Annyit azonban bejelenthetünk, hogy a fegyverszünet folyamán egybehívjuk a nemzetgyűlést, a német hadsereg a fegyverszünet tartamára megszállja a párisi erődöket, nemzetőrségünket s a hadsereg egy divízióját megtartjuk s hogy katonáink közül hadifogságba senki sem kerül.”

A huszonegy napra szóló fegyverszünet január 27-én éjjel egy órakor lépett érvénybe. Éjfélután újra megszólaltak a porosz ütegek s a szokottnál nagyobb dühvel bombázták Párist. A lakosság felháborodva tárgyalta a poroszok szükségtelenül kegyetlen magatartását. Bismarck a következő anekdotával indokolta

meg leibzsurnalisztájának, Moritz Busch-nak a német tüzértség heveskedését:

„Fiatal koromban volt nálunk a bíróságnál egy poroszló. Ha jól emlékszem, Stepkinek hívták. Akkoriban még megvolt a deres. Ez a Stepki mindig kétszeres erővel mérte az utolsó ütéseket a delikvens fenekére. Hogy el ne felejtse.“

A bordeauxi nemzetgyűlés.

A kormány február 8-ára irta ki a választásokat. A háboru vagy béke kérdése körül folyik a kortesagitáció. A vidék belefáradt a hadviselésbe, a megszállás terheibe, az üzlettelenségbe s reszket a vörös veszedelemtől, a sajtó hónapok óta híreszteli, hogy Párisban anarchia dühöng, a helyőrség fellázadt, a nemzetőrség csak a zsoldjára gondol, kocsmákban lebzsel s kommunista népszónokoknak helyesel. Régi viszály ez, a konzervatív vidék és a forradalomtól vemhes, kozmopolita szellemű főváros között.

A vidék defetista, s azzal vádolja Párist, hogy merő dachból meghosszabbította a háborút. A vidék kezdettől fogva menteni akarta a menthetőt, míg Páris hebehurgya módon a veszébe rohant. A választók többsége a mindenáron való békekötés mellett nyilatkozik s elküldi a nemzetgyűlésbe exponenseit; ápolt szakállu, bőrkamásnis földesurakat, vénségtől reszkető-fejű márkikat, nagyöklű, komoly nagyiparosokat, akik kaján örömmel sietnek Bordeaux-ba, hogy az életképtelennek látszó, gyenge köztársaságot megsemmisítsék.

Ez a társaság február 13-án ül össze a bordeauxi városi színházban, amelyet kisajátítottak

a nemzetgyűlés céljaira s Thiers-t, Lajos Fülöp
fonderlatos miniszterelnökét bizza meg kor-
mányalakítással. A vén ember, akit a monar-
chista érzelmű többség diktátori hatalommal ru-
ház fel, élete alkonyán, az ország sorsának kor-
látlan ura lett. Mint a parlamenti manipulációk
minden fogásában jártas taktikus, türelemre inti
a monarchistákat azzal az ígéretével, hogy a
köztársasági államforma csak ideiglenes, az el-
lenzéket pedig azzal nyugtatja meg, hogy a
köztársaságot tartja egyedül lehetséges állam-
formának, természetesen csak úgy, ha az laká-
lyos, (habitable) azaz féken tudja tartani a tár-
sadalmon kívüli elemeket.

A Ház 750 tagja közül 450 nyíltan monar-
chista, a többi republikánus. Thiers beveszi a
kormányba a nemzetvédelem három miniszte-
rét, Favre-t (külügy), Picard-t (belügy) és Jules
Simont (közoktatás). Ez a három ur minden tény-
kedésével Thiers útját egyengette a hatalom felé.

Az új nemzetgyűlés már a megnyitó ülésen
kimutatja reakciós mivoltát. Lehurrogja Gari-
baldit, aki betegen ajánlotta volt fel kardját
Franciaország szolgálatára, közbeszólásokkal
zavarja Victor Hugót és dezavualja Gambetta
politikáját. Mi sem természetesebb, minthogy a
többség ratifikálja a békefeltételeket és gunyosan
kiván szerencsés utat Rochefort-nak, Millièr-
nek, Ranc-nak, Malon-nak és Tridon-nak, akik
tiltakozásuk jeléül leköszönnek mandátumuk-
ról.

Az első katonatanács.

Mialatt Bordeaux-ban „mezei képviselők” szid-
ják a köztársaságot, a kormány nélkül maradt
Párisban a kerületi nemzetőrbataillonok komoly

szervezkedésbe kezdenek. Az egyes bataillonok bizalmi férfiakat választanak, a bizalmi férfiak — vagy delegáltak, ahogy magukat nevezik — bizottságot alakítanak. Ez lesz a forradalom későbbi magva, a sokat emlegetett központi komité. A 219 bataillon közül mindössze 55 bataillon vonja ki magát a mozgalomból. Ezek kormányhü csapatok, amelyek a későbbi zavargások során a maire-ekkel tartanak, s amikor harcolniuk kellene, feloszlának.

Az ostromzár alól felszabadult Páris február 26-án a negyvennyolcas forradalom évfordulóját ünnepli. A nemzetőrség majdnem valamennyi bataillonja elvonul a Bastille-téren a szabadság nemtőjének fellobogózott szobra előtt. Két nappal előbb, február 24-én, a párisi nemzetőrség 2000 delegáltja tanácskozott Vauxhall-ban. Kimondták, hogy utolsó lehelletükig védik a köztársaságot, nem szerelnék le s ha a porosz be merne jönni Párisba, megvédik városukat. Közel fél évig gyakorlatoztak, örködtek a sáncokon, ontották vérüket Buzenvalnál és az avroni plateaun, dideregtek és éheztek, asszonyaik féldél-előttöket ácsorogtak el a lómészárszékek előtt a parányi napi adagért, csecsemőik elpusztultak a tejhiány miatt, gyermekeik puffedthasúak és vérszegények a szalmából sült kenyértől, a zöldség hiányától s most, ennyi áldozat után, kapitulálnak? Részben poroszgyűlölet fűti őket, részben a zsoldjukért, a napi 30 souért remegnek. Mind munkanélküliek, akiknek a le szerelés bizonytalanságot, családi perpatvart, inséget jelent, — külön-külön megannyi nincstelen, akinek a puska a megélhetése s akit magával sodor a jelszó, amely a tömegben végigremeg.

Február 26-án éjjélkor jár le a meghosszabbított fegyverszünet. Mi vár Párisra? A kormány kivonta a hadsereget, a szerződés értelmében csak a nemzetőrség maradt fegyverben. Ám most az a hír járja, hogy a nemzetőrséget is leszerelik. És most eszükbe jutnak a nemzetőröknek vadonatuja, gyönyörű ágyuik, amelyeket Páris népe öntetett. Ezeket el kell rejteni a poroszok elől. A tömeg fellelkesedik. Férfiak, asszonyok hurcolják az ütegeket a Montmartre-ra, a munkásnegyedek mélyére, Belleville-be, Batignollesba, a Vosges-térre. Késő éjszaka megperdül a dob, negyvenezer nemzetőr vonul a Champs Elyséesre, hogy a porossal megütközzék. De az nem jön.

Másnap a lakosságot az a meglepetés éri, hogy — a kormány közlése szerint — Bismarck csak olyan feltétellel egyezett bele a fegyverszünet meghosszabbításába, ha megszállhatja a városnak egy pontosan körülhatárolt zónáját. A kormány a kényszerítő körülményekre való tekintettel elfogadta a megalázó feltételt s most kéri a lakosságot, tartózkodjék az ellenség provokációjától, mert az beláthatatlan következményekkel járna.

De ki hallgat a kormányra? Minden a nemzetőrök akaratától függ. S a katonatanácsok delegáltjaiból alakult központi bizottság érett megfontolás után a következő hirdetményben teszi közzé határozatát:

„Polgárok! A lakosság közhangulatának engedve, nem akadályozzuk meg a poroszok bevonulását. A központi bizottság, amely eddig ellenkező álláspontot foglalt el, most

kijelenti, hogy csatlakozik a következő megállapodáshoz:

Az ellenség által megszállandó zóna körül barrikádokat emelünk, amelyek azt a városrészt teljesen elkülönítik Páristól. A megszállandó zóna területén belül lakóknak azonnal el kell hagyniok hajlékaikat.

A nemzetőrség a hadsereggel egyetértésben kordont von a megszállt zóna körül s ügyel arra, hogy az ellenség arra a területre szorítva, mely e pillanattól kezdve nem tartozik Párishoz, semmiképpen ne léphessen érintkezésbe az elbarrikádózott város lakosságával.

A központi bizottság felszólítja a nemzetőrség minden alakulatát, járuljon hozzá a szükséges intézkedések végrehajtásához, hogy célunkat elérjük s minden olyan összeütközésnek elejét vegyük, ami a köztársaság fennmaradását veszélyeztetné.

A nemzetőrség központi bizottságának e fel-tűnően határozott első nyilvános hirdetményét huszonnyolc ismeretlen jegyezte, kereskedők, iparosok és munkások. E pillanatban ők képviselik megbízóik nevében a város akaratát.

A következő napon, március elsején, bevonul a városba a porosz hadsereg. Egész Páris a körülbástyázott zóna felé figyel, a Szajna, a Tuileriák, a Rue Saint Honoré és az Avenue des Ternes közötti részre, amelyet kettős kordon vesz körül. Nyolc óra tájban feltűnnek a poroszok előőrsei. Nyomukban bajor tüzérek, újabb lovas és gyalogezredek. Késő délutánig tart a bevonulás.

A főváros erre a napra gyászba borult. Fekete

zászlók lobognak a házakon, a szökőkutak víze nem csobog, az üzletek zárva vannak, az ujságok nem jelennek meg. Délután a kíváncsiság kiüzi a lakosságot a Champs Elysées-re. Ezek hullámszökevénye az alléban, hallgatják a katonazenét, vihognak, megjegyzéseket tesznek az „otromba“ poroszokra. Suhancok garasokkal dobálják őket s azt kiáltják feléjük: „Nesztek, kezdjük a milliárdokat törleszteni!“

A német hadsereg március harmadikáig táborozik az eliziumi mezőkön, amíg a bordeauxi nemzetgyűlés pár tiltakozás kíséretében ratifikálja a békeszerződést.

Pár nap múlva az a hír járja az országban, hogy Párisban kitört a forradalom.

A komité.

Soha ország nem hagyta annyira cserben a fővárosát, mint Franciaország Páris.

Hónapokig harcolt és szenvedett; kormánya elárulta; a közhangulat ellene fordult. Meg akarják fosztani címétől, meg akarják alázni, meg akarják büntetni, mert önérzetes maradt.

Képviselőit kiüldözik a nemzetgyűlésből, kereskedőit tönkre teszik az új váltórendelettel, szegényeit kidobják lakásaikból, a nemzetőröktől megvonják a napi 30 sout, a háborús munkanélküli segélyt.

Meg akarják szüntetni a köztársaságot, vissza akarják hozni a Bourbonokat.

A forradalomtól reszkető polgárok menekülni kezdenek falai közül. Huszonhatezer párisi kér távozási engedélyt.

Még semmi sem történt s a nemzetgyűlés már

vádaskodik. Felforgató szándékkal vádolja a katonatanácsot.

A komité védekezik. Kiáltvánnyal fordul a néphez.

„A nemzetőrség központi bizottsága, amelyet kétszáznál több bataillon kiküldöttje választott, azt a célt tűzte ki maga elé, hogy megalkossa a nemzetőrség köztársasági federációját, amely jobban meg fogja tudni védeni a hazát, mint az állandó hadsereg s meg fogja védeni minden lehetséges eszközzel a fenyegetett köztársaságot.

A központi bizottság nem névtelen bizottság. A nép bizalmát élvező szabad férfiak gyülekezete az, amely tudja kötelességét, ragaszkodik jogaihoz és szolidárisnak érzi magát a nemzetőrség minden egyes tagjával.

A bizottság tiltakozik minden olyan természetű híresztelés ellen, amely el akarja ferdíteni programjának értelmét, hogy annak végrehajtását megakadályozza. Hirdetményeinket mindig ellenjegyezzük, cselekedeteinknek egy a motívuma: megvédeni Párist. Felháborodással utasítjuk vissza a rágalmakat, amelyek azt híresztelik, hogy a fegyverraktárakat fosztogatjuk és polgárháborúra törekszünk.

A fegyverszünet letelte, amelynek meghosszabbítását a február 26-iki hivatalos lap elhallgatta, érthető izgalmat keltett Páris lakosságában. Az ellenségeskedések felvétele az ostromot, a megszállást jelentette volna, azokat a megaláztatásokat, amelyeket ellenségtől elfoglalt városoknak el kell szenvedniök.

A hazafias izgalom, amely azon az éjszakán az egész nemzetőrséget elfogta, úgy hogy fegyverre kelt, nem az ideiglenes bizottság kezdeményezésének tudható be, amely csak az alapsza-

bályok kidolgozására volt hivatva; nem, az a lakosság mélységesen átértett felindulásának nagyvonalu megnyilatkozása volt.

A fegyverszüneti megállapodások hivatalos nyilvánosságra hozatala után a központi bizottság Páris lakosságához intézett kiáltványában felszólította a polgárokat, gondoskodjanak a nemzetőrség erélyes hozzájárulásával az egyezmény pontjainak szigorú betartásáról.

A nemzetőrségnek joga és kötelessége oltalmazni a lakosság fenyegetett tűzhelyeit. Mikor egy emberként lépett fel, a nemzetőrség és csak a nemzetőrség magatartása volt az, amely az ellenség megalázásává tudta módosítani a porosz megszállást.

Éljen a köztársaság!

Páris, 1871 március 4-én.

Aláírások.“

A kiáltvány szövege józan, hangja nemes. Ám maga a tény, hogy van egy központi bizottság, amely kiáltványokat ad ki s a kormány hatáskörébe vágó intézkedéseket tesz, joggal ingerelhette Thierst és társait, meg a bordeauxi nemzetgyűlést. Hiába nyilatkozott a kiáltvány első aláírója, Arnold az Opinion Nationale-ban még aznap, hogy „ő nem miniszter s a katonatanács nem kormány“, hogy „a nemzetőrség egyetlen nagy család s a központi tanács családi tanács...“. Arnold talán jóhiszemű, de a kormány gyanuja sem alaptalan. Családban nem dolgoznak ki alapszabályokat. Már pedig a központi bizottság, a nemzetőrség bizonyos zászlóaljaira támaszkodva, hatalomnak érzi magát és ennek megfelelően intézkedik. De így kell tennie, mert minden jel arra mutat, hogy a kor-

mány államcsinyre készül, le akarja törni a forradalmat s el akarja orozni Páris városi jogait.

A nemzetőrség magatartását teljes mértékben igazolta az a március elseje és negyedike között folytatott miniszteri levélváltás, amelyet a kom-mün tett közzé. Néhány szemelvény:

Thiers Favre-hoz: „Aurelle de Paladines tábornokot küldöm Párisba... Három divízió, azaz harmincezer ember utban van. A csapatok azonban még vasuton sem szállíthatók olyan sürgősen, ahogy kellene. Legyen meggyőződve afelől, hogy rajta leszek... Kizártnak tartom, hogy a nemzetőrség ne zudulna fel. S ha ők nem mozdulnak, hát majd mozdulunk mi.“

Thiers Vinoy-hoz: „Favre igyekezzék rávenni Bismarck-ot, hogy a német hadvezetőség csapatainknak a megszállt területeken való átvonulását ne akadályozza. Gondoskodják arról, hogy a pályaudvarokat megbízható nemzetőrbataillonok idejében megszállják.“

A hadügyminisztériumhoz: „Bármilyen ürüggyel együtt kell tartani a csendőrezredekert. Meg kell figyelni, milyen a Párisba érkező csapatok hangulata. Jól bánni a legénységgel, kerüljön bármennyibe. Az elszállásolást úgy kell intézni, hogy a brigádok együtt maradjanak... *Kössék meg a poroszokkal a fegyverüzletet, amelyet jeleztek, de ügyeljenek a minőségre és az árakra.** Még nem állunk készen a harcra. Minden további nap számunkra nyereség, számukra veszteség.“

Ferry Simonhoz: „A nemzetőrség egy nagy összevisszaság. Mióta Clement Thomas leköszönt

* A poroszok felkínálták visszavásárlásra a francia államnak a kapitulációnál beszolgáltatott fegyverek egy részét.

állásáról s tisztjei javarészt otthagyták, nem tekinthető hadialakulatnak. A bataillonok kisebbsége egy titkos, jól szervezett bizottság utasításait követi, amely szándékaiból csak annyit árul el egyelőre, hogy minden áron, erőszakkal is, fegyvert és municiót harácsol össze.

A kormány helytelenül van informálva. A nemzetőrséget az ostrom idején senki sem tekintette komoly hadialakulatnak, de a központi tanács buzgalma folytán azzá lett. Az uri negyedek nemzetőrei, akik polgári kötelességüket teljesítették s nem voltak a zsoldra utalva, a békekötés óta felhagytak a szolgálattal s a kormány behívó szavára aligha tömörülnek majd zászlaik alá, mert mégis csak párisiak s akár-mennyire polgárok, ennek a városnak a polgárai; az eleinte kisebbségben volt forradalmi bataillonok, a Flourens-féle bellevillei csapatok szelleme viszont valamennyi proletárnegyed nemzetőrségét eltöltötte. A kerületi bataillonok parancsnokai vezérkart szerveznek; a nemzetőrök forradalmi magatartása átragad a sorakatonaságra s bomlasztja a hadsereget.

A bordeauxi nemzetgyűlés, mintha egyenesen Páris provokálására hozná rendeleteit. Egyre határozottabban hirlik, hogy Thiers államsínyre készül s ezért akarja a nemzetőrség nyakába varrni a hiába várt felmentő hadsereg generálisát, Aurelle de Paladines-t. A provokációra a XIII. kerület nemzetőrsége kiáltvánnyal felel:

„A nemzetőrség federációja.

A XIII. kerület vezérkara.

Tizenharmadik kerületbeli nemzetőrök!
Minket biztatok meg azzal, hogy képvisel-
jünk benneteket a nemzetőrség federáció-

jának központi bizottságában. Ugyanakkor, amikor nyakunkba akarják varrni főparancsnokul Aurelle de Paladines tábornokot.

Mikor a poroszok elfoglalták Orleanst, Gambetta elcsapta ezt a tábornokot. Miért...?

Ideje, hogy előálljunk programunkkal.

1. A köztársaság kérdésében nem ismerjük el illetékesnek a többséget. A köztársaság kérdése vitán felül áll.

2. Azt akarjuk, hogy feljebbvalóink, főparancsnokunk és vezérkara a nemzetőrség soraiból valók legyenek s a nemzetőrség nevezze ki őket.

A nemzetőrség csak önmagának veti magát alá.

.
A XIII. kerület bizottságának elnöke.

E. Duval."

Aurelle de Paladines kinevezésének hírére a polgári bataillonok is felzudulnak. A kormány március 7-én szélnek ereszti a szajnai mobilgárdát s 21.000 munkanélkülivel több forrongtíz frank végkielégítéssel a zsebében Párisban. Március 11-én a kormány betiltja Rochefort, Vallès, Vermersch és Pyat lapjait. Ugyanaznap a haditörvényszék halálra ítéli az október 31-iki lázadás szervezőit, Blanquit és Flourens-t, akik egyelőre nincsenek a hatóságok kezei között. Március 11-én intézkedik a kormány az 1870 november 13-án lejárt váltókról, amelyek két nap múlva, március 13-án esedékessé válnak, ami a kiskereskedők számára fizetési képtelenséget, csődöt és végrehajtást jelent. Ugyan-

ilyen kiméletlen az új lakbértörvény, amely visszamenő hatállyal érvényesíti az elmaradt béreket s közel félmillió család számára kilakoltatást, hajléktalanságot jelent.

Március 15-én Thiers Párisban terem. Március 17-én Aurelle de Paladines értekezletre hívja egybe negyven megbízható nemzetőrbataillon parancsnokát. Ezek katonás öszinteséggel bejelentik, hogy nem biznak embereikben.

Thiers-nek ennek ellenére cselekednie kell. Vissza kell szereznie a nemzetőröktől az ágyukat. Ez a legfőbb gondja, ez nyugtalanítja legjobban, az ágyuk megfekszik a gyomrára, álmában mellén érzi a terhüket. A nemzetgyűlés irtózik Páristól s Versailles-ban ül újra össze. De tanácskozhatik-e nyugodtan Versailles, amíg ott merednek azok az államhatalomtól elvont, forradalmi célokra kisajátított ágyuk a Montmartre-on és a munkásnegyedek terein? Thiers felelősséget érez a nemzetgyűléssel szemben, nyugodtan akar tárgyalni. De hogyan lehetne nyugta, míg az ágyukat vissza nem veszi? A vén miniszter, aki hosszú pályáján mindig tekintettel volt a pénzpiac mindennél érzékenyebb idegeire, államkölcsonként akar felvenni, hogy a hadisarc minél sürgősebb törlesztésével felszabadítsa Franciaország meggyeit a megszállás alól. Marx, aki a francia polgárháborúról írt klasszikus tanulmányában Favre-t és Picard-t sem kiméli meg személyi becsületükbe vágó vádjaitól, azt állítja, hogy Thiers a kölcsönügyletből neki járó több száz millió provízió érdekében sürgeti az ágyuk visszavételét. Annyi bizonyos, hogy lépten-nyomon a pénzemberekre hivatkozik, akik nem

hajlandók a zsebükbe nyulni, amíg Párisban nincs rend, amíg a nemzetőrség ágyukat tart a Montmartre-on. Hiába nyugtatják meg a kormány tagjai, hogy a nemzetőrök ugyan még őrzik az ágyukat, de egyre lagymatagabbul s hamarosan elunják a dolgot, mint a gyermek, ha a játékával betelt. Thiersnek nincs ideje várni, nem is az az ember, akivel játszani lehet. Hogy átkozza magát Favre, hogy a fegyverszüneti tárgyalások során nem engedte lefegyvereztetni a nemzetőrséget! Igaz, hogy nem is tudta volna végrehajtani, mint ahogy Thiers nem tudja megszerezni az ágyukat. Március 8-án a Luxembourg palotánál, 9-én a Montmartre-on, 16-án a Vosges-téren kísérletezik. A katonaság érkezésekor a strázsáló nemzetőrök fegyvert ragadnak, a nép összeverődik s a katonáknak szégyenszemre vissza kell vonulni. Megegyezésről nem lehet szó. A nemzetőrség, Thiers mohóságát látva, most már kétszeres daccal ragaszkodik ütegeihez.

Március 20-ára van egybehíva Versailles-ba a nemzetgyűlés. Thiers halaszthatatlan szükségét érzi, hogy a megnyitólésen bejelenthesse az ágyuk visszavételét. S ma, 17-én már csak két napja van hozzá.

Akár sikerül, akár nem, cselekednie kell.

MÁSODIK KÖNYV.

A KOMMÜN.

Március 18-ika.

Egy asztronómus megállapította, hogy a föld ragyogóbb csillaggá lett, mióta ivlámpák vannak fénylégbört a városok fölé, reklámfények

cikáznak az épületek ormán s ezer meg ezer fénypont hunyorog gyengén remegő tűzfonálként a főutvonalak mentén s a hegyoldalakra épült villák ablakaiban. Ennek legfeljebb harminc esztendeje s minél messzebb haladunk vissza az időben, annál jobban halványodik földünk. A hetvenes években gázzal világították a nagyvárosi utcákat. De Párisban az ostrom idején a gázművek beszüntették üzemüket s ezzel utcáinak éjszakai képe egy-két árnyalattal visszahalványodott. Visszatértek a petróleumhoz. A közszükségre való tekintettel azonban a petróleummal is takarékoskodni kellett s így az ostrom idején s néhány héttel azon túl is korábban tértek nyugovóra az emberek.

Ezen a március 17-éről 18-ára virradó éjszakán egy óra tájban Páris mélységesen alszik. Azok az ablakok is elsötétültek, amelyek mögött a klubok nemzetőr-uniformisban járó tagjai tanácskoztak a közvetlen jövő teendői felől. Ezekben a klubokban a kormányhoz befutó jelentések szerint néhány nap óta tüzes a hangulat. Megint felütötte fejét a blanquizmus, megint a fegyveres lázadást, a kormány elfogatását, a kikiáltandó kommünt emlegetik. A kormány különösen a központi tanács székházát, a városháza közelében fekvő házat figyeli, az ütötköpött Place de la Corderie-n. Ennek a háznak a harmadik emeletén, iskolahelyiségre emlékeztető csupasz teremben ülészik a titkos parlament, ugyanott, ahol a félelmetes Internationale párisi szekciója tartja összejövetelait.

Csodálatos, milyen veszedelmes hirre tett szert a Nemzetközi Munkásszövetség rövid néhány esztendő alatt! Lehetetlen, hogy ne legyen e korlátlan összegek felett rendelkező, vilá-

got behálózó szövetségnek a keze benne abban, ami itt készül. S mennyire tévednek, akik ezt hiszik! A munkásszövetség nemzetközisége a háboru előtt is inkább jelszó volt, mint valószínű együttműködés. A német szekció marxizmus minduntalan szembekerült a latinok buzgóbb és az egyéni elhatározásnak nagyobb teret nyitó forradalmiságával. Marx hajthatatlansága sok nehézséget okozott s elidegenítette a mozgalmától Bakunint, aki Svájcban La Chaux de Fonds-ban a maga eszméire nevelte az ottani forradalmárok négy-ötyszáz főből álló csapatát. Marx tántoríthatatlan teoretikus, a centralizmus képviselője. Politikai ideálja a mindenható diktatura, minden föld és minden termelőszköz feltétlen birtokosa, amellyel szabadon rendelkezvén, biztosítani tudja a társadalmi erők célszerű javadalmazását. Amit azonban Bakunin, Proudhon és a francia társadalmi gondolkodók javarésze a legjobban gyűlöl, az éppen a hatalom, a kegyetlen központosítás, amely a közjóra való magasztos hivatkozással, folyton áldozatokat követel. A latin és szláv szociálreformerek, akár anarchisták, mint Proudhon, akár puccsisták, mint Blanqui, az egyénből indulnak ki és nem felülről lefelé, hanem alulról felfelé, nem az általánosságból, hanem az egyéniségből kiindulva vélik megvalósíthatni a munkára szövetkezett szabad emberek szabad világát. Marx mindezt jól tudja, megvan a véleménye Blanquiról s mihelyt értesül, hogy Flourens Párisba utazott, el van készülve rá, hogy ostobaságokat követ el. Bizalmi embere utján figyelmezteti az Internationále párisi szekcióját az előrelátható eseményekre, amelyek szerinte csak fiaszkóval végződ-

hetnek s kéri őket, hogy ne kompromittálják a mozgalmat. Az internacionale párisi tagjai — lelkes, fiatal iparosok, — nem követik tehát Flourenséket kalandos utjaikon s összejöveleiken inkább a pékek, vagy cipőfelsőrész-készítők szakmabeli megszervezése foglalkoztatja őket, mint a napipolitika. Az események azonban oly rohamosan követik egymást, a proletárforradalom kitörése olyan imminens, hogy végre is állást kell foglalniuk, pontosan ügyelvén arra, hogy személyi magatartásukat elkülönítsék az Internationálénak, mint olyannak, állásfoglalásától. Frankelnek, ennek a rendkívül meggondolt, okos magyar zsidónak indítványára abban maradnak, hogy eszméik keresztülhajtása érdekében négyen delegálttadják magukat a katonatanácsba, nem mint internationalisták, hanem mint nemzetőrök, mert hiszen valamennyien azok. S valóban, az elkövetkező viharos hetekben a képzett szocialisták meglehetősen a háttérben maradnak s az embernek az az érzése felőlük, hogy csupán munkásszolidaritásból vállalták a reprezentálás felelősségét, nem mintha a mozgalom sikerében akárcsak egy percre is hinnének.

A Place de la Corderie iskolaterme ma éjszaka sötét marad. Az összeesküvők tudják, amit a kormány tud, s másutt jönnek össze; egyáltalán nincs kedvük ahhoz, hogy a döntő pillanat előtt dutyiba kerüljenek, mint az a négyszáz munkás, aki üdvölvést adott le a montmartrei ágyuütegekből arra az örömdetes hirre, hogy a központi tanács megfosztotta rangjától a nemzetőrség nyakába ültetett Aurelle de Paladines-t, Vinoy tábornokot s a reakciós tisztek egész sorát, s a nagy Garibaldinak, a for-

2940

rádalom rendithetetlen harcósának kínálta fel a nemzetőrség főparancsnokságát. Erről s Párisnak a nemzetgyűlés által tervbevett „dekapitalizálásáról“, (lefejezéséről), fővárosi minőségétől való megfosztásáról folyt a vita a késő éjszakai órákig a klubokban.

Két órára jár az idő. Most elhomályosulnak a városháza és a hadügyminisztérium ablakai is.

Csillagos, langyos, tavaszba forduló éjszaka.

A rajtaütés sikertelen.

A sötétben heverő utcák keskeny házsora között katonák kapaszkodnak felfelé a domboldalon. A holdfény megcsillan a feltüzött szuronyokon, néha csörren a fegyver, itt-ott halk vezényszó hallatszik. Csendőrök és városi poroszlók haladnak a csapatok élén, amelyek álmosan kanyarodnak fel a nemzetőrök ágyúparkja felé.

Kopár, igénytelen magaslat a Martirok meredek dombja, ütött-kopott vityillókkal, barátságatlan telkekkel és siváran tátongó elhagyatott mészkőbányákkal. A lengyel mezőnek nevezett tetőn áll árkoktól védetten a népfelkelők 171 ágyúja, mellettük nemzetőrök virrasztanak. Négy ut vezet fel a tetőre: a meredek Rue Lepic, a Neuve Pigalle, a Martirok országutja rozoga lépcsőfokokkal s kelet felől a szélesebb Ornano boulevard. Lent, a domb alján fekvő csinos községházában a kerület polgármestere, a fiatal Clémenceau doktor még az igazak álmat alussza.

Távolabb, a Boulevard Rochechouart-on beavatkozásra készen várakozik a serezed, míg

Lecomte tábornok csendőreivel és katonáival megszállja a hegytetőt. A nemzetőrök a katonák közeledtére elébük ugornak. „Mi a jelszó?” kiáltják. A csendőrök tüzeléssel felelnek. Egy nemzetőr holtan rogy össze, a többieket guzsba kötözik s a Solferino torony pincéjébe zárják.

Eközben egy divízió megszállta Belleville-t, egy másik a Bastille-teret, egy harmadik a Tuileriákat és a Luxembourg-ot s egy utolsó brigád hadikészültségben áll az Invalidusok palotájának udvarán.

Egy-két halott s néhány sebesült árán a katonaság megszállta a kijelölt pontokat s hatalmába kerítette az útegeket. Csak a szerelvények jönnek! Mert közben hajnalodik és a város ébred. Néhány idejekorán megugrott nemzetőr felveri az alvókat, puskatussal dönti a házak kapuit és ablaktábláit. És gyűl a tömeg. Kíváncsi emberek állják körül az ágyuparkot s komoran nézik, hogyan küzködnek a katonák az ágyukkal, amelyeket a lovak késése miatt kézierővel kell a Tertre-térre leszállítaniok, végig a hosszú Rue des Roisiers-en. A nézők fejüket csóválják, rosszatsejtően dűnnyögnek, egy-egy kiválik közülük s iramodik lefelé. Lecomte tábornok lova idegesen ficánkol. Mintha harangkongást, távoli dobpergést hallana.

Az idő hétre jár, az eső csunyan szemetel. Egyre több kíváncsi gyűl össze az útegek körül, munkások, fésületlen asszonyok, mosdatlan suhancok s ellenségesen figyelik a katonák veszkődését. Az asszonyok a lehangosabbak. Most egy kalmükképű férfi furja át magát a tömegen. Clémenceau, a XVIII. kerület polgármestere. Este ígéretét vette a kormánynak, hogy az

ágyuk dolgában nem intézkednek nélküle. Lecomte tábornokot keresi. Rövid, indulatos szóváltás a két nyakas férfi között. A tábornok kikéri magának, hogy a dolgába avatkozzanak. Clémenceau sértődötten távozik. Egyre hangsúlyosabb a dobpergés, egyre nagyobb a zivaj. Az egész város megmozdul. A nemzetőrök állomáshelyeikre sereglenek. Az asszonyok borral, kenyérrel, kolbásszal kínálják a katonákat, nyakukba csimpaszkodnak s azok egyre lanyhábban állják az ostromot. „Oszolj!” — ordítják kivont karddal a tisztek. Nép és katonaság elválaszthatatlanul egybegomolyodik. „Söpörjétek el a csürhét!” ordít Lecomte lováról embereire. „Föbelövetem, aki nem engedelmeskedik!” Hasztalan. A tábornok körül van véve, lerángatják lováról. Vérbeborul előtte a világ, nem érti, mi történik vele.

De a hadsereg fővezére, Vinoy tábornok is megzavarodhatott. Rég hírét vehette, hogy Lecomte szorongatott helyzetben van és mégis sorsára hagyja fenn, a barátságtalan dombtetőn. Mert a lovak mindenütt késtek s a katonaság mindenütt visszavonul. Susbielle tábornok a Pigalle-téren, Faron a Buttes-ön. Paturel sem jön a domb másik feléről, hogy a megbeszélés szerint Lecomte csapataival egyesüljön. A tábornok fogoly. A legénység a néppel cimborál, csak tisztjei maradtak vele. A sokaság tombol. „A komité elé!” Saját katonái követelik a leghangsúlyosabban. Öklök emelkednek, kövek repülnek felé. A tömeg visszavonszolja az ágyukat s déltájban három üdvlövés jelzi, hogy helyükön állnak az ütegek.

Thiers megszökik Párisból.

Az ágyuk visszavételénél gyalázatosan kompromittálta magát az államhatalom. Azonban Thiers erről nem tehet. Nem szenvedte végig Páris ostromát, a külföldet járta, nem volt alkalma felbecsülni a forradalom erőtartalékait. De aki a hetvenharmadik évét tapossa s vezető politikusként élt meg háborukat és forradalmakat, azt nem igen érhetik meglepetések, annak mindenre van analógiája, emlékezése. S Thiers még hozzá polihisztor, a napoleoni idők histórikusa, a nagy forradalom kulisszatitkainak különleges ismerője s amellettt stratégia is. Mi más lett volna az ágyuk visszavétele, mint a megismételt Dix-huit Brumaire? (Csakhogy a kis tüzérkapitány gondoskodott lovakról és szerelvényekről és Murat hajtotta végre a rajtaütést!) Nos, az ellenállás erélyesebb, mint amilyenre számított. Most aggodalmában a másik végletbe esik. A külügyminisztérium ablakából lesi, visszajönnek-e egyáltalán a csapatok s megkönnyebbülten sóhajt fel, mikor az első oszlopok befordulnak a térre. Thiers hajnal óta talpon van. Nyolc óra tájban, hogy még mindig nem jöttek vissza a katonák, elhatározta, hogy riadót fuvat és összedoboltatja a kormányhű nemzetőröket. Ám ebben a számításában is csalódnia kellett. A polgárok a nagy felfordulásban eleinte azt hitték, hogy a forradalom fuvat riadót; később pedig még személyes kapacitálásra sem mutattak hajlandóságot kimenni az utcára. Az előljáróságok védelmére mindössze 600 polgár jelentkezett.

Hogy egy hadsereg, öt teljes divízió, puska-lövés nélkül meghátráljon néhány száz vagy ezer

handabandázó felkelő elől! Még szerencse, hogy Vinoy-nak sikerült többé-kevésbé rendben összeszedni a csapatait és átvezetni a hidakon. Nem, ezzel a hadsereggel nincs mit kezdeni. Át kell gyurni, meg kell fegyelmezni, neki magának, személyesen kell foglalkozni vele. A kis ember lehunyja a szemét, dombtetőn látja magát, lóháton ül, távcsövet tart a szeme elé. Izgalom fogja el.

Ez az izgalom már átremegett rajta, negyvennyolcban, február huszonharmadikán. Mikor a polgárkirály a tanácsát kérte, s ő így válaszolt: „A forradalom ereje félelmetes; mélysége meghaladja előrelátásomat. Nem ragadhatjuk meg szarvánál a bikát: széttaposná a számszerint gyenge hadsereget. Ajánlom, hogy a haderő vonuljon Saint-Cloubba s onnan foglalja vissza ötven-hatvanezer főnyire kiegészített erejével a fővárost.” Lajos Fülöp megtagadja beleegyezését. Arra hivatkozik, hogy Franciaország történetében nem volt még uralkodó, aki ha egyszer Párisból elmenekült, visszafoglalhatta volna trónját. Majd legközelebb — gondolja Thiers s elteszi tervét. S most itt az azonos történelmi szituáció. Nem hagyta-e Windischgrätz is Bécsset magára, hogy néhány hét múlva horvát csapatokkal foglalja vissza?

Senki sem érti miniszter társai közül. De miközben haboznak, menetelő nemzetőr csapatok dobaja hallatszik az ablakok alatt. Három nemzetőrbataillon vonul el a városháza előtt. Csak meg kellene kerülniök az épületet, csak egy őráratnak kellene feljönni, hogy elfoglalja a minisztériumot. De a nemzetőrök tavonulnak.

Nincs, aki irányítsa a forradalmat. Így hát mindenki a maga feje szerint cselekszik. A külső

kerületek reggel óta bugyborékolnak, forrnak. Kong a vészharang, peregnék a dobok. Mindenki mozog, kapkod, parancsokat osztogat. Hevenyészve épített barrikádok állják el az utcák bejáratát. Mindenki felelős, mindenki hatóság, mindenki forradalom.

Hol vannak, akiket reggel óta nyomoznak, a komité szerteszéjjel lakó tagjai? Mire kipihenték a tegnapi, hajnalba nyuló ülés fáradalmait, már a régi helyükön állnak az ágyuk. Most szerteszietnek, ki-kí a körzetébe, hevenyészett csata-tervet dolgoznak ki. Azt hiszik, hogy harcolniok kell a hatalomért.

Ferry elkészült a városház ostromára. Mint január 22-én, csukva vannak az ablakok s ha kinyílnak, golyószórók tisztítják meg a teret a tüntetőktől. Elképed, mikor megkapja Thiers üzenetét, hogy az ellenállást adja fel. Még jobban, mikor hallja, hogy Thiers Versaillesba hajtattott. A késő esti órákig izenget, erősítést kér s csak az utolsó pillanatban távozik, mikor Brunel már az épület előtt áll csapataival.

Thiers elhagyta a várost, hogy megalázza és visszavegye. „Nincs olyan forradalom” — magyarázta minisztereinek — „amely tartani tudná magát, bármekkora kezdeti sikerei legyenek, ha olyan erélyes kormányval áll szemben, amely megbízható hadsereggel rendelkezik. Minden áron meg kell akadályoznunk, hogy a forradalom destruálja a hadsereget. S ha másként nem megy, át kell engedni a forradalomnak a teret, hogy a gondosan elkülönített és megfelelő módon kezelt hadsereg a kellő pillanatban letiporhassa.” S kabátját kéri. Aurelles tábornok felsegíti rá. Thiers kocsijába ül s egy vértesszázad védelme alatt Versaillesba hajt. A hintóban ki-

tör belőle az idegesség. Kidugja fejét az ablakon s a kocsisra kiált: „Üssön a lovak közé! Az életünkkel játszunk!” Majd újra meg újra: „Vágyjon közéjük!” Egy kiszakított noteszlapra parancsot ír s Vinoy-nak küldi. „A teljes helyőrség jöjjön Versaillesba. Az erődöket is üritse ki.”

Az államhatalom költözködik. Fújják a gyülekezőt a kaszárnyákban, szedelőzködnek a katonák. A részeges Lullier, a forradalom egyetlen stratégiája megakadályozhatná, hogy kivonuljanak. De nem teszi s ezzel később büszkélkedik. Lovascsendőrök állnak sorfalat a Versailles felé vezető uton. Mikor a katonaság elhagyja a várost, a csendőrség is kivonul. Párisban nincs többé államhatalom. A hatalom a készületlen komité ölébe hullt.

Lecomte tábornok és Clément Thomas martíriuma.

A montmartrei komité a Rue des Rosiers 6. számú házában székel, de a hajnali órákban senki sincs ott. „A Rue Basfroi-ban tanakodtak az éjjel” — mondják az értesültek. Nincs senki, aki fogadja a foglyokat. Lecomte tábornokot különszobába zárják, kísérete közös teremben várakozik sorsára. Egyre nagyobb tömeg veszi körül az épületet, amelynek kapuja előtt hirtelenében odaállított nemzetőrök strázsálnak, hogy a zajongókat viasszaszorítsák. Időnként egy-egy népszónok csitítja a sokaságot. „Itélkezni fogunk felettük. Nem kerülük el a sorsukat!” — ígéretik. Egy-egy rokonszenvező házbéli besiet a foglyokhoz s együtt aggódik velük. „Csak már jöjjön a komité!” — mondják. „Alig lehet vizsgatartani a tömeget.” A tábornok egyre sápad-

tabban hallgatja az üvöltést, a vérszomjas tömeg átkozódásait. Tudja, hogy ha a tömeg betör börtönébe, elevenen szaggatja széjjel. Ez nem történelem, ami történik, időtlen pillanatok ezek, nagy nyomás alól felszabadult szenvedélyek kakofóniája ez, lázas ütemben lüktető ösmisztérium, mely emberáldozatban kulminál. „Nem engem kívánnak halálra” — gondolja vértódlásos fejjel a tábornok — „lehetetlen, hogy engem, aki este felhúztam az órát, elvégeztem szükségletemet és lefeküdtem aludni. Nem rólam, Lecomte tábornokról van itt szó személy szerint, kár hogy nincs értelmes ember a közelben, aki elmagyarázná a tömegnek...” Mit is magyarázhatna el? Lecomte tábornok nem magánszemély, Lecomte tábornok katona, akinek a rend védelmében meg kell halnia most... „Mégis jobb volna a harctéren elesni, mint így...”

Mi ez? A zúgás mintha csendesedett volna s most irtózatossá erővel harsan fel újra. Az ajtó megnyílik s egy feketébe öltözött szakállas ember repül be rajta. Mögötte a tömeg. Pokoli kavardás, izgalom. Clément Thomast hozták be, a nemzetőrség főparancsnokát. De már meg is ragadják őket. A tömeg kicipeli a két férfit az udvarra. A tábornok még látja, hogy a nemzetőrök viaszszoritják a tömeget, látja, hogy katonái, akik néhány órával előbb reszkettek tőle, most öklüket rázzák feléje és ráemelik a fegyverüket. „Áristomba csukattál a múlt héten, kutya! Én lövöm beléd az első golyót!” — üvölti feléje egy altiszt és elsüti fegyverét. „Többgyermekes családapa vagyok” könyörög az ősz ember, majd gyermekké válik, rogyant térdrel a kerítés felé fut és felkapaszkodik rá. Lerángatják, a fal elé lökik.

A centrumban alig venni észre, hogy kitört a forradalom. A mulatókban zene szól, az éttermek zsufolva vannak. Az elegáns közönség a nap eseményéről, Charles Hugó temetéséről cseveg. Akik künn voltak, látták a költőt, amint lobogó szakállal és villámló tekintettel lépdelt fia halottaskocsija mögött, gyászában is impozánsan, mint egy próféta.

A nap lenyugodóban volt, mire Montmartre legszutykosabb utcájában a két főtiszt sorsa beteljesedett. Az előbb fékezhetetlen tömeg a vér-szagtól kijózanodott. A leghangosabban üvöltők csóválták a legjobban a fejüket s másnap egyikük sem akart emlékezni arra, hogy ott zugott a tömeggel a félelmetessé lett ház ablakai alatt.

Favre, az öblöshangu prókátor naphosszat a külügyminisztérium épületében tartózkodik. Itt értesül a hadsereg szétzúllásáról, Thiers szökéséről, Lecomte és Thomas meggyilkoltatásáról. Dul-ful dühében, sárga az epétől, legszívesebben megfojtaná a vén Thiers-t, aki nyakaskodásával fejetetejére állítja a helyzetet. Már sötétedik, mikor néhány kétségbeesett előljáró felkeresi. Éppen jókor! Favre kitölti rajtuk a dühét. „Talán egyezkedni akarnak az urak? Tudják meg, hogy én gyilkosokkal nem tárgyalok!” Ám mikor megtudja, hogy már az erélyes Ferry-nek is szöknie kellett s ha néhány percig marad, a felkelők kezébe jut, követi az előljárókat s átmegy velük egy minisztériumi hivatalnok magánlakására, ahol minisztertársai várják. Hosszas, heves vita után sem tudják, mit határozzanak, meg kell várniok a holnapot.

Alig hagyta el Ferry a városházát, Brunel megszállja nemzetőreivel. A sujtásos szolgák megrökönyödésére pipás, szutykos emberek

özönlik el a termeket. Tizre jár az idő. Egymásután érkeznak a komitétagok és Trochu szalonjában kissé kábultan, kissé hitetlenkedve tanácskozásba kezdenek. Az események tulgyorsan követték egymást, még nem tekintik át a helyzetet. Félnék a sötétbeugrástól, a nemzetvédelmi kormánytól, a nemzetgyűléstől. Fel akarnák forgatni a világot, de úgy, hogy a törvényen belül maradjanak. Mindenesetre elhatározzák, hogy ideiglenesen átveszik a hatalmat addig is, amíg a néhány napon belül lefolytatandó választások törvényes helyzetet teremtenek. Lullier nagyhangon kijelenti, hogy a várost a kezében tartja s nem kell a hadsereg ellentámadásától félniök.

A forradalom másnapján.

Thiers akarata teljesült. Vinoy tábornoknak nagynehezen sikerült a késő éjszakai órákban kivonni a városból a nemzetőrökkel való cimboráskodással megfertőzött hadsereget. Kiürültek az erődök, elhagyta a várost a csendőrség, másnap reggel elhagyták a miniszterek, a fontosabb államhivatalnokok. Napokig tartott a költözködés Versaillesba. Elvitték a minisztériumok iratait, a hatósági pénztárak tartalmát. Elköltözködtek a gazdag polgárok, a polgári írók és hirlapírók, a nagy kokottok és a nagy spekulánsok. A komité megszállta a középületeket, de mit kezdjen velük? S mit kezdjen a háromezrezer főnyi nemzetőrséggel, amelynek a zsoldját fizetni kell?

Most a nép ölébe hullott a hatalom. Mert a nemzetőrség, amelynek közakarátát a komité képviseli, nem a mai értelemben vett proletariátus, hanem a legkülönbözőbb elemekből össze-

állt massa, amelynek ideológiája a jakobinizmus. Ez a kispolgári tömeg végigszenvedte az ostromállapotot, nélkülözött és éhezett, megrészegedett Favre jelszavától, morgott Trochu-ras végül kiábrándult a nemzetvédelmiből nemzetárulóvá vedlett kormányból. Néhány nappal előbb ez a tömeg még a poroszok ellen tüzelt; egy-két nap alatt nem józanodhatott ki a hazafias retorikából, hogy az osztályönzés tárgyilagosságával ítélje meg a helyzetet.

S a komitében, mely a városházán tanácskozik, van-e osztályöntudat? Talán Lullierben volna, aki máris azon töri a fejét, hogyan csaphatná be társait? Hiszen még Varlin, a forradalmi multu könyvkötő, az Internationale tagja, is azt írja Bakuninnak, mikor az a mozgalom célja felől érdeklődik, hogy ami Párisban lejátszódik, nem a proletariátus világförradalma, hanem helyi jellegű mozgalom.

De Thiers-nek érdeke, hogy a mozgalmat mélyrehatóbbnak s veszedelmesebbnek tüntesse fel, mint amilyen. A vidéki préfékhez intézett körlevelében felháborodva állapítja meg, hogy Páris néhány sötétben bujkáló gonosztevő befolyása alá került, akikről senki sem tudja, kicsodák s még azt sem, hogy mit akarnak, bonapartisták-e vagy kommunisták. Lehet, hogy a poroszok bérelték fel őket. Kiáltványaik alapján mind a három feltevés jogosultnak látszik.

Szegény komité! Egyelőre a legnagyobb bajban van. Miből fizesse a nemzetőröket? Varlin és Jourde elmegy a pénzügyminisztériumba megnézni, maradt-e ott valaki, aki intézkedhetnék a dologról. Egy kifogástalanul öltözött osztályvezető fogadja őket. „Hol a kassza?” — kérdik. Az osztályvezető egy vasszekrényre mu-

tat. „Itt van, kérem. A kulcsok Versailles-ban vannak.“ A két férfi összenéz. Feltöressék a szekrényt? Egyelőre elállnak tőle. Másnap felmennek Rotschildhoz s felszólítják, nyisson folyószámlát a forradalomnak. Rotschild 200.000 frankot bocsát a rendelkezésükre, hogy szabaduljon tőlük. Közben a központi komité felszólítja a nemzeti bankot (Banque de France), hogy gondoskodjék a nemzetőrség zsoldjának kiutalásáról. Este hat órakor Varlin és Jourde tiszteleg a mindenható Roulandnál, az állambank kormányzójánál. Rouland ur a legkitünőbb modoru emberek egyike. „Vártam az urakat“ — fogadja őket. — „A nemzeti bank minden kormányváltásnál kötelességének érzi átsegíteni az első napok nehézségein az új kormányzatot. Engem az urak politikai koncepciója nem érdekel, én nem politizálok. Önök a nemzetőrség megbízottai s el kell ismernünk, hogy a nemzetőrség ma tényleges hatalom. Mennyit parancsolnak?“ „Mondjuk, egymilliót“ — feleli Varlin. Rouland meghajtja magát. „Arra kérem az urakat, írják a nyugtára, hogy a város terhére veszik fel.“ Hogy nehézséget okozzon a komiténak, a kormányzó nagy bankjegyekben adatta ki az összeget. S a komiténak szaladgálnia kellett aprópénz után, hogy a nemzetőrség zsoldját kifizethesse.

**A maire-ek egyezkednének.
Thiers fegyverkezik.**

Thiers utolsó intézkedésével a kerületi előjárókra bizta Párist. Ezek között vannak erőlyesebbek és lagymatagabbak. Egyik-másik valóságos erődde alakítja át a maga községházát s

kormányhü nemzetőr csapatokat szervez. A többség azonban republikánus és lokálpatrióta. Bizalmatlan a nemzetgyűléssel szemben s félti városának községi jogait. Haladó gondolkodású republikánusok ezek, akiknek kevés örömük telik abban, amit Thiers képvisel. Meggyőződésük, hogy ha a nemzetgyűlés hitet tesz a köztársaság mellett, elrendeli a községi választásokat és kijelenti, hogy nem áll szándékában lefegyverezni és feloszlítani a nemzetőrséget, akkor elejét lehet venni a népforradalomnak. Ezt a nézetüket kérés nélkül megüzenik Thiers-nek.

Mit is kifogásolhatnának a komité intézkedéseiben? Okos és időszerű intézkedések ezek. Mit végzett a komité hatalmának első hetében? Elrendelte, hogy:

1. Az inségesek között egymillió frankot oszt szét abból a feleslegből, amely az előző kormány mindennemű fizetésjárandóságának törléséből keletkezik.

2. Teljes egészében elengedi az április végéig esedékessé vált 200 frankot meg nem haladó lakbért; a 250 franktól 800 frankig terjedő lakbér kétharmad részét s a 800-tól 1500 frankig terjedő lakbér egyharmad részét. Ebből a kedvezésből csak azok a polgárok vétetnek ki, akiknek nincs állandó foglalkozásuk.

3. Az április elsejéig bezárólag esedékessé lett kereskedelmi váltók és jelzáloglevelek csak október elsején válnak esedékessé, s csupán hathavi kamatozással, mert ennyi ideig tartott az ostromállapot.

4. Minden 15 frank értéket meg nem haladó zálogtárgy díjtalanul visszaadandó tulajdonosának.

A 4-es számú cikkely végrehajtásához szükséges összegek, amelyekkel a zálogkölesznőket kártalanítani kell, aránylagos adózás útján hajthatók be, amely azokat a személyeket fogja terhelni, akik az ostromállapot idején elmene-kültek Párisból.

Alkudozás.

A komité tanácskozásaival párhuzamosan folytatják megbeszéléseiket a kerületi előljárók, a képviselők, s a kormányhü érzelmű nemzet-örzészlőaljak parancsnokai. A komité abban a reményben, hogy közbenjárásukra a kormány maga rendeli el a községi választásokat s így törvényes keretek között vívhatják ki a város önkormányzatát, felveszi az érintkezést velük. Malon közli a maire-ekkel a komité feltételeit, amelyek meglepően szerények. Beérik a községi választások haladéktalan kiírásával, a lakbér- és váltótörvény enyhítésével s csak azt kívánják, hogy a nemzetőrség szabadon választhassa meg főparancsnokát. A maire-ek viszont a tárgyalások feltételül azt kívánják, hogy a komité hagyja el a városházát s a megszállt kerületi előljáróságokat. Arnold, aki a késő éjszakai órában egyedül tárgyal a maire-ekkel, végül kijelenti, hogy a komité hajlandó kivonulni a városházáról, a minisztériumokból és a községi előljáróságokból, ha a hatóságok a közösen megállapított napra kiírják a választásokat. A meg egyezésről a maire-ek másnap falragaszokon értesítik a nyilvánosságot.

Azonban a helyzet másnapra felborul. Az ellenőrző bizottság, az ostromállapot Párisának titokzatos alakulata fellázad az egyesség ellen s

átíratot intéz a komitéhez, amelyben felelőssé teszi a forradalomért, rámutat a szervezkedő ellenforradalomra s megrójjá, amiért késznek mutatkozik kiadni a kezéből a katonai és politikai hatalmat. A komité észbekap s felmondja a maire-eknek az előző napon kötött paktumot.

Másnap, március 22-én az ellenforradalom tüntetést rendez a Vendôme-téren, a nemzetőrség főparancsnokságának épülete előtt. Március 23-án megismétlődnek a tüntetések. Az ellenforradalmárok az előző napi sikertől vérszemet kapva, törös botokkal, revolverekkel, késekkel jelennek meg s fenyegető magatartást vesznek fel. „Le a komitével! Eljen a nemzetgyűlés!” — zugják a palota ablakai alatt. A forradalmi nemzetőrsapatok parancsnokai oszlásra szólítják fel a tömeget. A környező házak ablakaiból provokáló kiáltások hallatszanak, aztán eldördül az első lövés. A nemzetőrség sortűzzel felel. Egy-más hegyén-hátán menekülő emberek, halálra sebesültek sikoltozása, zűrzavar. Pár perc múlva üres a tér, összetört cilinderek, elhajigált török és botok hevernek a kövezeten.

Ezek az események különbözőképpen hatnak a nemzetgyűlésre. A monarchista többség megvadul s már-már Thierstől is, aki az ellenforradalom szervezője, hadvezére és egyetlen nagyvonalu politikusa, megvonja bizalmát. Pedig Thiers gondoskodik a hadsereg kereteinek kiegészítéséről, önkénteseket toboroztat a vidéken s érintkezésbe lép a porosz hadvezetőséggel, hogy a hadifogságban tartott ezredek hazaszállítását siettesse. Hideg fővel munkálkodik. Késleltetni akarja a hadüzenetet, amíg nincs harcképes hadserege. Tegnap, tegnapelőtt játszva foglalhatták volna el a felkelők Versailles-t, szétverhették

volna a nemzetgyűlést, mert a diktátor első ijedtségében még a Valérien-erődöt is kiüríttette, s az huszonnégy óráig állt helyőrség híjján, amíg Vinoy intézkedésére a versaillesiek megszállták.

A nemzetgyűlésben, ahol a jobboldal magából kikelve rikácsol s a baloldal sápadtan hallgat, Thiers a pártok felett álló államférfi szerepében tetszeleg. Favre, a bajkeverő, vérben forgó szemmel rázza az öklét s isten, ember előtt vádolja magát, amiért a nemzetőrséget elmulasztotta Bis-marck tanácsa ellenére lefegyverezni. Thiers ellenben kijelenti, hogy még a községi választások elrendelésére is hajlandó, ha a párisi polgárság a komitét megfőkezi. Miután azonban a parlamenti bizottság bizonytalan időre halasztja a választások kiírását s a váltólejáratoikat mindössze harminc nappal hajlandó meghosszabbítani, hiányzik a közös platform.

A „mezei hadak“ párisgyűlölete szembeszököen mutatkozik meg a Ház március 23-iki nevezetes ülésén, amikor Arnaud de l'Arrière képviselő, a párisi hetedik kerület előljárója, közli, hogy a kerületi előljárók eljöttek jelentést tenni a Háznak a helyzetről. E bejelentést a jobboldal viharos tiltakozással fogadja. „Aki nem képviselő, annak nincs szava az ülésteremben. Ez nem konvent.“ A Ház végül abban állapodik meg, hogy csak a képviselő-polgármesterek szólalhatnak fel, a többiek a hallgatóság számára fenntartott tribünön helyezkednek el. Most már bevonulhatnak, melükön a trikolórral, a maire-ek. „Éljen a köztársaság! Éljenek a párisi maire-ek!“ zugja a baloldal. „Rendre! Rendre!“ tiltakoznak a monarchisták, a padokat csapkodják, kirontanak az ülésteremből s feltett kalappal jönnek vissza.

Ezekután szinte természetes, hogy a békülési szcéna helyett a helyzet csak rosszabbodik.

Annál nagyobb feltűnést keltett másnap Párisban a következő hirdetmény:

„Kedves polgártársaim!

Sietek tudomástokra hozni, hogy a következő vívmányokat sikerült kieszközölnünk a nemzetgyűléstől:

1. A városi szabadságok maradéktalan elismerését.

2. A nemzetőrség minden tisztjét, főparancsnokát is beleértve, szabadon választhatja.

3. A váltók esedékességére vonatkozó törvény módosítását.

4. Új lakbértörvényt, mely minden 1200 frankon aluli bérlőnek kedvezményeket nyújt.

Addig is, amíg állásomban megerősíttek, avagy abból elmozdítottok, szilárdan állok megtisztelő posztomon, hogy a megbékítő intézkedések végrehajtását sürgessem s ezáltal hozzájáruljak a köztársaság megerősítéséhez.

Páris, 1871 március 23.

Saisset ellentengernagy,
a főváros ideiglenes kormányzója.

Senki sem tudja, mi történt. A jobboldal másnap erőlyesen tiltakozik, ezeket a törvényeket nem szavazta meg. Saisset tengernagy kijelenti, hogy a hirdetményt tudtán kívül ragasztották ki. A folyosókon, a bizottsági termekben a legvadabb feltevések keringenek. Thiers lepaktált a komitéval, a tengernagy vörös és Versailles ellen vezeti a nemzetőröket. Egyesek vád alá

akarják helyezni Thierst. S míg Versaillesban kavarnak az indulatok, a párisi maire-ek még mindig keresik a megegyezést. Brunel 23-án körülvéteti bataillonjaival a Louvrekerület előljáróságát s kényszeríti Méline maire-t, hogy 30-ára kihirdesse a választásokat. Együtt mennek át a második kerületi előljáróságra, ahol a többi maire permanenciában van, hogy közöljék velük megállapodásukat. Néhány órára teljes a béke forradalom és polgárság között. Most a maire-ek, mint a választások irányítói, el akarják foglalni hivatalaikat. A nemzetőrök nem engedik be őket. Végre a késő éjjeli órákban a komité tudomásukra adja, hogy Brunelnek nem volt felhatalmazása tárgyalni velük. A választás 26-án lesz, akár tetszik, akár nem. Ha mégis elfogadnák a dátumot, elfoglalhatják hivatalaikat, vezethetik a választást. A maire-ek, a napok óta tartó tárgyalásoktól elcsigázva, mindent aláírnak. Így hát a kommün-választásokat a városi előljáróságok írják ki, azok formai törvényességét senki nem vonhatja kétségbe.

A komité az első pillanattól kezdve tisztában volt azzal, hogy a maire-ek Thiers sugalmazására verekednek a választások dátuma körül, hogy akár csak néhány nappal is, későbbre tolják ki azokat. Thiers időt akart nyerni. Hogy mégsem függetlenítették magukat a maire-ektől s nem választattak önhatalmulag, annak az a törvénytisztelet a magyarázata, amely legnyilvánvalóbban igazolja a komitétagok őszintén demokrata, a fennálló intézmények iránti hódolattól szabadulni nem tudó kispolgári mentalitását.

A komité bucsuzik a nyilvánosságtól.

A választások kiírása előtt a komité valamennyi tagjának aláírásával megfelel Thiers vádjaira, igazolja szerepét s elbucsuzik Páris választópolgáraitól.

A naiv hangu kiáltvány így szólt:

„Ha a nemzetőrség központi bizottsága kormány volna, akkor méltóságán alul való-nak találná cselekedeteit igazolni a választópolgárok előtt. Mivel azonban a bizottság kezdettől fogva hangsúlyozta, hogy tartózkodik azoknak a férfiaknak a nyomdokába lépni, akiket a nép haragja elsöpört s mivel nincs más szándéka, mint hogy szigorú tisztességgel végrehajtsa előre pontosan megszabott mandátumát, olyan férfiak testületét alkotja, akiktől nem vonható meg a jog, hogy tisztázzák magukat.

Mint annak a köztársaságnak a gyermekei, amelynek nagy jelszava a testvériség, megbocsátunk rágalmazóinknak. Meg kell azonban győznünk a jóhiszeműeket, akik tudatlanságukban hitelt adtak a rágalmaknak.

A nemzetőrség központi bizottsága nem titkos alakulat. Tagjaik nevükkel ellenjegyezték minden kiáltványukat. Ezek a nevek talán nem nagyon ismertek, de jegyezőik vállalják a felelősséget tetteikért. És ez a felelősség nem csekély.

A bizottság nem megfoghatatlan valami, mert a nemzetőrség 215 bataillonja tagjainak szabadon gyakorolt szavazata állította helyére.

A bizottság nem támasztott zavargásokat,

mert a nemzetőrség, mely azzal tisztelte meg, hogy akarataához igazodott, nem gyakorolt sem kilengéseket, sem megtorlásokat, hanem józan és okos magatartásával bebizonyította, hogy tiszteletet keltő, erős hatalom.

Pedig volt elég provokáció, miután a kormány a leggyalázatosabb eszközök igénybevételeitől sem riadt vissza, hogy elkövetesse a legszörnyűbb merényletet: a polgárháborút.

Megrágalmazta Párist és fellármázta Páris ellen a vidéket. Szembeállította velünk bajtársainkat, nyakunkba akart ültetni egy vezénylő tábornokot. Éjszakának idején el akarta rabolni ütegeinket, amelyek csak a mi erőfeszítésünk árán nem jutottak porosz kézre.

Mindennek tetejében pedig megdőbbszent cinkosainak támogatásával így kiáltott Bordeaux-ban Páris felé: „Hősiesen verekedtek, nos hát bevalljuk, félünk tőletek. Ezért leütjük fejetekről a koronát, a főváros címét.”

Mivel felelt e támadásokra a központi bizottság? Megalkotta a föderációt. Mérsékletet és mondjuk ki nyíltan, nagylelkűséget prédikált. A fegyveres támadás pillanatában ezt a parancsot adta a nemzetőrségnek: „Sohase támadj és csak a legvégső esetben védekezz!”

Minden képzett és értelmes ember tanácsát igénybe vette, támogatást kért a tisztikartól, szélesre tárta kapuit mindenki előtt, aki a köztársaság nevében kért bebocsáttatást.

Melyik oldalon van a jog és a méltányosság? Melyik oldalon a rosszakarat?

Oly kézenfekvő és közeli dolgok ezek, hogy mindenki emlékszik még rájuk. Most, amikor visszalépésünk előtt mégégyyszer emlékezetbe idézzük őket, ismételten mondjuk, a tisztességesek kedvéért tesszük, akik olyan rágalmaknak adtak volt hitelt, amelyek terjesztőikre vallanak. Elvetemült el-lenségeink dühének főoka az, hogy a ne-veink ismeretlenek. Ő be sok ismert, na-gyon is ismert név van, akiknek híressége végzetünké lett! . . .

Felháborodva minősítjük aljas rágalom-nak azokat a véres vádakat, amelyekkel tisztességünket beszennyezni akarják. Hal-lalos ítéletre sohasem adtunk parancsot. Gaztett végrehajtásában a nemzetőrség so-hasem vett részt. Miért is tette volna? Miért is tettük volna? A rágalom éppoly neveltséges, mint amilyen gyalázatos.

Mi a legfélelmetesebb felelősséggel járó megbízatás vállalói, habozás és félelem nél-kül tettünk eleget megbízatásunknak s most, mikor célunkat elértük, így szólunk a néphez, mely, ha vétettünk is néha türelme ellen, becsül bennünket annyira, hogy meghallgassa tanácsainkat: „Ime a mandá-tum, amelyet a kezünkbe adtatok! Kötele-ségünk ott járt le, a hol személyes érde-künk érvényesülhet. Cselekedj nép az aka-ratod szerint. Te, a mi urunk, szabaddá titted magadat. Mi, néhány nap előtt még ismeretlenek, ismeretlenül olvadunk sorai-tokba, hogy megmutassuk az uralkodók-nak, lehet emelt fővel is lejönni a város-

háza lépcsőfokain, abban a nyugodt tudatban, hogy erős és becsületes kézzszorítás fogad lent bennünket.

A központi bizottság tagjai:

Ant. Arnaud, Assi, Billioray, Ferrat, Babick, Ed. Moreau, C. Dupont, Varlin, Boursier, Mortier, Gouhier, Lavalette, Fr. Jourde, Rousseau, Ch. Lullier, Henri Fortuné, G. Arnold, Viard, Blanchet, J. Grolarde, Barroud, H. Gèresme, Fabre, Pouget, Bouit, H. Chouteau, C. Gaudier, Andignoux, Castiani.

A kömmün kikiáltása.

A kerületi előljárókkal való megegyezés után a komité a képviselőkkel és a maïrekkal közösen jegyzett kiáltványban március 26-ára irta ki a választásokat. A szavazás elől a burzsoázia sem zárkózott el s igyekezett bejuttatni jelöltjeit a közhivatalokba. A választások zavartalanul folytak le, annak ellenére, hogy az utolsó pillanatban ismeretlen helyről származó falragaszok a szavazástól való tartózkodásra hívták fel a polgárokat. Szövegük a következő volt:

„Polgárok! A komité, mely községi választásokra szólít fel benneteket, nem kormány, nem közintézmény, állítólagos mandátuma álmandátum. Még csak nem is a nemzetőrség hivatalos képviselte. De vajjon a nemzetőrség azonos-e a polgárság összességével? A választások kiírására nem hatalmazták fel a komitét sem a mobilok, sem a katonák, sem azok a családapák,

akik korukra való tekintettel már nem vi-
selhetnek jegyvert. A komité nem a nép-
fenség képviselője. A komitének nincs fel-
hatalmazása cselekedeteinket irányítani.
Annakidején szabályszerűen megválasztot-
tátok községi előljáróitokat, akik nem
mondtak le tisztükről és nem lettek elmoz-
ditva. Csak a törvényes hatalom foszthatja
meg őket hivataluktól, senki más. Senkinek
sincs jogában felforgatni a közintézménye-
ket. A törvény, mely valamennyiünk fölött
áll, a nemzetgyűlés, amely egyedül képpi-
seli a törvényt, távol áll e választásoktól.

Polgárok, igaz hazafiak, maradjatok ott-
hon. A józan ész."

A választási agitáció kiáltványai közül legro-
konszenvesebb a komitéé. Így hangzik:

„Polgárok!

Küldetésünket elvégeztük. Átadjuk he-
lyünket a városházán az ujonnan megvá-
lasztottaknak, a népképviselőnek.

Hazafias, önfeláldozó pártfogásokkal
jövőre vihettük a nehéz feladatot, amelyet
értetek vállaltunk. Köszönet az állhatatos
támogatásért. Az összetartás nem üres szó
többé. A köztársaság jövője biztosítva van.

Ha jó tanácsainkat megszívlelitek, ha hi-
hetjük, hogy hallgattok ránk, hadd mond-
juk el nektek a választások előtt, mit vá-
runk a holnapi szavazás eredményétől.

Polgárok!

Ne tévesszétek el szem elől, hogy azok
használnak nektek legtöbbet, akik közüle-
tek valók, akik jóban-rosszban társaitok.

Óvakodjatok a nagyravágyóktól és azoktól, akik felkapaszkodtak az uborkafára. Egyik is, másik is csak a maga javát nézi s hajlamos arra, hogy nélkülözhetetlennek tartsa magát.

Hasonlóképpen óvakodjatok a fecsegők-től, akiknek csak a szájuk jár. Nincs, amit fel ne áldoznának egy lendületes szónoklatért, egy szép frázisért, egy hatásos gesztusért.

Azt is kerüljétek, aki nagyon megszedte magát, mert a vagyonos ritkán hajlandó testvérének tekinteni a szegényt.

Meggyőződéses, őszinte emberre szavazatok, olyanra, aki a nép gyermeke, aki elszánt cselekvő, egyenes gondolkodású és közismerten becsületes. Azokra figyeljétek fel, akik nem koldulják a szavazatokat. Az igazi érdem szerény, a választópolgároknak kell megkeresni az emberüket, ne az szaladjon utánuk.

Hisszük, hogy ha szem előtt tartjátok a megjegyzéseket, akkor megvalósulhat végre az igazi népképviselő, olyan képviselővel, akik sohasem tolják fel magukat, hogy az urat játsszák veletek szemben.

Kelt a városházán, 1871. március 25-én.

A nemzetőrség központi bizottsága.“

A március 26-án lefolytatott választáson 485.569 szavazópolgár közül 229.167 adta le szavazatát. A legutolsó, február 8-i választáson 328.970. Kétségtelen tehát, hogy a polgárság nem zárkózott el abban a mértékben a választásokon való részvételtől, amint azt várni lehetett s a maga kerületeiben be is juttatta a kom-

münbe képviselőit, akik hamarosan leköszöntek mandátumaikról.

A választások kerületenként folytak le az 1849-es választási törvény szerint, amelynek értelmében minden 20.000 polgárnak joga van jelöltet állítani; a jelöltet a szavazópolgárok számának egynegyede juttatja mandátumhoz. Mivel azonban egyes kerületekben a leadott szavazatok száma nem érte el az ötezret, a kommun érvényesítette az egyszerű szótöbbséggel szerzett mandátumokat is. A több helyen megválasztott és leköszönt kommuntagok helyét az április 16-án lefolytatott pótválasztással töltötték be. Megválasztottak összesen 86 kommuntagot, köztük Blanqui-t is, akit azonban Thiers zsandárai március 17-én vidéken elfogtak s aki a kommun tartama alatt börtönben ült. A polgárság 17 jelöltjét juttatta be a kommunbe, a rendőrfőkapitányt, egyes kerületi előljárókat és helyetteseket. A munkásnegyedek blanquistákat és jakobinusokat küldtek a kommunbe. Bekerült az Internationále 17 tagja s 13 komitétag.

A községi képviselők március 28-án, vasárnap mutatkoztak be a népnek, meglehetősen theatrális külsőségek között. A városháztéren hevenyészve összeeszkábált, vörös drapériákkal és lobogókkal diszitett emelvényen foglaltak helyet a kommuntagok, arany bojtokkal diszitett vállszalaggal. A ceremónia során, amelynek 200.000 főnyire menő nézőközönsége volt, ágyuk dörögtek, zene szólt s a bataillonok elvonultak az emelvény előtt.

„A központi bizottság átadja helyét a kommunnek, — közölte a trombiták harsogása közepette Ranvier. — Egy másik komitétag felolvassa a megválasztottak névsorát, majd Ran-

vier áll fel újra s könnyektől elfuló hangon je-
lenti: — A nép nevében kikiáltom a kommünt!”

Kik azok, akiknek a nép mandátumot adott, hogy megteremtsék egy új világ alapjait? Nem hivatásos politikusok, hanem intellektuelek, tanárok, orvosok, művészek, hivatalnokok, iparosok és munkások, jelentékeny és jelentéktelen egyéniségek vegyesen. Ott van köztük Delescluze, a hatvanadik évén túl járó hirlapíró, aki végigszenvedte az előző három rezsim minden börtönét s aki megtört rezignációval jelenti ki mindjárt az első napokban, hogy a forradalom bukását nem éli túl. Ott van a nyughatatlan Flourens, az örök összeesküvő, a népforradalom legkörülrajongottabb és legpechesebb alakja. Ott van a hetvenesztendős, dúsgazdag Beslay, az Internacionále alapító tagja, az ugyancsak dúsgazdag Tridon, a pápaszemes, ideges Rigault, esküdt atheista, Brunel, a hadikitüntetéses huszártiszt és földbirtokos, a kommünavatás katonai ünnepségének főrendezője, a szürkeszakállas Jourde, becsületes bankhivatalnok, a kommün jövőbeli pénzügyi biztosa, az okos Frankel, a nagyműveltségű Theisz, a piperkőc Grouset és a kommün rossz szelleme, a szószátyár Pyat, a szófukar Duval, a bamba Babick és a nevetséges Assi, akit a kommün politikai exponensének tartanak, mert minden kiáltványon az első helyen szerepel, a hiu Bergeret és a csupasz-
képű Vermorel, a kérlelhetetlen Ferré, vagy-
nosak és szegények, bölcsek és bolondok, fana-
tikusok és árulók tarkabarka gyülekezete, ahogy a pillanatnyi néphangulat a dobogóra állította őket világmegváltó gondolataikkal, évtizedes ke-
serőségeikkel és kielégíthetetlen becsvágyukkal, jakobinusok, blanquisták és internacionalisták,

vagy egyszerűen csak forradalmárok, akiknek a kommun előkészítésében része volt. Körülbelül mindenki köztük van, a fővezérnek, Blanquinak kivételével. Keservesen nélkülözik majd, mert az öreg, aki kisebb-nagyobb megszakítással negyvenegy évet ült a börtönben, páratlan szervezőtehetség és született diktátor. „Blanquival mindent elérünk, Blanqui nélkül semmit“, állítja legfanatikusabb hive, Rigault s a kommun valóban mindent elkövet majd, hogy kiszabadítsa a börtönből.

Hét óra, mire az ünnepség véget ér. A tömeg oszlik, a kommuntagok pedig csoportokba verődve, indulnak a városházára, az első megbeszélésre. Ide-oda imbolyognak az épületben, mely zsong, mint a méhkas. A folyosókon nemzetőrök tanyáznak, kiverik pipáik szutykát a szőnyegre, kolbászt falatoznak, flaskából huznak nagyokat a kommun egészségére. A kommuntagokat senki sem fogadja. Maguknak kell megkeresniök a tanácstermet, amelynek ajtaja zárva van. Lakatost hívatnak, aki feltöri. Közben hatvanra gyűl fel a számuk. Végre a nemzetőrség tagjainak zajongása közben, az elnök nyolc óra felé megnyitja az ülést.

Beslay, a legidősebb kommuntag elnököl. „A párisi községtanács önállósulása“ — így kezdi beszédét — „maga után vonja majd a köztársaság minden községének önállósulását. Ellenségeink azt mondják, hogy agyonütöttük a köztársaságot. Ütöttünk rá egyet, mint a cölöpre, hogy erősebben álljon. A kilencvenhármas republika harcias volt s igénybevette a haza minden energiáját; a hetvenegyes republika munkásköztársaság, s célja, hogy a békességet megtermékenyítse. A kommun hivatása a helyi

ügyek, a departements-oké a kerületi ügyek s a kormányé a nemzeti ügyek intézése. Ragaszkodjunk e hármass tagozódáshoz s akkor úgy a haza, mint a kormány boldog büszkeséggel fogja üdvözölni forradalmunkat.“

A megnyitóbeszédet vita követi. Mindenki egyszerre szólal fel, mindenki indítványoz, pár percen belül hajbakapnak egymással a kom-müntagok. Az elnök nagynehezen rendet teremt. Igazolják a mandátumokat. Grousset azt indítványozza, hogy a tanács alakuljon át haditörvénytörvényszékké, jelentse ki, hogy hatalma korlátlan s lépjen érintkezésbe azokkal a francia városokkal, amelyek a beérkezett hírek szerint kikiáltották a kommünt. Egy másik hozzászóló a mandátumok érvényességének kérdését feszegeti s azt kívánja, hogy aki nemzetgyűlési képviselő, az ne lehessen egyuttal kommüntag.

Tirard nemzetgyűlési képviselő, akit a második kerület küldött a kommünbe, szót kér.

— „Nem jártam utána annak a mandátumnak, amellyel a második kerület választói felruháztak. Választóimmal együtt azt hittem, hogy kizárólag községi teendők ellátására leszek hivatva. Ebben az értelemben nyilatkozott a központi bizottság, erről volt szó a hivatalos lapban. Miután minden erőmmel meg akartam akadályozni a polgárháborút, aláírtam maire-társaimmal együtt a komitével kötött megállapodást; de határozottan állítom, egyikünk sem sejtette, hogy a választásoknak politikai következményük is lehet.

Most azt hallok önöktől, hogy a kommün a legfőbb hatalom, több mint a törvény, megtagadja a törvényt; azt hallok, hogy a kommün haditanácsá alakul át és kiterjeszti hatáskörét

azokra a városokra, amelyek kikiáltották a kom-münt. Ezek községi teendők vajjon? Önök csal-nak, mert tullépnek azon a megbizaton, amellyel választóik felruházták és én ilyen visszaélésben nem vehetek részt. Az imént valaki a mandátumok összeférhetetlenségéről beszélt. Ha személyemre célzott a polgártárs, fölösleges tovább bolygatni a kérdést, mert én a kommün-mandátumról lemondok.“

A fenyegető morajból Paschal Grousset szava harsog ki:

„Arra feleljen a polgártárs, velünk van-e, vagy a versaillesiakhoz huz?“

Tirard nyugodtan áll a viharban.

— „Nem szokásom elhallgatni, amit gondolok. Ellenben régi szokásom, hogy csak annak vála-szolok, aki fel van jogositva arra, hogy felelős-ségre vonjon. Nem csodálnám, ha vád alá he-lyeznének, azt se csodálnám, ha a versaillesiak tennék. Itt is vádolnak, ott is vádolnak. Nekem azonban nyugodt a lelkiismeretem, mert a köte-lességemet teljesítem, mert meg akarom akadá-lyozni a polgárháborút. Ki vagyok szolgáltatva önöknek. Azonban becselenségre rá nem vehet-nek.“

Azzal megfordul, kimegy és bevágja maga után az ajtót.

A kinos jelenet után, amelyet izgatott vita követett, — egyesek Tirard letartóztatását köve-telték, mások vállvonogatva napirendre tértek felette — a többség elhatározta, hogy a jövőben a hallgatóság kizárásával folytatja le tanácsko-zásait. Kinosnak találták, hogy mindjárt az első ülésen, a nemzetörök jelenlétében kérdésessé merje tenni valaki a hatalomhoz való jogukat.

A polgári kommüntagok követték Tirard példáját és levélben bejelentették lemondásukat.

A következő napon a kommün tanács megválasztotta a különböző hatóságok ügyeit intéző bizottságokat. Az ülés kellő közepén bebocsátást kértek a komité küldöttei. Ezek azzal a bejelentéssel álltak elő, hogy eljöttek átadni a hatalmat. A bejelentés meglepően hangzott, hiszen a kommün már második napja gyakorolta ténylegesen azt. Egy kommün tag arra hívta fel a jelentkezők figyelmét, hogy a választások lezajlásával a komiténak ígéretéhez képest meg kellett volna szünnie. „Nem egészen úgy áll a dolog“ mondta a küldöttség szónoka. „A nemzetőrök szövetsége mentette meg a köztársaságot. Ám a köztársaság léte megint veszélyben forog. Ha a szövetség felbomlik, a kommün ereje gyengül. A komité nem kíván részt a hatalomból. Közvetítő szerv akar lenni a kommün és a nemzetőrség között. Azok leszünk, amik voltunk: a nemzetőrség családi tanácsa.“

A családi érzelmekre való hivatkozás annyira meghatotta a kommün tagjait, hogy senkinek sem jutott eszébe visszautasítani a komité tólkodását. Ennek következtében a komité egyre hangosabb lett s néhány napon belül mint egyenrangú fél jegyezte ellen a kommün határozatait.

A kommün első intézkedései.

A komité-uralom megszüntette a Seine departement-ban az ostromállapotot, eltörölte a hadbiróságokat, általános és teljes amnesztiát adott a politikai elítélteknek s további rendelkezésig megtiltotta a ház- és szállodatulajdono-

soknak, hogy lakóiknak felmondjanak. Egyben tudtára adta a német főhadiszállásnak, hogy a békeszerződést tudomásul veszi, de áthárítja a hadisarcot a vagyonos osztályra, mint a háboru kezdeményezőire.

A kommün ezeket a rendeleteket megerősíti s az első napokban a következő új rendeleteket bocsátja ki: Eltörli a katonáskodást, a nemzetőrségen kívül nem tür más fegyveres alakulatot Párisban, elrendeli, hogy minden fegyverviselésre alkalmas férfi köteles a nemzetőrségben szolgálni. Elrendeli továbbá, hogy a háztulajdonosok kötelesek elengedni a bérlőknek az októberi, januári és áprilisi házbért s az elmúlt kilenc hónapban már megfizetett házbérek az elengedettek után következő negyedekre számítandók be. Ugyanez vonatkozik az albérlőkre is. Feljogosítja a bérlőt, hogy hat hónapon belül bármikor felmondhat a ház-, illetve lakástulajdonosnak, az őt ért felmondás azonban csak a törvény kibocsátásától számított három hónap múlva érvényes. Megtiltja a zálogtárgyak elárverezését. A köztisztviselők fizetését 6000 frankra maximálja.

Míg a kommün mandátumokat igazolt, hatásköri kérdéseket tisztázott s inkább principiális jelentőségű, mint nélkülözhetetlen sürgősségű törvényeket hozott, Versailles lázasan fegyverkezett. Ha Lullier, a vörös tengerésztiszt és idült alkoholista, a komité hadvezére március 18-án összeszedi a bataillonokat, megakadályozza a demoralizált helyőrség kivonulását és nyomban Versailles ellen vonul, lényegesen meghosszabbithatta volna a kommün életét. De talán nem is az ő hibája, ha nem használta fel a kínálkozó katonai lehetőségeket. Az ellen-

ségeskedések felvételéig senki sem vette Párisban komolyan a polgárháborút. A forradalom osztályharc jellegét még a kommüntagok is oly kevésbé ismerték fel, hogy az utolsó pillanatig bíztak a kibékülésben. Másfelől legalább annyira bíztak a forradalom mithoszában, abban, hogy a népfelháborodás ellenállhatatlan s ha harcra kerül a sor, a katonák eldobálják fegyverüket s a nép mellé állanak. Lebecsülték a versaillesiak erejét. Egy-két nappal késtek az offenzívával s ezt a mulasztást nem sikerült többé behozniok.

A háboru pénzbe kerül.

Mi van ezalatt Versailles-ban? Monsieur Thiers ágyukat állittat a kastély kapuja elé, aztán biztonságban érezvén magát, elhatározza, hogy történelmet csinál. Energiáját, tudását, leleményességét és perfidiáját emberfeletti teljesítményekre csigázza fel a becsvágy. Munkaereje elképeszti környezetét. A kis ember reggel öt órakor talpon van, jelentéseket hallgat meg, rendelkezik, csapatszemplét tart, szervezi az ellenállást, tábornokokat fogad fel, puhítja a német főhadiszállást, levelezik a vidéki prefet-vel, társadalmi életet él és irányítja a kommünellenes sajtópropagandát. Alig telepedett meg a kastélyban, robbanásig sűrített atmoszféra nehezedik a környezetére. A város pár napon belül olyan, mint valami tábor a mozgósítás első napjaiban. Egymásután futnak be állomására a katonavonatok, terein és sétányain gulákba rakott fegyverek mellett ezredek táboroznak beszállásukat várva, utcáin aranygalléros, monoklis tiszték csörtetnek, az

éttermek és cukrászdák zsufolva. A városban nincs üres szoba, hármásával-négyesével laknak a tiszték. A francia királyok gobelinekkel zsufolt, faragott mennyezetű termeiben, vékonylábu rokokóasztalkák mellett dolgozik a vezérkar, szerveződik a hadsereg. Favre intervenciójára visszaáramlanak a német hadifogságból az ezredek. Rövidesen öt új gyalogdivízióval gyarapodik Thiers hadereje. Ezeket gondosan elkülöníti a megbízhatatlannak tartott párisi ezredek-től. Vörösnadrágos bakák lepik el Versailles környékét, két brigád őrzi a Chatillon, Sèvres és Saint-Cloud felé vezető utakat.

Eleinte nehézségek mutatkoznak a zsold körül. Thiers, aki az egész állami apparátust Versailles-ba rendelte, várja Rouland urat, a nemzeti bank igazgatóját. „Tíz millió van mindössze. Szegény vagyok, mint a templom egere”, panaszkodik neki. „Ennyit valahogy sikerült összekaparnom. Mi van az aranyvonattal?” Az aranyvonatnak rég meg kellett volna érkeznie. Az állambank pincéinek majdnem egész aranykészletét, huszonnyolc millió frank értékű rudat Brestbe szállította a kormány a németek elől s a kincs utban volt hazafelé, amikor sűrű egymásutánban kirobbant a vidéken a polgárháború. A kincskisérő bizottság, mely utasítást nem kapott, bizonytalanul kering ide-oda az országban, mert csak annyit tud, hogy Páris-ba nem szabad jönnie. Előbb Marseille-ba tartottak, mire kiderül, hogy ott is kikiáltották a kommünt. Letérnek Lyon felé — baj van ott is. Toulouse felé tartanak — ott is kitört a kommün. A legújabb hírek szerint Toulon felé tartanak... „Intézkedjék azonnal”, adja ki a parancsot Thiers. „Mi van Párisban?”

Párisban Beslay jelentkezett De Ploeuc márkinál, a bankkormányzó helyettesénél, aki a legnagyobb előzékenységgel fogadta. Beslay ur — Istenem, mi természetesebb? — pénzt akar. Elvégre a nemzetőrség sem élhet a levegőből, a népet pénzelni kell. A márki erre nem azt felelte, hogy ilyen célokra nem ad pénzt, hanem általános pénzpolitikai fejtegetésekbe kezdett. Figyelmeztette Beslay urat arra, hogy a pénz a legérzékenyebb dolog a világon s minden támadás ellen kétségbeesetten védekezik. „Ha önök meggondolatlan intézkedéseket tesznek, sülyyednek az állampapírok, a pénz értéktelenedik és kész az államcsőd. Az állami pénzmanipulációk keresztülvitele nehéz feladat, szerfelett nagy hozzáértést követel.“ Mindez értelmesen hangzik, de a zsoldot fizetni kell. Beslay polgár erre nyomatékosan figyelmezteti a márkít. „A bataillonok fizetőmesterei feljöttek a pénzügyminisztériumba, lármáznak, zajonganak, követelik, hogy töресsem fel a lepecsételt pénzszekrényeket.“

A márki elgondolkozva simogatja szakállát. „S miért nem töreti fel a szekrényeket?“ Beslay megsértődik. „Nem vagyok betörő, polgártárs. Különben is azt hiszem, a pénzszekrények üresek. A Banque de France dolga arról gondoskodni, hogy a pénzforgalom terén fennakadás ne legyen.“ A márki megérti ezt. Előzékenyen kijelenti, hogy a legmesszebbmenő módon kész szolgálatára állni a kommünnek. Üzleti könyveibe természetesen senki sem tekinthet bele, de ha arról volna szó, hogy a kommün kiküldjön melléje valakit — esetleg éppen Beslay urat — akkor kölcsönös jóakarattal sok nehézségnek elejét lehetne venni. Mindenesetre

arra kéri már most Beslay urat, hogy a kommun csak Páris város tulajdon pénzét vegye igénybe és ne nyuljon a bank ércfedezetéhez, mert annak csökkentése megbénítaná a közgazdasági életet. Addig beszél, amíg Beslay urat visszaringatja a maga természetes érzésvilágába, mert Beslay ur kapitalista világban nőtt fel s bár homloka mögött meggyőződés tüzelnek, idegzete együtt rezeg Ploeuc uréval. Egyre erősebben kell ügyelnie, hogy ne feledkezzék el arról, amiért idejött, viasszal kellene betömnie a fülét, hogy meg ne ejtsék a kapitalizmus szirénhangjai. Nem oly alacsony dologról van itt szó, mint lábról levevés vagy megvesztegetés. Ploeuc úgy beszél vele, mint kapitalista a kapitalistával a különös nedvről, amely a társadalomban a saját uri szeszélye szerint kering. A két férfi megérti egymást és Ploeuc vállalja a zsoldkövetelések kiutalását. A bankmérleg Páris javára 9 és fél millió frankot mutat és hosszas számítások után az igazgató kijelenti, hogy szükség esetén további tíz milliót bocsáthat rendelkezésére a kommunnek. A két ur kézszorítással bucsuzik egymástól. Beslaynak sikerül kivinni a tanácsban, hogy a bankba delegálják biztosnak. Ploeuc helyiséget rendeztet be számára, sőt fekvőhelyről is gondoskodik, ha a delegált hivatalában akarná tölteni az éjszakát.

Beslay elmegy és Plouec számolgatni kezd. A bank állománya ezidőszereint 77 millió aranyban és ezüstben, 166 millió bankjegyben, 899 millió állampapírokban, 120 millió kölcsönjegyekben, 11 millió arany- és ezüstrudakban, 7 millió letétbe helyezett ékszerekben, 900 millió letétbe helyezett kötvényekben,

összesen 2 milliárd és 180 millió. Ezenkívül 800 millió értékű forgalomba nem hozott bankjegy hever a pincékben. Hogy fogja mindezt eljuttatni Versailles-ba? Titkos emberei napok óta csempészik bőröndökben a bankjegyeket Thiershez, de arról, hogy a bank egész készletét kimentsék, szó sem lehet.

Beslay ur a kömmün tudtával és beleegyezésével oly felbecsülhetetlen szolgálatot tett a Banque de France-nak, hogy nem szabad csodálkoznunk azon, ha a kömmün bukása után Ploeuc márki maga igazolja Beslay urat Thiers-nél és maga keres számára hajlékot Svájcban, mikor Beslaynak emigrálnia kell.

Jourde, a kömmün pénzügyi biztosa puritánságában talán még Beslayn is tultesz. A kömmün minden terhe az ő vállain nyugszik. Milliók fordulnak meg a kezén, csak zsoldban 675.000 frankot utal ki naponta. Ő maga tiz frankot vesz fel naponta, felesége maga mossa a Szajnában fehérneműjét. Ez a kis könyvelő egész nap a pénzügyminisztériumban görnyed s azon töri fejét, hogyan s hol csökkenthetné a kiadásokat. Mikor a haditörvényszék előtt megemlítik előtte, hogy népbiztostárs, Theisz. elküldte a postabevételeket Versailles-ba s a postaépületre állandóan ki volt tűzve a kömmün idején is a nemzeti lobogó, Jourde megjegyzi, hogy Theisz az ő alárendeltje volt, csak az ő intencióit követte s tulajdonképen az ő engedélyével lobogott a nemzeti zászló nemcsak a postán, de a nemzeti bank palotáján is.

Az első összeütközés.

Thiers hirtelen támad. Páris népe nem érti, honnan jön az ágyuszó, fegyverropogás. De már döcögnek befelé a sebesültekkel a szeke-
rek, magukból kikelt menekülők terjesztik a pánikot. A hatás leirhatatlan. Akármilyen nagy a harci hangulat a haditanácsban, arra, hogy a versaillesiak támadjanak, támadni merjenek, senki sem gondolt. A végrehajtó bizottság hirdetményben bélyegzi meg a merényletet. A közhangulat példátlan megtorlást követel. Meg kell semmisíteni a versaillesiakat. A tanács összeül s bár a józanabbak latolgatják, lehet-e eredménye az előkészületlen ellentámadásnak, a három ujdonsült kommüngerális az azonnali cselekvés mellett határoz. Bergeret korrektor, Eudes orvostanhallgató és Duval vasöntő irányítják a hadműveleteket. A sietve összedobott bataillonok késő éjszaka gyülekeznek a tereken és a kapuknál. Az egyszerű haditerv értelmében két oszlopban nyomul a hadsereg előre, a Szajna jobbpartján Rueil, a balparton Meudon irányában. A hadművelet célja demonstrálni Rueilben (ez a feladat vár Bergeret és Flourens bataillonjaira), míg Eudes Meudonon, Duval Chatillonon vonul fel, hogy elfoglalja Versaillest.

Koromsötét még az éjszaka, mikor Bergeret tábornok kényelmes hintájában megjelenik hadseregénél s elindítja a menetet. Mezői munkába készülő földművescsapatnak vélhetné az ember, vagy inkább kirándulásra készülő proletárseregnek, amint férfiak, asszonyok, sőt gyermekek is, komótosan, csöndes beszélgetésben bandukolnak előre az országút közepén.

Az asszony nép az elemózsiás zsákokat cipeli, mert ki tudja, talán két-három nap is beletelik, míg hazakerülnek. A bergeresi plateau-n gránátok csapkodnak soraik közé.

„Árulás!“ hangzik fel a riadt kiáltás. Ki is gondolhatott arra, hogy Lullier elfelejtette meg szállni a Valérien-erődöt? A sereg rendje felbomlik, a nép eszeveszetten szalad szerteszét Flourens, aki korábban indult, Rueilben hált meg itt éri az ellentámadás. A kora reggeli órákban versaillesi csapatok szállják meg a községet. Flourens bátran, mint mindig, kilép rejtekhelyéről s a közelgő csendőrök közé lő. Desmares kapitány ráront és kardjával kettéhasítja koponyáját. Kiséretében lévő hadsegédét a versaillesiak felkoncolják. Holttestüket trágyadombra vetik.

Szegény, romantikus Flourens! Egy nappal előbb megjelent a törvényszéki épület bűnelraktár-kezelőjénél, hogy visszakövetelje fegyvereit, amiket a rendőrség az elmúlt év december 6-án házkutatás alkalmával lefoglalt. A hivatalnok meg akarta tagadni a bűnjelek kiadását, mire Flourens a következő elismervényt állította ki:

„Azt a felszólítást intéztem a polgártárshoz, hogy a lakásomon lefoglalt fegyvereimet vonatkozás nélkül adja ki, különben főbelövöm. G. Flourens, a huszadik légió tábornoka, kom-müntag.“

Kétségtelen, hogy főbelötte volna. Elszánt, felfekezhetetlen, lelkes, használhatatlan forradalmár volt.

„Bergeret és Flourens hadoszlopai találkoztak egymással és egyesülten vonulnak Versailles ellen“ híresztelik a párisi lapok. A pol-

gári publikum gunyosan mutogatja egymásnak a következő hadijelentést: „Bergeret *személyesen* (!) irányítja a hadműveleteket.“ Az esti lapok szerint Flourens bevonult Versailles-ba.

Pellé tábornok, a Duvallal hadakozó versaillesi hadosztály parancsnoka megadásra szólítja fel a chatilloni fennsíkra kapaszkodó kis vörös csapatot. A kapituláció meg is történik, a katonák sorbaállítják a foglyokat s elindítják őket Versailles felé. Vinoy tábornok arra loval. „Ki a parancsnokok?“ szól le a csapathoz. „Én“, szólal meg valaki s kilép a sorból. „Duval vasöntő vagyok.“ A másik: „Én a montrougei önkéntesek parancsoka vagyok.“ „Mit tennének önök velem, ha a kezük közé kerülnék?“ — kérdi Vinoy. „Főbelövetném önt“, feleli mogorván Duval. „Ez az“ bólint a tábornok. „Állítsátok a falhoz őket.“ Duval társával átlábolja az árkot, amely a sirja lesz. Tekintete — különös véletlen — egy hirdetőtáblán akad meg, amelyen ez áll: „Duval“. A feje fölött, ahol főbelövik.

Vinoy tábornok, aki megírta emlékiratait, tagadja, hogy Duvalt kivégeztette. „A kommün első generálisa elesett“, mondja s a maga katonás modorában megjegyzi: „C’était un crâne bougre.“ (Kemény fickó volt.) Claretie azonban megerősíti Duval kivégeztetését, ami ellenkezik a forradalmi hadseregekkel szemben gyakorolt szokásjogokkal is. Hogy a nemzetőrséghez csatlakozott sorkatonákat a versaillesiak főbelőtték. érthető. De Duval civil volt.

A Beaujon-kórházban vagyunk. Sátrak a kertben, vöröskeresztes ápolónők sűrögnek-forognak, a korhadtt fapadokon bekötött fejű nemzetőrök várják a vizsgálatot. Egy fiatal orvos-

növendék magyaráz. „A sebesülések szörnyűek“ mondja. „Van egy, akinek a gyomrából szedtük ki az állkapcsát, másik karjaiban hozta be a beleit. A versaillesiak elfoglalták Neuillyt, útegeik Páris külvárosait bombázzák.“

Vöröslobogós halottaskocsik várakoznak a kórház előtt.

Az éttermek, a csapszékek zsufolva vannak. A színházaknál tolonganak a jegyekért.

Hatodikán délután kíséri a tömeg utolsó útjára a halottakat. Három fekete-vörös halottas szekér hömpölyög a boulevardon a Père Lachaise felé. Trombitások és dobosok haladnak a menet élén. A koporsókkal rogyásig megrakott szekerek mögött az elesettek hozzátartozói s a kommüntagok lépkednek. Visszafojtott düh dobog a gyászmuzsikában. 200.000 ember könynyezik. Delescluze, a rokkant Delescluze mondja a bucsubeszédet. „Rövid leszek“, kezdi. „Sokba kerültek nekünk a szónoklatok. Testvéreink nemes ügyért estek el, nincs okunk siratni őket. Fogadjuk meg, hogy a nyomukba lépünk.“

Cluseret tábornok.

A szerencsétlen kimenetelű áprilisi kivonulás, a vörös Páris első és utolsó offenzivakísérlete arra készítette a kommünt, hogy szakszerű katonai fővezérlet alá helyezze hadseregét. A tanács Cluseret tábornokra bízta a felelősségteljes feladatot. Cluseret, a saint-cyr-i tisztiskola növendéke, kapitányi rangig vitte a hadseregben, a decemberi államcsíny után kilépett, újra beállt, résztvett a krími háboruban, harcolt Garibaldi alatt, majd amerikai állampolgárrá lett s a szecessziós háborúból mint tábornok

tért vissza. Párisban világforradalmárként lép fel, fitogtatja katonai tudását és hüvös, hangyagul fölényes modorával nagy befolyásra tesz szert.

Érvényesülni akarván, megnyeri eszméinek a a komitétát. De amikor a kommün hadügyi biztossá delegálja, a védekezés egységes irányításának érdekében olyan intézkedéseket kénytelen kiadni, amelyek ellene fordítják a katonatanácsot.

A komiték részt követelnek a kommün ügyeinek intézéséből. Csapatmozdulatokat — adja ki a parancsot Cluseret — kizárólag Bergeret tábornok, Páris térparancsnoka, a hadügyi biztos végrehajtó közege rendelhet el. Ám a komité ugyanazon a napon hirdetményt ragasztat ki a városban, amelyen bejelenti, hogy fenn tartja magának azokat a jogokat, amelyeket mint a nemzetőrség nagytanácsa eddig is gyakorolt. Mi több, átiratot intéz a bataillonparancsnokokhoz, bekéri tőlük minden egyes katonai alakulat személyi kimutatását, a községi előjáróságoktól pedig az ujoncok névsorát. Ugyanakkor kijelenti, hogy a hadügyi biztos csak a komiték jóváhagyásával nevezhet ki új zászlóaljparancsnokokat.

Cluseret első gondja a fegyelem. Körlevelet intéz a tisztikarhoz s megint a parolok, stráfok zsinórok és bojtok gyermekes kultusza miatt. Maga civilzubbonyban jár, széles művészkalapöt hord. Helyre akarja állítani a hierarchiát. Bergeret-t, aki már az első napokban cserbenhagyja, felfüggeszti állásától, majd börtönbe vetteti. Most Dombrowszki a bizalmi ember, a lengyel szabadsághős, aki átveszi a külső erődítmények védelmét,

Cluseret 200.000 nemzetőr fölött rendelkezik. Ez a nagy embertömeg azonban, mint haderő, használhatatlan. Cluseret-nek az volna a feladata, hogy ebből a tömegből 50—60.000 főnyi fegyelmezett hadsereget szervezzen, amellyel ki-
köszörülhetné a kommün katonai becsületén esett csorbát. Ehelyett kényszersorozást rendelt el, amivel még jobban megrendíti a bataillonok akcióképességét. Ahelyett, hogy kipróbált forradalmárokból álló élcsapatokat szervezett volna, tömegeket kényszerített bele a hadseregbe s ezek, nem lévén szívügyük a kommün, újabb tehetetelt jelentettek a hadvezetőségnek. Ekkor tör ki a polgárok között a pánik. A burzsoázia, míg a kommünnel szemben eddig közömbösen viselkedett, az első agresszív intézkedésre szervezkedni kezd.

Raoul Rigault.

A kommün rendőrminisztere, Raoul Rigault, ez a rövidlátó, hanyag és hiu diák nagyfontosságú állását annak köszönheti, hogy ismeri a megbukott császári uralom minden besugóját s a jerusalemutcai főkapitányság egész apparátusát. Ő a kommün enfant terrible-je. Romantikus egyéniség, aki mintha Pixérécourt szinpadán játszana, szarkasztikus tirádákat mond, kémek és árulók után szimatol, vésztjósító kijelentésekkel hökkenti meg környezetét s végeredményben többet árt, mint használ a kommünnek, mert lecsapásai mindig hatásvadászok és ötletszerűek.

Rigault-nak nincs politikai doktrínája. Arra született, hogy eszköz legyen. Politikai ideálja a múltban Hébert, a jelenben Blanqui, akit fájdal-

masan nélkülöz. És szenvedélyesen gyűlöli a papokat. „Ecrasez l'infame“ hörgi szakadatlanul. Mikor a kömmün Flourens és Duval halálának megtorlásául kiadja a tuszrendeletet, letartóztatja udvari papjaival együtt Páris hercegérsekét, a következő napon a Madeleine-templom plébánosát, egy sereg jezsuitát és dominikánust, valamint a Saint-Sulpice szeminárium tanítótötestületét. Közégekivel elkoboztatja a templomi kincseket, több templomot bezárat, vagy politikai klubká alakítat át. Mindezzel Thiers-nek tesz szolgálatot, aki sajtóírodája révén telekürtöli a világot a katolicizmus ellen elkövetett merénylettel.

Keresztényi türelem és magasabb politika.

Darboy hercegérsek levelei Thiers-hez.

A Mazas-börtönből április elején.

Elnök Ur!

A Mazas-börtönben, ahol fogva tartanak, tegnapi kihallgatásom során arra hívták fel a figyelmemet, hogy az elmúlt napok harcaiban katonái kegyetlenkedtek a nemzetőrökkel, kivégezték a foglyokat és a csatatéren maradt sebesülteket. Informátoraim, látván, mennyire nem akarom elhinni, hogy franciák franciákkal szemben ilyen kegyetlenkedésekre vetemedjenek, kijelentették, hogy hiteles értesülések alapján beszélnek...

Április 12-én.

...Egy jelentős személyiség, akit politikai meggyőződése s évtizedes barátsága fűz Blanqui-hoz, minden követ megmozgat, hogy őt fogságából kiszabadítsa. Ezért a következő

ajánlatot tette itteni illetékes helyen: Blanqui-
ért cserében helyeztessék szabadlábra Páris
hercegérseke nővérével együtt, Bonjean elnök,
Deguerry, a Madeleine plébánosa és Lagarde,
Páris fővikáriusa, aki e levelet átadja Önnek.
Indítványát elfogadták s engem kértek fel,
hogy keresztülvitele érdekében járjak közbe
Önnél.

Jóllehet személyemről van szó, bátorkodom
Excellenciád jóindulatába ajánlani az indit-
ványt. Merem remélni, hogy érveim meggyő-
zik Elnök urat.

Elég félreértés, elég sérelem állítja szembe a
francia nemzet tagjait egymással. Most, ami-
kor alkalom kínálkozik arra, hogy a szemben-
állók kezét nyujtsanak egymásnak, most, mikor
előkészíthetnők a lelkek megbékülését, miért
mulasztanók el? Hiszen nem elvekről, hanem
személyekről van szó! A közvélemény könny-
nyen félreérthetné az egység elutasítását.

A kiélezett krízisben, amelyben élünk, min-
den megtorlás, minden tömegkivégzés — még
ha kevés személy életéről volna is szó — fo-
kozná egyik oldalon a rémületet, a másik ol-
dalon az elkeseredést s még súlyosabbá tenné
a helyzetet. Engedje meg Excellenciád gondo-
latmenetem kifejtése helyett megjegyezmem,
hogy az emberségesség, Páris jelen helyzetét
tekintve, példamutató lehet.

Megengedi, Elnök ur, hogy legszemélyesebb
gondolataimat közöljem? Látván, milyen meg-
ható buzgalommal és őszinte barátsággal fára-
dozik a levelem bekezdésében említett közben-
járó Blanqui ur érdekében, mint ember és
mint pap meghatódtam s kérelmére megígér-
tem, hogy felkérem Önt Blanqui ur minél

*előbbi szabadlábrahelyezésére. Ime, eleget tesz
szek ígéretemnek.*

*Boldoggá tenne Elnök ur, ha nem tekintené
lehetetlenségnek könyörgésemet, amellyel több
embert lekötöttek, sőt úgy érzem, a haza ér-
dekében cselekszem.*

Darboy G., párisi érsek.

Az érsek sorait bizalmi embere, Lagarde fő-
vikárius kézbesíti Thiers-nek. Flotte ur, Blanqui
fáradhatatlan barátja addig járt közbe Rigault-
nál, amíg az hajlandónak mutatkozott elküldeni
a fővikáriust a hercegérsek levelével Thiers-hez,
ha Lagarde szavát adja, hogy a válasszal, akár
kedvező, akár kedvezőtlen, visszatér. A főviká-
rius április 14-én érkezik Versailles-ba, kihallga-
tást kér Thiers-től. Thiers átveszi a levelet, ki-
kérdezi a papot élményei felől, majd azt feleli,
hogy ilyen kényes ügyben egyedül nem dönthet,
meg kell beszélnie a dolgot minisztertársaival.

Mulnak a napok, anélkül, hogy a vikárius hal-
latna magáról. Közben már a diplomáciai kar
interveniált a kommünnél a hercegérsek érdeké-
ben. Washburne amerikai nagykövet naponta
meglátogatja Darboy-t börtönében. A herceg-
érsek sorsa Thiers határozatától függ. De Thiers
hallgat.

Eközben párisi képviselők beszélgetnek Bar-
thélemy St. Hilaire-el, Thiers személyi titkárával
a hercegérsek és a tuszok helyzetéről. „A tuszok,
a tuszok“, vonogatja vállát a titkár. „Semmit
sem tehetünk értük. Tant pis pour eux!“ A püs-
pök nyugtalankodik s erélyesen ráír vikáriusára,
hogy azonnal térjen vissza Párisba, mert késlel-
kedése szőszegésnek tűnik. A radikális lapok
árulónak nevezik Lagarde vikáriust, aki csak a

maga bőrére gondol. A vikárius néhány sorban értesíti a hercegérseket, hogy Thiers-től még nem kapott választ. Végre április 23-án kézhez kapja zárt borítékban Thiers-nek a hercegérsekhez intézett levelét. A vikárius kijelenti, hogy ő nyitott borítékban adta át a hercegérsek levelét s a választ is csak nyitott borítékban hajlandó átvenni. A türelmetlen hercegérsek most már a nuncius és az angol nagykövet útján egyenesen ráparancsol vikáriusára, hogy huszonnégy órán belül jelentkezzen a börtönben. „Elképzelhetetlen, hogy a kormány tíz nap alatt ne tudott volna határozni afelől, elfogadja-e a felajánlott cserét, vagy sem.“ A vikárius nem is válaszol.

Thiers és szűkebb tanácsa az ajánlat elutasítása mellett határozott, azzal az indokolással, hogy elfogadása veszedelmes precedenst teremtené. Hiszen ha a kormány gyenge és tárgyalásokba bocsátkozik, a kommünnek módjában áll a kiadott öt tusz helyett ezerszám börtönbe cipelni a Párisban maradt előkelőségeket. Főként pedig elutasítják az ajánlatot, mert anélkül, hogy ez kimondottan szóba kerülne, mindnyájan egyetértenek abban, hogy a püspök fogvatartása nagyobb szolgálatot tesz a kormánynak, mint a kommünnek. Mindenesetre tény, hogy Thiers megmenthette volna a hercegérsek életét és nem mentette meg s mikor a főpap a tuszrendeletnek áldozatául esett, Pilátusként mosta a kezét.

A kommün bürokráciája.

Ha meggondoljuk, hogy a kommünnek nem volt határozott ideológiai szemlélete s akcióprogramja sem azon a homályos törekvésen tul

hogy az állami apparátus birtokbavételével új történelmet kezdjen, amely nem ismer öröklött jogokat és kötelességeket, csak természeteseket; ha meggondoljuk, hogy az állam gépezetét darabokra törve vették át s hogy előbb a gép-részecskéket kellett meglehetősen zavaró mellékkörülmények között összerakosgatniok s hogy minderre csak hetvenkét napjuk maradt: akkor az embernek az a riadt érzése támad, mintha néhány véletlenül összeverődött ember a lét alapvető kérdéseiről tanakodnék, miközben körülöttük lángokban áll a világ.

Nem volt a kommün vezéreibei között egyetlen reálpolitikus sem. A kevészsámu szocialista kivételével jakobinusok voltak ezek, a francia forradalom eszméinek anakronisztikus fanatikussai, l'art pour l'art forradalmárok, a nagy jelszavak és szinpadias gesztusok naiv romantikusai. S igen kevés kivétellel jóindulatu emberek, akik nagyon komolyan fogták fel hivatásukat, mely nyakukba szakadt.

„Minden rezsinváltozás“ írja Arnould „készen veszi át az állami apparátust a megelőző kormánytól. Egy-két személy kicserélődik s a gép végzi a maga rendes munkáját tovább.

A kommünnél nem így volt az eset.

A városházára, a minisztériumokba, az előljáróságokba nem jöttek be a hivatalnokok. Ha meg akartuk tudni, hol vannak az egyes irodák, a regiszterek, hol írják be a születéseket és elhalálozásokat, a portástól kellett megkérdeznünk, ha ugyan a páholyában volt, vagy magunknak kellett előkeresnünk az eldugott, szándékosan össze-vissza dobált aktakötegeket. Mikor Paschal Grousset-vel átvettük a külügy-minisztériumot, a viceházmester fogadott ben-

nünket; sok hasznát nem vettük, de legalább végigkalauzolt bennünket a termeken.

Elejétől kezdve mindent magunknak kellett csinálnunk, az anyakönyvvezetéstől az utcák tisztántartásáig és világításáig, aminthogy át kellett szerveznünk a hedzsereget is az állandó golyózápor közepette, anélkül hogy időnk maradt volna válogatni az emberanyagban, vagy átalakítani az elavult intézményeket.

El voltunk halmozva munkával, agyondolgoztuk magunkat, egy percnyi nyugtunk sem volt. Még a gondolkozásra sem maradt időnk, olyan hirtelenében kellett határozatokat hoznunk. Aki nem élte végig, nem tudhatja, mi volt ez a hetvenkét nap nekünk, nem tudhatja, milyen rettenetes felelősség nehezedett ránk. A kommün naponta kétszer tartott ülést, délután két órakor s este gyakran éjjél utánig. Minden egyes komüntag vezetett valamilyen miniszteriális ügyosztályt, azonfelül valamennyien kerületi előjárók voltunk, többen katonai rangot is viseltünk s alig volt valaki közülünk, akinek ne kellett volna napjában többször is kimennie az erődökhöz, vagy az előőrsökhöz, bátorítani a nemzetőröket, meghallgatni panaszait, lecsitítani az elégedetlenkedőket. A legkisebb tévedés, a legparányibb hiba felborithatta a helyzetet. Pihenésről szó sem lehetett. Nem hiszem, hogy tizszernél többször aludtam volna ágyban ez alatt a két hónap alatt. Pamlagokon, padokon hunytuk le a szemünket arra a kis időre, amig lehetett.

Van-e irreálisabb valami annál a ködös márciusi reggelnél, amelyen Theisz kommunizálta a főpostát? Állt az udvaron és nem akart hinni a szemének. Vajjon dzsinnek játszanak vele? Hova lettek a sárga postakocsik? Hova lettek a lovak?

És hova lettek a mázsálók, a bélyegzők, az utalványkönyvek, a bélyegek? Hova lettek a levélhordók, hol vannak az irodavezetők, hol a segédszemélyzet? Egy darabig az udvaron ácsorog és bánatosan szemléli azt a több helyütt kiragasztott, kézzel irt papírlapot, amelyen Rampont ur, a főpostamester felszólítja összes alárendeltjeit a szolgálat haladéktalan beszüntetésére. Még szerencséje, hogy mindig akad egy-két olyan lelkiismeretes hivatalnok, aki a kömmün ellenére bejár a hivatalába, akár mert mit tudhatja az ember, akár mert annyira megszokta azt. Theisz, aki ötvösmunkás s a postáról csak annyit tud, amennyit más közönséges halandó, hogy az ember felragasztja a bélyeget és bedobja a levelet, elfogulatlanul szóbaereszkedik velük s mert semmiféle respektusa sincs a hivataloktól, egy-két órán belül kitanulja az üzemet. Minőössze két napig marad levél nélkül a város; a harmadikon a posta gyönyörűen működik. Thiersék ugyan megnehezítik tőlük telhetőleg a főpostabiztos életét. A városba magától értetődőleg már rég nem jöhetnek be levelek. Most azonban a kiküldött leveleket sem továbbítják a vidéki hivatalok. Theisz zsákokba gyűjti össze a postát, emberei kicsempészik a vidékre s ott dobják be a postaszekrényekbe. Csakhamar feltűnik a vidéki postahivataloknak a meggyarapodott forgalom. Különleges bélyegeket bocsátanak ki. Theisz emberei összevásárolják az új bélyegeket, mire vidéken áll be bélyeghiány. Hol vagyunk attól, hogy a kömmün társadalomátalakító reformokat eszközölhessen? Még szép, ha átsegíti egyik napot a másikba, ha ki tudja elégíteni a közösség legközvetlenebb igényeit.

És mégis mindenki megvalósít valami kevés-két abból, aminek hite szerint meg kellene való-sulnia, mindenki odébb tolja, ha csak egy haj-szálnyival is, a valóságot a jövő felé. Theisz le-bontja a felső fizetési osztályt és javít a levél-hordók, irodaszolgák, raktárnokok anyagi hely-zetén. Theisz, Frankel és néhányan az Inter-nationálé tagjai közül immunisak a kommün szólamaival szemben s kizárólag a munkásság léteérdekeit tartják szem előtt.

Ha szabad polgári erkölccsel mérni — és sza-bad, mert, mint már éreztettem előbb, ezek az emberek csak a homlokukkal hajolnak a jövőbe, ösztönös reakcióikban mélyen polgáriak — azt kell mondani róluk, hogy polgári módon tisztességesek. Minden, ami a közértékelés szerint érték, pénz vagy vagyon, félelmetes tabu elő-tűk. Lelkük mélyén hódolva tisztelik ugy a ma-gán- mint az államtulajdont. Minden kisajátítási törvény végére odabiggyeszti, hogy illő módon kárpótolják a kisajátítandókat. Könyvvezetésük kínosan lelkiismeretes, a kiadásokat a minimá-lisra szorítják, a közpénzekkel takarékosan bán-nak, propagandára ugyszólván semmit sem köl-tenek. Jourde első havi mérlege többlettel zárul.

A munkásjóléti törvényeket Frankel terjeszti elő. Ez a lassu észjárásu, alapos tudásu fiatal-ember konokul érvényesíti a maga kicsinyesnek látszó, de mélységesen átgondolt reformterveit. A legzavarosabb időben megtiltotta a pékmeste-reknek, hogy hajnali öt óra előtt dolgoztassák a munkásaikat. A törvényjavaslat még a bizarr indítványokhoz hozzászoktatott kommüntanács-ban is megütközést kelt s csak hosszas vita után mehet keresztül.

Nehéz is megérteni, miért erőszakolja Frankel

ezt a századrangunak tetsző, nem sürgős, nem életbevágóan fontos intézkedést. A törvénynek nincs sikere, maguk a péklegények sem értik, mert hogyan készüljenek el a friss süteménnyel, ha csak akkor állhatnak a kemencék mellé, amikor már ki kellene hordani? De Frankel ezen a ponton nem engedi meggyőzetni magát, mert valahol itt van, emögött a rendelet mögött az ő legintimebb humanizmusa. Mikor védenie kell a javaslatát, mit bánja ő a süteményt, mit bánja a kialudt polgárt, ki a reggelihez ül. Ő csak a munkást látja az izzó kemence mellett. „Én sokat foglalkoztam a munkásság sorsával, s tudom, milyen fontos minden éjjeli munkát nappali munkává tenni. Meg kell érteniök, hogy a pékmunkás a legboldogtalanabb proletár. Nincs, igazán nincs oly boldogtalan mesterség, mint a pékeké. Azt halljuk, hogy a munkásnak művelődnie kell. Hogyan művelődjék, ha éjjel talpon kell lennie? Tudom, hogy ez a törvény még azoknak is érthetetlen, akik évek óta foglalkoznak szociális kérdésekkel. Én mégis mellette vagyok, mert *ez lesz az egyetlen munkásvédelmi törvény, amit a kommün eddig hozott.* Lehet, hogy a többi törvények teljesebbek, mint ez, de egyiknek sincs ilyen erős szociális karaktere. Hiszen nemcsak azért állunk a helyünkön, hogy a községi kérdéseket megoldjuk, hanem azért is, hogy szociális reformokat léptessünk életbe. Kell-e kérdeznünk a munkaadóktól, tesszik-e nekik? Nem. Vajjon a nagy forradalom idején kérdezték a munkaadókat? Vagy a nemességet? Nem kérdeztek azoktól semmit. Én azért vagyok itt, hogy a proletárokért harcoljak s ha valamit az érdekükben valónak tartok, akkor keresztülhajszolom anélkül, hogy a mun-

kaadók véleményével törődnek. Ennek a rendeletnek a tartalma méltányos, tehát érvénybe kell lépnie.“

Mindazokat az intézkedéseket, amelyek a munkásság osztályérdekeit szolgálták, a munka- és kereskedelemügyi minisztérium vezetője, Frankel adta ki. Szigorú büntetés terhe alatt megtiltotta, hogy a munkaadó bármilyen ürüggyel levonásokat eszközölhessen a munkás bére-ből, mivel — mondja az indokolás — a birsá-golás a valóságban nem más leplezett munka-bércsökkenésnél. De Frankel és internaciona-lista társai csakhamar kisebbségbe kerültek s a kommünben az üres forradalmi szólamokon nyargaló jakobinizmus kerekedett felül. Nehéz helyzetükben ők voltak a kommün öntudatlan törekvéseinek képviselői.

A proletariátus épp oly joggal bírálhatja a kommünt azért, amit elmulasztott, mint a bur-zsoázia azért, amit tett. De hangsúlyozni kell, hogy a kommün csak lehetőségeket nyújtott a proletáriátusnak s a maga egészében az osztály-öntudattal nem rendelkező tömeg jakobinus színjátéka volt, a nagy forradalom jelszavaival, melynek szinte még a scenáriójához is ragasz-kodott. Féktelen volt és heroikus, lenyűgöző és kiábrándító, igen szenvedélyes és kevésbé értel-mes. Az a pár szociális rendelet, amelyre rá-mutattunk volt, szerény s mintegy véletlen kez-deményezésként hat a jakobinus szellemű de-monstratív intézkedések tömkelegében.

A kommüntagok embersége, ahogy közelebbről látni fogjuk, a maga összességében olyan, mint az emberiségé: megtaláljuk a legtisztább odaadástól a legléhább komédiázásig az erkölcsi skála minden árnyalatát. Feltűnő, hogy „vagyon

ellen való vétséggel“ akár a szó legkorlátoltabb értelmében, egyikük sem vádolható. A kommün-tagok javadalmazása napi 15 frank volt s ennél többet semmi címen igénybe nem vehettek. A hivatali pénzek elsikkasztását, a vesztegetést és a lopást a haditörvényszék illetékessége alá tartozó bűncselekménynek minősítették. A kommüntanácsnak, mint közösségnek, gondolat- és érzésvilága különös keveréke a kritikátlan szabadságkultusznak és a kispolgári aggodalmaskodásnak. Egyik szavukkal évezredes tabukat inzultálnak, másik szavukkal védik a védhetlent. Saját jelszavaiknak, saját tradíciójuknak rabjai. A kommüntanácsnak tudomására jut, hogy a nemzeti bank külön, felfegyverzett őrséget tart trezorjainak védelmére. A kommün delegáltja követeli a lefegyverzésüket, de a bank-kormányzó egy 1792-ben kiadott rendeletre hivatkozik, amely szerint veszedelem esetén az állami fontosságú intézményeknek joguk van az önvédelemhez. Igaz, hogy az önvédelem éppen a kommün ellen irányul, de a rendeletet a forradalom adta ki. A tanács meghátrál, mert tiszteli a nagy forradalom intézkedéseit.

De egyáltalán: forradalom-e a kommün? Voltaképpen ezt sem igen lehet eldönteni. A maire-ek annak idején maguk rendelték el a községi választásokat. A polgárság ugyanolyan arányban vett részt a választásokon, mint a választólajstromokon szereplő nem polgári elem. A választás jelszavait, a kommün programját a polgárság a maga egészében ma is helyesli. Ami aggályossá, szobatisztátlanná teszi, nem a végrehajtó bizottság agresszivitásán, programján vagy intézkedésein, hanem éppen ellenkezőleg, erélytelenségén mulik.

A kommün minden nyilatkozatában hangsúlyozza a maga törvényes mivoltát. Állambölcseségében az osztályok fölött akar lebegni s csak a tömegek nyomására s az osztályöntudatos tanácsstagok pressziójára tesz kimondottan munkásvédelmi intézkedéseket. Ezek viszont annyira mérsékeltek, hogy polgári részről még csak kritikát sem váltanak ki. Csak a kommün dühös antiklerikalizmusa az, amivel már az első hetekben maga ellen hangolja a közvéleményt.

De ezekben a kora áprilisi napokban a kommün még csupa ígéret, mely csodákat vár magamagától. Az intellektuális polgárság ellenállásáról korai még beszélni. Ugy tűnik, mintha alábecsülnék a kommün agresszivitását. A kommün kiáltványait, fenyegetéseit nem veszik komolyan. Még akik vidékre menekülnek, mert bizonytalannak találják Párizsban a helyzetet, azok is elnézően nyilatkoznak a párisi állapotokról odalenn. Milyen nagy a különbség a kommünplakátok kulisszahasogató pátosza és Gallifet tábornok hidegen eltökélt napiparancsa között:

„A párisi rablóbanda hadat üzent.

Tegnap és tegnapelőtt orozva leöldösték katonáimat. Könyörtelen harcot inditok ellenük, megállás nélkül, a teljes leszámolásig.

Ma reggel példát kellett statuálnom, melynek üdvös következménye aligha marad el. Fájlalnam, ha újból kényszerítenének a szélsőséges eszközök igénybebevételére.

Ne feledjétek, hogy az ország, a törvény, tehát a jog is, Versailles oldalán, a nemzetgyűlésnél van, nem annál a nevetséges gyülekezetnél, amely kommünnek nevezi magát.

Gallifet tábornok,
vezénylő brigádgenerális.“

Igy az államhatalom. A polgárság békülékenyebb. A republikánusok és a nemzeti unióban tömörült polgárok kiáltványt bocsátanak ki, amelyben a nemzetgyűlés makacsságára háritva át az imminensen fenyegető polgárháboru felelősségét a következő követelések mellé szögezik le magukat:

A köztársasági államforma deklarálása. Páris önkormányzati jogok illetik, szabadon választott községi tanáccsal. Párisnak nem lehet más helyőrsége a választópolgáraiból alakult nemzetőrségnél.

A nemzeti unió békéltető bizottság kiküldetését sürgeti, amely hivatva volna a kormány és a párisi kommün között fennforgó ellentéteket eloszlatni. Az unió a megegyezést a következő feltételekhez köti:

A város megujítja tisztviselő karát a békéltető bizottság vezetése alatt lefolyó választásokkal kapcsolatosan. Az újonnan megválasztott községtanács javaslatot nyújt be a nemzetgyűléshez a municipális törvényekre vonatkozólag. Amíg a tárgyalások folynak, mindkét fél beszünteti a hadviselést anélkül, hogy a fegyverszünet prejudikálná a nemzetőrség lefegyverezését, illetőleg átszervezését, amiben a katonai alakulatok átszervezésének során a nemzetgyűlésnek és a városi tanácsnak amugyis közösen kell majd megállapodni.

Mindez meddő jószándék marad. A nemzetgyűlés bizottságoknak adja ki tanulmányozásra a békéltető javaslatokat, a kommün pedig Versailles iránti elkeseredésében április közepétől kezdve árulásnak minősít minden békekísérletet.

A polgárháboru.

Feleselnek az ütegek. Április hatodikának hajnalától huszonnégyfontos ágyuk okádják a tüzet Courbevoie-ra a Valerien-erődből. Hat óra hosszat tartó szakadatlan tüzelés után a nemzetőrök feladják pozíciójukat és visszavonulnak a neuilly-i híd barrikádjai mögé. A Valerien-erőddel a Porte Maillot ütegei bocsátkoznak párharcba.

A versaillesiak előnyomulása heves jeleneteket idéz elő. A végrehajtó bizottság elmozdítja állásából Bergeret tábornokot s Dombrovszkyt állítja helyére. Az alacsonytermetű lengyelt rettenthetetlen bátorsága hamar népszerűvé teszi. Kilencedikén éjjel két bataillonnal kikergeti Asnières-ből a versaillesiakat, elfoglalja ütegeiket s a vasuti töltésről löveti Courbevoie-t és a neuilly-i hidat. Fivére ugyanakkor Bécon-kastélyt ostromolja meg s elzárja az asnières-courbevoiei országutat. Vinoy tábornok emlékirataiban megállapítja, hogy ez a két támadás volt a kom-mün legveszedelmesebb hadicselekedete. Dombrovszky 2500 emberrel tartja Neuillyt, Asnièrest és a Gennevilliers félszigetet. A versaillesiak gondosan készülnek az ellentámadásra. 14-től 17-ig Béconkastélyt lövik s 17-én hajnalban ostromot intéznek ellene. A kastélyt 250 nemzetőr tartja hat óra hosszat, végül az erősen megcsappant őrség Asnières-be vonul vissza. A versaillesiak előrenyomulnak s másnap Asnières-t bombázzák. A vörösök kemény ellenállás után feladják a községet.

Mekkora erők állnak szemben egymással április közepén? Páris újra körül van zárva, akár az ostrom alatt. A porosz hadsereg figyelő állást

foglal el a Marnetól Saint Denisig s kezében tartja Páris északi és keleti erődeit. St. Denistől a versaillesi hadsereg foglalta el a poroszok állásait s folytatja a félkört Villeneuve St. Georgesig. Övék a Valérien-erőd. A többi Páris előtti erődítmény — Ivry, Bicêtre, Montrouge, Vanves, Issy stb. a vörösöké. Állandó harc folyik Neuilly, Asnières és St. Ouen körül. A versaillesiak kényes pontja Courbevoie, a párisiaké a Point-du-Jour bástyaszögellet és az Issy erőd.

Ennek a kiterjedt vonalnak a védelmére Cluseret hadügyi biztosnak papíron 145.000, a valóságban 20—25.000 embere van. Hiába rendeli el az általános védkötelezettséget, a bataillonok egyre ritkulnak; hiába akar fegyelmet tartani, a komiték és alkomiték, bataillonparancsnokok állandóan marakodnak egymással. A tüzérségnek önálló komitéje van. Az egyes ütegparancsnokok maguk rendelkeznek ágyuikkal s nem hajlandók kisegíteni társaikat. Az ágyupark jelentékeny része különben is benn marad a városban; az 1200 ágyuból a hadvezetőség alig kétszázat használ az erődök és sáncok védelmére. Lőporral hónapokra el volna látva a hadsereg, de a municiószállítás kezdetleges, az ütegparancsnokoknak állandóan küldözgetni kell érte. Lovassága nincs a hadseregnek. Az egészségügyi szolgálat s a hadsereg ételmezése kritikán aluli.

Dombroszky a védővonal jobbszárnyán irányítja a hadműveleteket s mintegy 4—5000 emberrel tartja az asnièresi, lavallosi és neuillyi hídfőket. Mozdulatait a clichy-i és asnièresi ütegek, az északi sáncok és a Maillot-kapu ütegei védik. Parancsnoksága alatt harcol László fivére és a lengyel Okolovitz kapitány. A Point-du-Jour kiugrást Laporte ezredes védi.

A Szajna balpartján Issytől Ivry-ig 10—11.000 ember tartja az erődöket, falvakat és futóárkokat. Az Ivry-től Arcueil-ig terjedő szakaszon Wroblewskzi tábornok vezényel. Középtűt a Szajnáttól Bièvreig a déli erődök mögött Eudes tábornok parancsnokol La Cecilia segédletével.

Thiers ostrom alá veszi a védővonalat Április közepén három hadtest áll a rendelkezésére Mac-Mahon fővezénylete alatt. Két új hadtest, a németek által hazaengedett hadifoglyokból, szervezés alatt áll. Ez együtt majdnem a fele annak a haderőnek, amelyet Franciaország a poroszokkal állított szembe. Neuillynél a rajnai hadsereg legvitézebb tábornokának, Ladmiraultnak csapatai nyugtalanítják a vörösöket. Cisseytábornok a déli erődöket tartja ágyútűz alatt. A centrumban a Vinoy vezénylete alatt álló tartalékcsoportok várják, hogy akcióba lépjenek.

Április 12-ike óta szakadatlanul dörögnek az ágyuk. A Valérien erőd, a courbevoie-i ütegek, a neuilly-i hídfőnél álló tüzérség bombázza a Champs Elysées-t. Neuilly néhány nap múlva már égő, füstölő romhalmaz.

A versaillesiak a poroszok elhagyott állásai-val átvették a poroszok kiméretlen taktikáját és bombázzák Párist! Thiers rendeletére francia tüzérség bombázza azokat az erődöket, amelyeket Thiers Páris védelmére emelt! A kommunjogos felháborodásában kinyomtatattja és kiragasztattja Thiersnek egykori nyilatkozatait.

„Gyalázatosság volna feltételezni a kormányról — mondotta volt, mint Lajos Fülöp minisztere — hogy a hatalomhoz való göröcsös ragaszkodásában valaha is arra vetemedhetne, hogy bombázza a fővárost. Elképzelhető-e, hogy akadjon kormány, amely az Invalidusok dómjá-

nak, a Pantheonnak, békés polgári családok otthonainak rombalövése után azzal az igénnyel merjen odaállni a nép elé, hogy ismerje el? Győzelme után százszor lehetetlenebb volna, mint győzelme előtt.

S nem Thiers szólalt-e fel a Házban, hogy a francia nemzet nevében tiltakozzék Palermo bombázása ellen?

„Borzadállyal értesülünk Palermo kétnapos bombázásáról. S ki bombázta? Talán küellenesség, amely a háboru eszközeivel élt? Nem. uraim. A saját kormánya! És miért? Mert a boldogtalan város ragaszkodott a jogaihoz. Engedjék meg, hogy Európa lelkiismeretéhez appelláljak! Az emberiség ügyének teszek szolgálatot, amikor e szószerűről, amely a legmeszebbhangzó, megbélyegezem ezt a felháborító cselekedetet.”

A közvetítők.

Thiers ajkait összeharapva ül íróasztala mellett. Minek különb? Államférfinak, vagy hadvezérnek? Hol a térképet tanulmányozza, hol a közvetítőkkel alkudozik. Bulletinbe illő rövid nyilatkozatokat tesz. S ki mindenki keresi fel? Gyanus alakok, hogy kezére játsszák Párist: Le Maire de Beaufond, Cayenne néhai kormányzója, Veyssset kapitány, egy Aronsohn nevű zsidó, valami Barral de Montaud, egy kommuntag feleségének a szeretője, Cellini abbé, a szajnai flotta alamizsnása, házmesterek és kapucinusok, civilbe öltözött tisztek és borbélylegények, akik összeköttetéseikre hivatkoznak, titkos alakulatok szervezését ígérik s valamenynyien előleget akarnak. A kis öreg mindenkiel szóbaáll, minden eszmét meghallgat, mindenről

tudni akar. S jönnek a békülékenyek, a szóbeli és írásbeli petíciók, a vidéki polgármesterek, a kereskedelmi és iparkamarák, az unió, a szabadkőművesek s összetett kézzel kérik, szüntesse be az ellenségeskedéseket. Thiers meghallgatja és elutasítja őket. Az előbb felsoroltakat komolyabban veszi.

Kétségbeesett hangok hallatszanak Neuilly felől. A versaillesi ágyuk tönkretették a negyedét, a lakósság két tűz közé szorult, hetek óta pincékben él, idegölő izgalmak között, többet szenved, mint a porosz ostrom alatt. Jajszavukra Thiers enged s megüzeni nekik, hogy április 25-én reggel kilenc órától délután ötig a versaillesi ütegek felfüggesztik a tüzelést.

Hasonló értelemben intézkedik a kömmün is. Nyolc óra hosszat fegyverszünet van a neuilly-i frontszakaszon. Páris jószívű népe készséggel siet a tönkrelőtt negyed segítségére. A nagy áruházak szekérszám küldik az ingyen javakat, a kömmün tudtára adja a neuilly-eknek, hogy az ellenségeskedések beszüntetéséig beköltöz-ködhetnek Párisba s elhelyezkedhetnek a középületekben.

Hosszu hetek után újra kirándulásra készülnek a párisi kispolgárok. Ezrek indulnak a fegyverszünet napján Neuilly felé. Megdöbbenve látják a romokban heverő Maillot-kaput, a Boulevard Inkermann csonkán meredező tüzfalait, a megtépett papirkárpitjukat mutogató lakásrészeket. Hát még Neuilly-ben!

Utcahoszat nincs ház, amely épen maradt volna, üvegcserep- és téglatörmelék ropog a talpak alatt. Az elemőzsiás szekereket kiéhezettek tömege állja körül. A becsapó gránátok sistergésétől eszüket vesztett polgárok riadt gyorsaság-

gal dobálják fel ingóságaikat a társzekerekre s alig várják, hogy poklukból szabaduljanak. Mások bárgyu, kifejezéstelen tekintettel nézik házuk küszöbéről a zsibongást, nem felelnek, ha kérdezik őket, visszabujnak oduikba, elvadulva s mindenki iránt bizalmatlanul.

A negyed tulsó oldalán, ahol a kommün hatalmas véget ér, sorkatonák zárják le a Versailles felé vezető utat. Ridegen őrzik a kordont s bajonettel zavarják vissza a kíváncsiakat. Szigorú parancs tiltja, hogy a párisiakkal szóbaereszkedjenek. A kordonon senki át nem mehet. Fegyelmezett ostromcsapatok ezek.

Naiv párisiak, akik a békülés jelének vették a néhányórás fegyverszünetet! Mig a tömeg az enyhe tavaszi levegőtől megittasulva előnti a gazdátlan kerteket, virágot szed és majálisan-gulatba ringatja magát, az ellenség leleplezi a montrouge-i útegeket. Messzehordó ágyuik most a breteuil-i, brimborion-i, meudon-i, chatillon-i, moulin de pierre-i és bagneux-i útegekkel együtt ostromolják Issy és Vanves kevésbé ellenálló falait.

A szabadkőművesek.

Miféle különös menet ez? Elöl nemzetőrök, mögöttük hófehér szakállu aggastyánok lépdelnek, lágyékukon köténnyel, napokkal, háromszögekkel és vakolókanalakkal telehintett lóbogók alatt. Ezrekre menő közönség szemléli a járdáról az ótestamentumbeli felvonulást. A három szabadkőműves ritus páholyai tüntetnek teokratikus pompával a polgárháború ellen. A menet a Louvre udvarából indul el s a Rue Rivolin kerül a városház elé. A vörösbelobogó-

zott feljáró lépcsőfokain Pyat polgártárs, a minden lében kanál, üdvözli a kommün vezetőségének nevében az érdemeseket. Cikornyás beszédébe belezug a tömeg: Éljen Franciaország! Éljen a világgöztársaság! Éljenek a szabadkőművesek! Éljen a kommün!

Miután a francia szabadkőműves páholyok minden igyekezetük mellett sem tudtak Thiersnél egyebet elérni néhányórás fegyverszünetnél, a tűzvonalba szorult Neuilly, Ternes, Levallois és Clichy helységek kiűritésére, — a három ritus venerábilisai 1871 április 28-án titokzatos lobogóikkal az utcára vonulva emberbaráti fogadalmukat teljesítik s hitet tesznek a testvériség parancsa mellett. Ám lássa meg a világ, meddig megy az erőszak. Ők ünnepélyes menetben kivonulnak a sáncokra s felmutatják lobogóikat a versaillesiaknak.

Délután lesz, mire kölcsönös fogadkozások és buzditások után a menet elindul a diadalkapu felé. Itt a venerábilisok és a zászlóhordozók elbucsuznak társaiktól, a szakadó esőben végigjárják a tűzvonalat a Bineau-kaputól a Maillot-kapuig s teletűzdelik lobogóikkal a töltést.

Ezalatt háromtagu deputáció indul a versaillesiak előőrsei felé. Montaudon tábornok közeledtükre beszünteti a tüzelést, majd intézkedik, hogy a kiküldötteket kísérvék Versailles-ba, hogy kihallgatásra jelentkezhessenek Thiersnél. Alig távoznak, a párisi erődítményeket tovább bombázzák a versaillesi ütegek. Ám a venerábilisok nem tégtitanak s hajnalig strázsálnak lobogóik mellett a pusztító tűzben.

Thiers fagyosan fogadta a kiküldötteket. A szabadkőművesség az alábbi kiáltványban hozta a világ tudtára kudarcát:

„A versaillesiak, akik április 29-én délután 4 órakor beszüntették a tüzelést, 30-án este 7 óra 45 perctől fokozott erővel kezdték bombázni a párisi erődítményeket. A fegyverszünet tehát 27 óra 45 percig tartott.

A Maillot-kapunál felállított szabadkőműves delegáció megállapította, hogy zászlóinkat foszlányokká lőtték.

A versaillesiak kezdték a tüzelést s szabadkőműves lett első áldozatuk.

A világ szabadkőművességéhez kiáltunk, tiltakozzanak a polgárháboru ellen! Értsék meg, mit akarnak párisi testvéreink. Át akarják tenni a méltányosság elvét az elméletből a gyakorlatba. Általános életszabállyá emelik a felebaráti szeretetet s az emberiség igaz ügyének védelmére ragadtak kardot.

Ne türjétek, szabadkőműves testvéreink, hogy a nyers erőszaké maradjon a győzelem. Ne türjétek, hogy visszatérjen a káosz. És ez történik, ha nem sietünk párisi testvéreink segítségére.“

A jóléti bizottság.

A párisiak még a szabadkőműves demonstráció hatása alatt álltak, amikor futótüzként híre ment, hogy a versaillesiak elfoglalták az Issy-erődöt.

Ez az erőd április 15-ike óta állta az ellenséges ütegek tüzét. Április 26-án este a versaillesiak elfoglalták Les Moulineaux-ot, s háromnap bombázás után futóárkaikkal 300 méterre közelítették meg az erődöt.

Issyt a megbízhatatlan Megy parancsnoksága alatt 300 elcsigázott nemzetőr védte. 30-án hajnalban arra ébredt a helyőrség, hogy a versail-

lesiak ütegeik védelme alatt körülzárják az erődöt. Megy, hogy a csapdából kikerüljön, ugyanahogy beszögezteti az ágyukat s a már amugy is halomra lőtt, alig tartható várat sorsára hagyja.

Ezen a napon egymást érték az izgalmak. Mig a Louvre udvarán 5—6000 vidékről a fővárosba származott polgár tüntetett a szakadó esőben a kommün mellett, a tanács megszavazta a Miot-féle javaslatot, amellyel a kommün szakít a proudhoni federalizmussal s áttér a diktatúrára. Két teljes napon át marakodtak a tanács-tagok az indítvány körül, mely így hangzott:

„A körülmények komolyságára s az erőyes és gyors intézkedések szükségére való tekintettel a kommün elhatározta, hogy:

1. jóléti bizottságot állít fel,
2. a bizottság öt tagból áll, akiket nyílt szavazással a kommün nevez ki,
3. ennek a bizottságnak, mely csak a kommünnek tartozik felelősséggel, az összes ügyosztályok tartoznak engedelmeskedni.“

Vésinier javaslatára a kommün elfogadja a következő pótcikkelyt:

„4. a kommün tagjai felett csak a kommün ítélkezhetik.“

Most, talán az Issy-nél történt szégyenletes események hatása alatt, a kommün törvényre emelte a javaslatot. A proudhonista kommün-tagok azonban bejelentették, sőt meg is indokolták rosszaságukat; a jóléti bizottság megválasztásánál nem vettek részt a szavazásban. Álláspontjukat Vaillant fejtette ki a leghatározottabban, amikor így nyilatkozott:

„Ha a kommün igazán aktív bizottságot akarna kiküldeni kebeléből, hogy az a dolgok irányítását átvegye és megállhassa a helyét

a várható politikai események közepette, azzal kellene kezdenie a munkáját, hogy önmagát reformálja, hogy ne legyen az a kicsinyes dolgokról fecsegő parlament, amely hangulati alapon egyik napról a másikra visszavonja rendeleteit s amely a végrehajtó bizottság minden intézkedését keresztülhuzza... Szóval, a kommünt kellene átszervezni. Forradalmi cselekedetekre van szükség, nem agitálásra és szószátyárkodásra.“

Megvolt tehát a jóléti bizottság, a nagy francia forradalom jóléti bizottságának karrikatúrája. Mihez is kezdhették volna most már, április utolsó napján ez az öttagu bizottság, amely még így is sok volt önmagának, hiszen nem volt benne két ember, aki tudja, mit akar és ugyanazt akarja-e. S ennek a nagy reformnak az árát Cluseret fizette meg. Miért tartóztatták le tulajdonképpen, mikor térdig sárosan megjött Issyből, ahol csak az ő bátorsága és presztízse tudta elejét venni a frontszakasz teljes szétzüllésének? A kommün ugyanaznap megfosztja rangjától s elfogatóparancsot ad ki ellene. Miért? A komité nyomására, mely meggyűlölte? A szép és mindenható Eudesné akaratából, aki neheztelt rá? Vagy komoly bizonyíték merült volna fel arra vonatkozólag, hogy Versailles-t szolgálja? Igaz, maga mondta Delescluze-nek, hogy a versaillesi kormány egymillió frankot ajánlott fel neki. S ha elfogadta, mint Lullier, a kommün örök szegylene, aki uton-utfélen hirdeti már most is, hogy 20.000 frankot kapott szolgálataiért?

Cluseret azzal jött, hogy rendet teremt. Talán ott hibázta el a dolgát, hogy nagyon is gyökeres és hosszulejártu reformokba kapott. Szétszaggatta az összetartozó bataillon-párokat, letiltott

minden spontán akciót s a parolák és stráfok ellen intézett hadjáratával meggyűlöltette magát a tisztikarral. Aztán elkövette a másik hibát: nagy felbuzdulása után elnéző lett és nemtörődomségbe esett.

Rossel feltűnése és bukása.

A kommün Cluseret vezérkari főnökét, a huszonhét esztendőös Louis Nathaniel Rossel-t állítja a hadsereg élére. Rossel hivatásos katona; talán katonai zseni. Metzben kapitányi rangban szolgált Bazaine alatt. Gyanúját, hogy a marsall árulásra készül, közölte Clinchant tábornokkal, majd Changarnier tábornoktól kért felhatalmazást, hogy a marsallt letartóztathassa. Egy sötét éjszakán parasztgunyát ölt s át akar szökni az ostromgyűrűn. A porosz őrzőjárat elfogja. Ha kiderül, hogy katonatiszt, főbelövik. Sikerül elhitetnie az ellenséggel, hogy ártatlan földműves, aki az ostrom insége elől menekül. Visszakísérik a várfalak alá. Ujra szolgálatba lép, újra akciót kezd, hogy a marsall árulásának elejét vegye. Egy napon a marsall maga elé idézi. Hogy mit beszéltek négyszemközt, titok. Másodszor is kiszökik a várból. A kapituláció után Gambettánál jelentkezik. A nemzetvédelmi kormány idején Nevers-ben szolgál. Izzó patrióta, szenvedélyes politikus. Szorongva figyel, mi lesz Párisal. Január 7-én Cendre barátjának írja: „Au moment de la chute de Paris, il y aura une crise de désorganisation sociale, dont les réactionnaires et les capons profiteront pour tenter de couler l'affaire de la défense nationale.” (Ha Páris elesik, nagy társadalmi felfordulás áll be, amelynek során a maradiak és a spekulánsok azon

lesznek, hogy elsikkasszák a nemzetvédelmet.) Kevéssel utóbb apjának így ír: „Hallom, megkötik a békét. Nem maradhatok tovább katona. Rövidesen meglátogatlak Párisban, s aszerint, hogy mennyire keseredem el szerencsétlen házam sorsán, vagy otthon maradok és politizálok, vagy kivándorlok Amerikába és ott kezdek valamihez.“

Thiers szökéséről értesülve érzi, hogy a cselekvés pillanata elérkezett. Hábozás nélkül tolat ragad s az alábbi hetyke levelet intézi miniszteréhez:

„A nevers-i táborból, 1871 március 19-én.
A hadügyminiszter urnak

Versailles.

Tábornokom!

Tisztelettel értesitem, hogy Párisba megyek, s felajánlom szolgálataimat az alakulóban lévő nemzetőr-kormányoknak. A ma kapott versailles-i hivatalos jelentésekből arról értesülök, hogy az országban két párt áll szemben egymással s én hábozás nélkül ahhoz a párthoz szegődöm, amelyik nem írta alá a békeszerződést s amelynek nincsenek kapituláns tábornokai.

Amidőn ilyen komoly és fájdalmas lépésre határozom el magamat, őszintén sajnálom, hogy meg kell válnom a nevers-i tábor utasításának vezetésétől. Ügyosztályomat, amelynek ugyisincs más dolga, mint szállító leveleket kiállítani és számlázni, F. hadnagy urnak adom át, aki megbízható és tapasztalt ember s aki a hadügyminisztérium folyó hó 5-én kelt sürgönye értelmében Bergne tábornok parancsára alárendeltem.

Az anyagszertárhoz intézett beadványomban összefoglalóan értesitem Önt, milyen állapotban hagyom vissza a tábort, mellyel maradok Tábornok Urnak alázatos és tisztelő hive

L. Rossel.

Mint annyi fiatal francia tüzértiszt, Rossel is napoleoni karrierről álmodik. Éles és keskeny profilja emlékeztet a fiatal Bonapartera. Komoly és erélyes fellépése, ragyogó intelligenciája, fegyelmезetten mozdulatlan vonásaitól annyira elütő, idegesen verdeső szempilláktól árnyalt tekintete lenyűgözi és megfélemlíti környezetét. Ez az ember tudja, mit akar és szándékainak kivitelében könyörtelen.

Rossel március huszadikán érkezik Párisba és még aznap jelentkezik a városházán. Két nap múlva a tizenhetedik kerület bataillonjai megválasztják parancsnokuknak. Élénk tevékenységet fejt ki s szervezőképességével megnyeri a kommun néhány vezetőemberének a bizalmát. Résztvesz április elsején azon a haditanácson, amelyen a bataillon-parancsnokok a versailles-i ellenoffenzívát elhatározzák. A szerencsétlen ki meneteli támadás után Rossel lehordja fegyelmезetlen csapatait, lemondással fenyegetődzik, mire a katonatanács letartóztatja. Raoul Rigault még aznap szabadlábra helyezi. Rossel el akarja már hagyni Páris, mikor Cluseret tábornok magához hivatja s kinevezi vezérkari főnökévé. Ebben a minőségében alkalma nyílik kifejteti stratégiai képességeit. Cluseret és Rossel, a két hivatásos katona, kitűnően megértik egymást. Azzal tisztában vannak, véget kell vetniök a különböző komiték okvetetlenkedéseinek. A kommun szószátyár parlamentarizmusa, a komiték

fontoskodása lehetetlenné teszi a hadviseléshez szükséges kérlelhetetlen fegyelem érvényesítését. Rossel, már mint a hadbíróság elnöke, összeütközésbe kerül a kömmünnel. Ítéleteit szigorúaknak tartják s hatályon kívül helyezik. Erről a tisztségéről tehát lemond s már-már megint azon a ponton van, hogy teljesen visszavonuljon a forradalomtól.

Gerardin, a tanács befolyásos tagja, Rosselben látja a forradalom emberét. Azt ajánlja neki, fogassa el a kömmün határozatlan és gyáva tagjait, oszlassa fel a komitétát, Dombrovskyval szervezze át a nemzetőrséget s gyurja át olyan hadsereggé, amellyel nyílt területen is felveheti a harcot a versailles-iakkal. A puccs a levegőben lóg. Vagy Rossel az, aki mindig, minden körülmények között puccshangulatot teremt maga körül? Mint már Metzben is, mikor Bazainet akarta elfogatni?

Hideg elszántságában van valami, ami a direktorium fiatal tüzérkapitányára emlékeztet. Személye izgatja és nyugtalanítja a tanácsot. Iparkodnak gondolataiba hatolni, kitudni érzelmeit. Bizalmasan közlik vele, hogy Cluseret gyanús. Meg akarják tudni, hogyan vélekedik a helyzetről.

Rossel kegyetlen őszinteséggel nyilatkozik. Megmondja, hogy a kömmün stratégiája szánalmas, bataillonjai használhatatlanok. Az események még aznap igazolják állításait. A huszonkilencedikéről harmincadikára virradó éjszaka — mint már említettük — három versailles-i osztag elfoglalja Issy parkját és az erőd szomszédságában fekvő futóárkokat. Megy, az erőd parancsnoka, attól való félelmében, hogy az elenség megkerüli az erődöt, hajnalban vissza-

vonul helyőrségével a városba. A védelem nélkül hagyott erődben csupán egy önkéntes maradt, aki puskaporos hordón ülve várta az ellenség jelentkezését, hogy a kellő pillanatban magával együtt a levegőbe röptse Issyt.

Rossel, mint ujdonsült hadügyi biztos, kisiet Issybe és a Malakof-erődben haditörvényszék elé állítja azt a 150 nemzetőrt, akik elhagyták helyüket. Előbb valamennyit főbe akarja lővetni. La Cecilia tábornok közbelépésére irgalmaz nekik, de valamennyiüket lefokozza, megtépeti egyenruháikat, táblát akasztat a nyakukba ezzel a felirással: „Ez is azok közül a gyáva fickók közül való, akik otthagyták Issyt!” s így küldi őket fedezet alatt Párisba. De mikor könyörögnek, hogy inkább a tűzvonalba mennek, mint Párisba, Rossel enged. Visszavezényelteti őket Issy-be s valamennyien ott pusztulnak el.

Issy-ben parlementaire várta, levéllel a versailliaktól. Különös véletlen! Legjobb barátja, metzi bajtársa, Leperche kapitány szólítja fel az issy-i erődöt, hogy kapituláljon.

„Az issy-i erőd előtt fekvő futóárkokból.

Felszólítás.

Mac-Mahon marsall hadseregfőparancsnok nevében és rendeletére felszólítom az Issy erődben tartózkodó felkelők parancsnokát, hogy embereivel együtt adja meg magát.

A jelen felszólítás megválaszolására adott határidőm 15 perc.

Ha a felkelők parancsnoka a maga s az issy-i helyőrség nevében írásban kijelenti, hogy embereivel együtt a jelen felszólításnak engedve megadja magát, s csak életbenmaradásukat és

személyes szabadságukat köti ki, anélkül azonban, hogy Párisba visszavonulhatnának, ezt a kegyelmet hajlandó vagyok megadni.

Amennyiben az erőd parancsnoka a fentebb megjelölt határidőn belül nem válaszol, az egész helyőrséget felkoncoltatom.

1871, április 30.

L. Leperche

vezérkari őrnagy, a futóárkok parancsnoka.

Rossel másnap így válaszol:

„Páris, 1871. május 1.

*Leperche polgártársnak,
az Issy erőd előtt húzódó futóárkok pa-
rancsnokának.*

Kedves cimborám!

*Ha még egyszer olyan szemtelen hangon
merészkedel fenyegetődzni, mint tegnapi le-
veledben, küldöncödet a hadijog alapján
főbelövetem.*

Bajtársi tisztelettel

Rossel,

a párisi kömmün megbízottja.“

A hadijog alapján! Május elsejének éjszakáján Faron tábornok megtámadja a vörösöket. A Times haditudósítója a következőket jelenti Versaillesből:

„Tegnap este 10 és 11 óra között véres ütközet zajlott le. Clamart helységet ugyan már megszállták a kormánycsapatok, de a vasuti állomás a felkelők kezén maradt. Ez a pont az Issy erőd ellen folytatott akció tekintetében hadászatiilag igen fontos. A huszonkettes vadász-

ezred tegnap este kapott parancsot az állomás elfoglalására. Az állomásépületet sikerült puska-lövés nélkül körülzárniok, majd szurásra tartott bajonettel behatoltak az állomásépületbe, amelyben két bataillon nemzetőr és egy bataillon franktirőr tanyázott. A katonaság nem adott kegyelmet és irtózatot mérszárlást vitt véghez. Mindössze hatvan felkelőt ejtettek foglyul; állítólag háromszáznál többet koncoltak fel.“

A harc életre-halálra ment. Thiers, aki a nemzeti hadsereg szervezése során állandóan attól reszketett, hogy a katonaság felmondja a fegyelmet, ha szembekerül haramiáknak elhiresztelt testvéreivel, most már nyugodtan alhat. A hadsereg fegyelme kifogástalan.

Annál hiányosabb a vörösöké. Az alkoholizmus, amely soraiban dühöng, félelmetes. Része-gen düllöngelő csapatok vonulnak ki a sáncokra részeg tisztek vezénylete alatt. A leváltás szabálytalan. Vannak bataillonok, amelyeket hetekig tartanak a tűzvonalban, mások vonakodnak kimenni. Az emberek tetszésük szerint jelentkeznek, vagy maradnak el. A zsoldkiosztás pontatlan. Az előirt 30 sou helyett egyes strázsa-mesterek 75 centime-ot fizetnek embereiknek, másutt nemlétező nemzetőrök nevében vágják zsebre a zsoldot. Eudes, az issy-i erőd új parancsnoka, nem érzi jól magát az exponált helyen, beköltözik a városba s a parancsnokságot helyettesére bizza.

Miért regresszált a kommün a jóléti bizottsághoz, minek a szűkebb bizottság, ha nem áll módjában letörni az intrikát, ágáljon az benn a kommünben, vagy a komitékban odakünn? Rossel megkísérli helyreállítani a fegyelmet. Be

kell kergetni a kocsmázó nemzetőröket a lakatnyába. Tűrhetetlen, hogy az utcákon lödörögjenek, vagy a klubokká átalakított templomokban vitassák meg a kömmün rendeleteit. Utódjához, Gois kapitányhoz, a haditörvényszék elnökéhez levelet intéz, amelyben szigorra inti. „Mikor Danton azt mondta, hogy inkább maga hajtja nyakát a guillotine alá, mintsem hogy másokat küldjön oda, már nem bizott a forradalom dalában.”

Rossel meg akarja szüntetni a henye parancs-örtishti állásokat, ki akarja kergetni az erődökből a városban parádézó kömmüntiszteket. Gaillardbá-nál, a népszerű csizmadiánál barrikádokat rendel. Lovassága nem lévén, arra gondol, hogy a poroszoktól vásárol lovakat. Favre nem vásárolta-e vissza tőlük a kapituláló hadsereg beszállított fegyvereinek egy részét?

Ám a komité, a méregkeverő Pyat bujtogatására, felemeli taraját. Rossel érje be a hadműveletek irányításával s bizza a komitéra a hadsereg adminisztrációját. A fiatal hadbiztos nem érzi elég szilárdnak a helyzetét ahhoz, hogy a komitékkal a nyílt harcot felvegye. Kénytelen-kelletlen enged nekik. Mégis, hogy legalább a tüzéség komitéját letörje, elrendeli, hogy a városban szerteszt heverő ütegeket és a municiókészletet az École Militaire épületében kell központosítani. Ezzel a rendeletével végét akarta vetni a nagy összeviisszaságnak, amelynek következtében az ütegek nagy része haszontalanul rozsdásodott s az erődöket gyakran az ütegek kaliberétől elütő municióval látták el. Már itt megjegyezhetjük, hogy Rossel ezzel az észszerű rendeletével rosszul járt. Az École Militaire ugyanis a saint cloude-i kapu közelében fekszik

s a versaillesiak már betörésük első óráiban elfoglalták a kommün legfontosabb ágyutelepét.

A kommünnek szüksége volt hadvezérre s Rossel-nél lelkesebb és tehetségesebb hadvezért nem is kívánhatott volna. Ám a kommünparlamentarizmus, a komité, főként pedig Pyat gondoskodott arról, hogy Rossel helyzetét tarthatatlanná tegye. Előbb forradalmi érzelmeit vonták kétségbe s maguk elé idézték, hogy tegyen valamást politikai meggyőződése felől.

„Nem állítom magamról, hogy alapos ismerője vagyok a szociális kérdéseknek. De a háború folyamán láttam, hogy a régi Franciaország halálán van. Figyeltem és átkoztam a hadvezérek tehetségtelenségét. Láttam a dögvóráján lévő igazságtalan társadalmi rendet s megutáltam azt a társadalmat, amely gyáván kiszolgáltatta az ellenségnek az országot. A hazaárulók s a régi társadalmi rend iránt érzett gyűlöletem kergegett a párisi munkásság lobogója alá. Nem tudom, milyen lesz a szocialista állam, de minden bizalmam benne van. Egyet tudok: a réginél mindenesetre jobb lesz.“

Az ellenség tiznap szakszerű tüzelése tarthatatlanná tette az Issy erőd helyzetét. A 120 főből álló helyőrség 9-én hajnalban, a versaillesiak irtózatosságyutűzésében kiűrti az erődöt és visszavonul. Mikor Rossel erről értesül, a vész-hírt kiragasztatja a falakon.

Ezt a cselekedetét Pyat másnap így kommentálja lapjában:

„Amikor napok óta írjuk, hogy meg kell erősíteni Issy erőd helyőrségét, amikor a hadügyi népbiztos rájuk parancsolt, hogy minden áron tartani kell az erődöt, amikor mindenünnen azt a biztató kijelentést halljuk, hogy Issy erődöt

nem üritjük ki, Rossel ezredes, a jóléti bizottság és a kommün megkerülésével a következő hirdetményt ragasztatja ki Párisban:

„Az Issy erődön háromszinű zászló lobog. A helyőrség kivonult a várból.“

Diadalmas hangon jelenti a szégyent. Mintha csak Versailles-t foglaltuk volna el! Ebből a két szóból: *lobog és kivonult*, csöpög az árulás.“

Pyat-nak nincs igaza. Rossel ezzel a hirdetményrel a közfelháborodást akarta kiprovokálni. Abba a hitbe ringatta magát, hogy e kudarc után a kommün is belátja, hogy itt csak diktátori eszközök segítenek.

Május 10-én déltájban szemlét tart a Concorde téren összehívott bataillonjai felett. Most kellene kiadni a jelszót, most kellene a városházára vonulni nemzetőreivel, elfogni a kommün tagjait, a komitét s kikiáltani a diktatúrát. A bataillonparancsnokok azonban a beigért 15.000 ember helyett mindössze néhányezer nemzetőrrel vonultak ki. Rossel hirtelen elhatározással feladja a harcot. S ekkor természetesen a kommün kerekedik felül.

Rossel beadja lemondását s szövegét megküldi a lapoknak. Másnap egész Páris értesül a kommün legbizalmasabb belügyeiről.

Rossel levele a kommünhöz:

Alulírott, ideiglenes hadügyi delegált, képtelen vagyok továbbra is vállalni a hadműveletek irányítását. Mindenki beleszól és senki sem engedelmeskedik.

Mikor át akartam szervezni a tűzérseget, a tűzérseg komitéja tanácskozásra ült össze és semmit sem határozott. Kéthónapi

huza-vona után az ágyuk kiszolgáló személyzete néhány önkéntesből áll, akiknek a száma is kevés.

Mikor beléptem a kormányba, fegyverraktárt akartam felállítani, lovakat akartam rekviráltatni, bele akartam kényszeríteni a nemzetőrségbe a huzódozókat és kértem a kommünt, hasson ebben az értelemben a kerületi előjáróságokra.

A kommün tanakodott és nem hozott határozatot.

Kevéssel utóbb megjelent nálam a nemzetőrség központi komitéja és valósággal követelte tőlem, hogy juttassam szerephez a hadsereg adminisztrálásában. A jóléti bizottság tanácsára a legszívélyesebb formában vettem igénybe közreműködésüket s átadtam a komiténak a hadsereg szervezőtőre vonatkozó értesüléseimet. A komitő azóta is tanácskozik, de cselekedni nem tud. Ezen időpocsékolás közben az ellenség minden oldalról körülzárta az Issy-erődöt s olyan merész és esztelen módon ostromolta, hogy meglakoltattam volna érte, ha a legcsekélyebb háderő felett rendelkezem.

Az erőd silányul fegyelmezett helyőrsége megijedt, a tisztek tanakodni kezdtek s kizavarták az erődből Dumont kapitányt, ezt az energikus férfit, aki frissen érkezett, hogy átvegye a parancsnokságot. A nagy tanácskozásnak az lett a vége, hogy kiűritették az erődöt, miután előbb ostobaságukban arról beszéltek, hogy a levegőbe röpitik, amit még kevésbé tudtak volna végrehajtani, mint védeni.

Mindez még nem elég. Tegnap, amikor

mindenkinek a helyén kellett volna lenni künn a tűzvonalban, s egybeült a légióparancsnokok afölött tanakodtak, hogy újra át kellene szervezni a hadsereget, annak a szervezeti szabályzatnak a helyettesítésére, amelyet én azért vezettem be, hogy a tekintélyhiánynak, az engedetlenségnek előreláthatatlan következményeit kivédjem. Ám ez a kupaktanács olyankor tervezget, amikor férfiakra volna szükség, olyankor nyargal az elveken, amikor cselekedni kellene.

Látva felháborodásomat, észbekaptak s mára, mint utolsó terminusra, szavukat adták, hogy rendelkezésemre bocsátanak 12.000 embert, mely hadsereggel hajlandónak mutatkoztam ütközetbe vonulni. Fél-tizenkettőre ígérték, hogy együtt lesznek. Egy óra van és nincsenek együtt. 12.000 helyett körülbelül 7000-en vannak. Nagy különbség.

Tehát a tüzérségi komité jelentéktelenjei megakadályozzák a tüzérség organizálását, a központi komité határozatlansága késlelteti az adminisztrációt és a légióparancsnokok kicsinyes elfogultsága megbénítja a csapatok mozgósítását.

Nem vagyok az az ember, aki visszariad a megtorló eszközök alkalmazásától s tegnap, míg a légióparancsnokok disputáltak, már várt lenn az udvaron rájuk egy szakasz, amelyet a kivégzésükre rendeltem oda. Azonban nincs kedvem ilyen erőlyes intézkedés felelősségét egyedül vállalni, nincs kedvem meggyöltetni magamat azok miatt a kivégzések miatt, amelyekre szük-

ség volna, hogy kimentsük ebből a káoszból az organizációt, a fegyelmet és a diadalt. Még mindig vállalnám megbízatásomat, ha a nyilvánosság fedezné cselekedeteimet vagy tehetetlenségemet. De a kommünnek nincs bátorsága kiállni a nyilvánosság elé. Kétszer is előálltam sürgős mondanivalóimmal s a kommün kívánságom ellenére mindkét esetben zárt ülést rendelt el.

Elődöm balga volt s lejáratta magát ebben a lehetetlen helyzetben.

Okultam példáján s mivel tudom, hogy az a kemény forradalmár, aki tisztán látja a helyzetet, két megoldás között választhat. Vagy lerombolom az akadályt, melybe cselekedeteimmel ütközöm, vagy visszavonulok.

Az akadályt nem rombolom le. Ti vagytok, a ti gyöngeségetek az akadály. A közhatalom ellen nem követek el merényletet.

Tehát visszavonulok. Nyittassatok számomra cellát a Mazas börtönben.

Rossel.“

Izgatott tárgyalások kezdődnek. Pyat a többség hangos helyeslése mellett Rossel azonnali letartóztatását követeli s heves támadást intéz a kisebbség ellen is. „Hallgasson!“ kiáltja feléje Malon. „Ön a forradalom rossz szelleme! Galádul gyanúsítgat, egymás ellen ingerli a tanács-tagokat! Izgágaságával tönkreteszi a kommünt!“ A tanács hajnalig tartó veszekedés után az alábbi hazug kommunikét bocsátja ki:

„Nem igaz, hogy az Issy-erődre kitűzték a nemzeti lobogót. A versaillesiak nem foglalták el, nem is fogják elfoglalni soha.“

Mig a kommüntagok a városházán marakodnak, Rossel a komité előtt védekezik.

„Miért nyomatta ki a vészirt, még hozzá tizezer példányban?”

„Kötelességemnek tartottam. Minél nagyobb a veszedelem, anél illőbb, hogy a nép azonnal megtudja.”

A főbelövetés helyett, melyre Rossel elkészült, a komité felszólítja, maradjon hivatalában s vegyen diktátori eszközöket igénybe, ha kell.

„Késő” feleli Rossel fagyosan. „Benyújtottam a lemondásomat. Már nem vagyok hadügyi biztos.”

A minisztériumban Delescluze közli vele a kommün határozatát. Rossel két komündelegált felügyelete alatt a minisztériumban marad. Avrial, az egyik, elálmosodik és hazamegy. Gérardin, a másik, Rossel legjobb embere. Együtt távoznak a minisztériumból s nem mutatkoznak többé hivatalos helyen.

A vég kezdete.

A versaillesiak futóárkai közelednek az erődítményekhez s az erődítményeken belül egyre jobban szervezkedik a Versailles-ból pénzelt ellenforradalom. S még mindig jönnek-mennek az egyeztetők. Három megoldás között választhat Thiers. Lemondásra szólíthatja fel a kommünt. Ebben az esetben elvonulást engedélyez a forradalmároknak s csak a tábornokok gyilkosainak kiadatását köti ki. De alig engedi sejtetni szándékát, a reakció felzudul s palotaforradalommal fenyegetődzik. Megvesztegetheti valamelyik párisi kapu őrségét s meglepetésszerűen törhet be a városba. Szépséghibája a győzelem-

nek, de elejét venné annak, hogy a kommün sarokba szorítva jóvátehetetlen cselekedetekre ragadtassa magát. Mert a harmadik, a kommün makacsságából ugylátszik elkerülhetetlen megoldásnak minden veszedelmével tisztában van.

A második megoldás, akármilyen kevésé fair, a legokosabb, a legcélravezetőbb.

Thiers tudja, hogy a vörös rezsim végnapjait éli. A jóléti bizottsággal megerősödött a jakobinizmus. Rigault, aki már nem rendőrfőnök, hanem vádbiztos, újabb hajszát indít a klérus ellen s beléptidij mellett mutogattatja a templomkripták százados csontmaradványait, mintha hajmeresztő szörnyűségeket bizonyítanának. Most a műemlékekre vetik magukat. Ledöntik a Vendôme oszlopot, lebontják a vezeklő kápolnát. A szocialista kisebbség ellenzékbe megy. Jourde, a pénzügyi delegált, lemondással fenyegetődzik. Pyat, a vén intrikus, elkeseredésbe kergette Rosselt. A bürokráciában teljes a káosz. A komité, a rebellió nyugtalankodó magva, harcban áll a kommünnel, a hadvezetőséggel és a tűzérség külön komitéjával. A hadműveletek irányítása minden hadbiztossal változik. Másfél hónap alatt egymásután tűnt fel s le Lullier, Bergeret, Cluseret, Rossel s most egy rokkant civil, Delescluze a hadügyek biztosa. Minden személyváltozással kicserélődik a vezérkar, kicserélődnek az erődök, a légiók, a bataillonok parancsnokai.

A helyzet megérett a történelem ítéletére. De Thiers huzódozik a bosszútól. Talán ha meghallja szavát Páris, az utolsó pillanatban észre-tér.

Dokumentumok.

a) *Thiers intelme a párisiakhoz.*

Franciaország a maga szabad elhatározásából, az általános választójog alapján, olyan kormányt emelt maga fölé, amely egyedül törvényes, amely egyedül követelhet engedelmességet, amennyiben az általános választójog nem üres formáság.

Ez a kormány olyan jogokkal ruházott fel benneteket, amilyeneket Lyon, Marseille, Toulouse és Bordeaux élveznek. Amennyiben nem akarjátok megtagadni az egyenlőség elvét, nem igényelhettek ti sem több jogot, mint amennyi fölött az ország többi városa rendelkezik.

A kommün, vagyis az a kisebbség, amely a nyakatokra ült s a gyalázatos vörös lobogóba takarja szégyenét, nem áll igényt tartani arra, hogy a törvényes kormány ellenére Franciaországra kényszerítse akaratát. Cselekedeteiből kivethetitek, milyen rendszert tartogat a számotokra. Tagadja a magántulajdont, bebörtönözi és tuszokként kezeli a polgárokat, utcáitokat és tereiteket, ahol a világ kereskedelme kitárulkozott, sivatagokká tette, megállította Párisban a munkát s megbénítja az egész országban, a már-már visszatérőben lévő jómódnak útját állja, késlelteti a németektől megszállt országtérületek felszabadulását s újabb támadásnak tesz ki benneteket a németek részéről, amelynek könyörtelen keresztülvitelére saját kijelentésük szerint készen állnak, ha nem sikerülne a magunk erejéből letörni a lázadást.

Meghallgattunk minden egyes küldöttséget, amely nálunk jelentkezett, azonban egyik sem állt elő olyan feltételekkel, amelyekkel a forra-

dalom meg ne alázná a nemzet fenségét, amely ne vonná maga után a közszabadságok és mindennemű érdekeltségek feláldozását. Ismételten megmondottuk a küldöttségeknek, hogy megkegyelmezzünk mindazok életének, akik leteszik a fegyvert és további támogatásban részesítjük a nélkülöző munkásokat.

Ezt megígértük, újra megígérjük. De a lázadásnak vége kell hogy legyen, mert ha tovább húzódik, belepusztul Franciaország.

A kormánynak jobban esett volna, ha magatok tudtátok volna lerázni magatokról azt a pár zsarnokot, aki szabadságtokkal és életetekkel játszik. Mivel azonban ezt nem tudjátok elérni, a kormánynak kell vállalkozni rá. Ezért vont össze hadsereget falaitok alatt, amely kész vérét hullatni, nem azért, hogy leigázzon benneteket, hanem azért, hogy fölszabadítson.

Az ostrom eddig csak a külső erődtítményekre szorítkozott. Most itt a pillanat, amikor magukat az erődtítményeket kell megostromolni, hogy szenvedéseiteket megrövidítsük. A hadsereg — s ha még annyira azt állítja nektek majd a komün és a jóléti bizottság — nem fogja bombázni Párist. A bombázás az egész városra veszedelem. Lakhatatlanná teszi, célja megfélemlíteni és kapitulációra kényszeríteni a polgárokat. A kormány csak ágyuzni fog, hogy valamelyik kaput bevegye s rajta lesz, hogy a háborús károkat, amelyek nem az ő kezdeményezéséből következnek, a megostromlott környékre korlátozza.

A kormány tudja, akkor is tudná, ha nem izentétek volna meg mindenfelől neki, hogy mihelyt a hadsereg átlépi a város küszöbét, a nem-

zeti lobogó alá sorakoztok, hogy vitéz katonáink segítségére legyetek a véres és kegyetlen zsarnokság eltakarításánál.

Rajtatok áll megelőzni azokat a szörnyűségeket, amelyek együtt járnak az ostrommal. Százszor többen vagytok, mint a kommün csatlósai. Egyesüljetek, nyissátok fel a kapukat, amelyeket elzártak a törvény és rend, a ti javatok és Franciaország java elől. Mihelyt nyitva állnak a kapuk, az ágyuk is elhallgatnak. Visszatér falaitok közé a nyugalom, a rend, a jómód és a béke, a németek kiűritik a megszállt területeket, gyötrelmek nyomai hamarosan elsimulnak.

Ha azonban ezt elmulasztjátok, akkor a kormány kénytelen felszabadulástok érdekében igénybevenni a leggyorsabb és legcsalhatatlannabb eszközöket. Ezzel tartozik nektek, de különösen Franciaországnak, mert a munka szünetelése, mely titeket is tönkretesz, átterjedt az egész országra s azt is tönkreteszi. Franciaországnak joga van megmenteni magát, ha ti nem tudjátok megmenteni magatokat.

Gondoljátok meg alaposan a dolgot, párisiak! Néhány nap múlva Párisban vagyunk. Franciaország végét akarja vetni a polgárháborúnak. Akarja, kénytelen vele, módjában áll. Elindult felétek, hogy fölszabadítson benneteket. Hozzájárulhattok fölszabadulástokhoz, ha feleslegessé teszitek az ostromot s ha mielőbb elfoglaljátok helyeteket polgártársaitok, testvéreitek között.

b) *A kommün válasza Thiers-nek.*

Thiers hirdetményével kapcsolatban, amelyen a francia köztársaság kormányelnökének nevezi magát,

tekintve, hogy ez a Versailles-ban nyomtatott hirdetmény nevezett Thiers rendeletére Páris falain kiragasztatott,

s mivel ezen írásműben azt állítja, hogy hadserege nem bombázta Párist, holott asszonyaink és gyermekeink nap-nap után áldozatul esnek a versaillesiak testvérgyilkos lövedékeinek,

s mivel árulásra szólítja fel benne a lakosságot, hogy Párisba behatolhasson, jól tudván, hogy képtelen fegyverrel erőtvenni Páris hősiességén,

elrendeljük, hogy

1. az államkincstár lefoglalja Thiers minden ingó vagyonát;

2. Thiers-nek a Georges-téren álló palotája a földdel egyenlővé tétessék;

3. Fontaine polgártárs, az államkincstár biztosa és J. Andrieu polgártárs, a közmunkálatok biztosa kirendeltetik, mindegyik a maga hatáskörében, a jelen határozat haladéktalan fogantatására.

Páris, a 79-ik év 21-ik Floreálisában.

A jóléti bizottság tagjai:

Ant. Renaud, Eudes, F. Gambon, G. Ranvier.

c) Kivonat a hivatalos lapból.

A jóléti bizottság ülése május 12-én.

Elnök: Felix Pyat.

Az elnök: Felolvasom Fontaine polgártársnak a Thiers-palota lerombolására vonatkozó írását. A kömmün tagjainak. Fontaine polgár, a közmunkaügyek igazgatója értesíti a kömmünt, hogy a jóléti bizottság határozatának értelmében

a mai napon fogánatosítja Thiers vádlott Georges-téren álló palotájának lerombolását. Felszólítja a kommünt, küldje ki megbízottjait, hogy a ma délután négy órakor lejátszódó lebontásnál jelen legyenek. Üdv és összetartás. A kommün questora: Leo Meillet.

Courbet: Thiers vádlottnak antik bronzgyűjteménye van. Kérem: mit kezdünk vele?

Az elnök: Felszólítom Courbet polgártársat, fejtse ki a kérdésről nézetét.

Courbet: A Thiers-gyűjtemény műtárgyai muzeális értékűek. Az a kérdés, hogy a Louvre-ba, vagy a városházára vitessük, vagy bocsássuk-e őket nyilvános árverés alá?

Protot igazságügyi biztos: Felhatalmaztam a kerület rendőrbiztosát, hogy a műtárgyakat vitesse a kincstárba, az írományokat pedig a politikai rendőrségre. Elrendeltem, hogy azonnal kezdjenek hozzá a lebontáshoz. Az írományok kezeim közt vannak. Ami a kis bronzokat illeti, remélem, szállítás közben nem történik bajuk.

Courbet: Meg kell jegyeznem, hogy ezek a bronzok körülbelül másfélmillió frankot érnek.

Demay: A Thiers-féle műkincsek felett való döntésre a végrehajtóbizottság, amelynek Pyat Felix polgár is tagja, két szakértőt küldött ki, Courbet-t és engem. Kérem önöket, egészítsék ki a bizottságot. Ne felejtsek el, hogy ezek a kis bronzműtárgyak az emberiség történelmét reprezentálják s mi meg akarjuk őrizni a jövő épülésére a műveltség multját. Nem vagyunk barbárok.

Protot: Én is műbarát vagyok, de az a nézetem, hogy azokat a darabokat, amelyeken az Orleansok képmása szerepel, a pénzverdébe kell

küldeni. A többi műtárgyra vonatkozólag kézenfekvő, hogy épségben kell maradniok.

Az elnök: Demay polgártárs azt kívánja, nevezzünk meg szakembereket, hogy a műkincsek sorsát ellenőrizzék, illetve ügyeljenek rájuk.

Clémence: A Thiers-gyűjteményben bibliográfiai ritkaságok is vannak. Kérek bizottságot rendelni a megőrzésükre. Magam is benne akarok lenni a bizottságban.

Paschal Grousset: A Thiers-gyűjteményben vannak irattárba való okmányok, válogatott és igen ritka iratok. Jó volna, ha a bizottságba történészeket és irodalmárokat is küldenének. (Közbeszólás: Hagyják már!)

Elnök: Áttérünk a Protot által javasolt egyes bizottság öt tagjának megválasztására.

A jóléti bizottság Courbet, Demay, Paschal Grousset, Clémence és Felix Pyat polgárokat küldi ki.

d) *Kivonat a hivatalos lapból.*

A jóléti bizottság végzése folytán és feleletül a bombavető Thiers hazudozásaira és krokodilkönnyeire, feleletül a mezei gyülekezetnek, Thiers cinkosának, elrendelem, hogy

1. a Thiers palotájában leltárba vett fehérneműkészletek kórházi segélyállomások között osztatnak szét;

2. a műtárgyak és könyvritkaságok a múzeumok és könyvtárak között;

3. a butorok kiállítatnak az állami butorraktárban és nyilvános árverés alá kerülnek;

4. az árverésen befolyó összegek kizárólagosan az özvegyek és árvák fölsegélyezésére fordítatnak, mint akik elsőrendű áldozatai annak

az aljas hadviselésnek, amit a palota néhai tulajdonosa folytat ellenünk;

5. ugyanerre a célra fordítatik a lebontott palota épületanyagának értékesítéséből befolyó összeg;

6. a testvérgyilkos palotájának helye közkertté alakíttatik.

Páris, 79-ik év Floreal 25-én.

Jules J. Fontaine,

a kömmün ingatlanainak igazgatója.

e) *A kömmün első és egyetlen elszámolása.*

Összefoglaló egyenleg március 20-tól április 30-ig bezárólag.

Bevételek:

Az állampénztárban átvett összegek . . .	4,658.112.21
A Banque de France-tól egyes tételekben .	7,750.000.—
Távirdahivatal	50.500.—
Községi kapuvám	8,466.988.10
Egyenes adók	110.192.20
Vámok	33.010.—
Vásárcsarnokok és piacok, helypénzek . .	519,599.19
Vásárcsarnokok és piacok, italmérési jog	2,077.—
	521.676.19
Dohányjővedék	1,759.710.55
Közmunkálatok	5.980.—
Illetékek és bélyegek	500.000.—
Cipészek szövetsége	775.50
Városi pénztár	1,284.474.85
Visszafizetés a nemzetőrségtől	480.840.30
VI. kerületi előljáróság	17.305.95
Városi alkalmazottak nyugdíjpénztára fizetéslevonások	28.35
Kauciószámok	2.050.—
Rekvirálások	8.928.20
Vasut	303.000.—
Zsákolási illeték	341.30
Összesen:	26,013.916.70

Kiadások:

A kerületi előljáróságoknak:

I. kerület	Louvre	15.000.—
II. „	Bourse	5.000.—
III. „	Temple	42.000.—
IV. „	Hotel de Ville	122.939.49
V. „	Pantheon	25.000.—
VI. „	Luxembourg	45.531.—
VII. „	Palais Bourbon	25.000.—
VIII. „	Elysée	4.000.—
IX. „	Opéra	16.000.—
X. „	St. Laurent	27.000.—
XI. „	Popincourt	162.500.—
XII. „	Reuilly	44.000.—
XIII. „	Gobelins	20.000.—
XIV. „	Observatoire	137.500.—
XV. „	Vaugirard	160.250.—
XVI. „	Passy	32.361.—
XVII. „	Batignoles-Monceaux	85.095.—
XVIII. „	Butte-Montmartre	48.396.10
XIX. „	Buttes-Chaumont	200.173.05
XX. „	Menilmontant	228.000.—
Összesen:		1,445.645.64

Hadügy	20.056.573.15
Intendantura	1,813.318.25
Belügy	103.730.—
Tengerészetiügy (monitorok)	29.259.34
Igazságügy	5.500.—
Kereskedelemügy	50.000.—
Közükatatásügy	1.000.—
Kölügy	112.129.96
Központi komité	15.651.20
Munka- és iparügyi bizottság	00.000.00
Városház és előljáróság	91.753.48
Közbiztonság	235.039.50
Állami pénzverde	8.000.—
Megyei ingatlanok	20.934.91
Távirdahivatal	50.100.—
Ambulanciák	10.000.—
Illeték és bélyeg	7.777.46
Hidak és országutak	27.516.71
Katonakórházak	182.510.95

A Tuileriák kormányzójának	6.000.—
A városház kormányzójának	5.000.—
Külső segélyezések	105.175.—
Vasmunkások szövetsége	5.000.—
Tűzoltólégió	99.943.45
Nemzeti könyvtár	30.000.—
Hivatalos lap	3.122.—
Dohánygyár	91.922.78
Vasut	2.000.—
Barrikád-bizottság	44.500.—
Államnyomda	100.000.—
Postaigazgatóság	5.000.—
Egyenes adók	2.300.—
Szabók szövetsége	20.000.—
Cipészek szövetsége	4.662.—
Általános kiadások	197.436.99
Különfélék	51.910.83

Összesen: 25,138.089.12

Egyenleg: 875.827.58

Összesen: 26,013.916.70

A bevételek összege március 20-tól április	
30-ig bezárólag	26,013.916.70
A kiadások összege március 20-tól április	
30-ig bezárólag	25,138.089.12
Bevételi fölösleg	875.827.58

Páris, 1871. május 1-én.

A másolat hitelűl:
G. Durand főpénztáros.

f) *Kommentár a kömmün elszámolásához.*

Jourde polgártárs, a kömmün pénzügyi biztosa, lelkiismeretes kettőskönyvelő. Számadásai azt a látszatot keltik, mintha már a forradalom káoszában a bekövetkező felelősségrevonás lebegne a szeme előtt. Ösztönös kispolgár. Igyekszik lefaragni a kiadásokat. Buzgólkodik, hogy felesleget mutasson ki egyenlege. Könyvelés közben állandóan magán érzi valami képzeletbeli főnök tekintetét.

Miután neki kell előteremteni a kömmün

napi kiadásait, igénybe kell vennie a Banque de France-ot. Plouec márki bizalmi embere, az öreg Beslay útján annyit utal ki a kommünnek, amennyit jónak lát. A minimumot. Azzal fenyegetődzik, hogy a pénz elértéktelenedik, ha sokat ad. Hogy nincs pénze. Jourde nem nagyon firtatja, nem tör fel pénzszekrényeket, nem kutatja át a bank pincéit, mi van a méter magas homokréteg alatt. Megvédi a bank érdekeit.

A napi kiadások legnagyobb tétele a hadsereg. A kommün 170.000 embernek fizet napi zsoldot; ugyanennyit élelmez. A zsoldkimutatásból megállapíthatjuk a kommün haderejét május 2-ika körül. Fegyverben állt és napi zsoldot kapott 788 vezérkari tiszt, 1897 kapitány, 1895 hadnagy, 1874 alhadnagy, 53 katonai hivatalnok, 10.345 altiszt, 12.966 káplár, 130.522 nemzetőr, 2637 katonai zenész és 6177 tüzér. A zsold így oszlott meg: vezénylő tábornok: 16 fr. 65 ct (havi 500 fr.), tábornok: 15 fr. (450 fr.), ezredes: 72 fr. (360 fr.), parancsnok: 10 fr. (300 fr.), kapitány, ezredorvos, főadjudáns: 7 fr. 50 ct (225 fr.), hadnagy és hadsegéd: 5 fr. 50 ct (165 fr.), alhadnagy: 5 fr. (150 fr.), altiszt: 2 fr. (60 fr.).

A nemzetőrnek napi zsoldja 1 fr. 50 ct. Ehhez járul a feleségük számára kiutalt napi 75 ct s minden egyes gyermek után 25 ct családi pótlék.

A nemzetőrség élelmezése 550.000 frankba került naponta.

A nemzetőrség zsoldja voltaképpen munkanélküli segélynek tekinthető, mert a kereseti lehetőségek megszűntek, a munkanélküliek nemzetőrnek mentek s családjukkal együtt a zsoldból tengették életüket. Annál inkább így foghatjuk fel a dolgot, mert a versaillesiak betöréséig a 170.000 nemzetőrből alig 10.000 teljesített ko-

moly katonai szolgálatot a bástyákon és az erődökben. A tömeg nagy része használhatatlan lévén, állandóan ugyanazok a bataillonok álltak a tűzvonalban. Az utcai harcok idején csak a valóban forradalmi elem vett részt a barrikád-harcokban, körülbelül 20.000 ember Mac-Mahon 120.000 főnyi haderejével szemben.

Feltűnően nagy tétel az államnyomda: 100.000 frank (hirdetmények és nyomtatványok), a külügyi biztosság: 112,129.96 frank (propagandaköltségek) és a rendőrség: 235.000 frank. Feltűnően kis tétel a közoktatás: 1000 frank. A gazdasági élet teljes pangására vall, hogy a munka- és kereskedelemügyi biztosság egyáltalán nem veszi igénybe a kommünt.

Egészítsük ki a kommün egyetlen hivatalos elszámolását a május 24-ig tartó hozzávetőleges bevétel-kiadás egyenleggel.

A bevételi oldalon befolyt május 24-ig a Banque de France-től ujonnan felvett összegekből 7,290.000, a városi vámból 4,750.048.78, egyenes adókból 144.343, közvetett adókból és dohányjövedékből 944.840, bélyegekből és illetékekből 240.000, a vásárcsarnokból és helypénzekből 292,647.63, a nemzetőrség visszautalásából 519,159.70, a vasuton behajtott adóhátralékból 2,000.000, vámokból 21.940, más forrásból 50.000 frank. A kiadási oldal május 24-ig 553,202.42 frankot mutat. A kommün összebevétele e hozzávetőleges számítás szerint, március 20-tól május 24-ig 41,988.395.76, összkiadása 41,232.584.98 frankot tett ki.

g) *A kommün kisebbségének nyilatkozata.*

A kommün kisebbségben lévő tagjai elhatározták, hogy a május 15-ére hirdetett tanács-

ülésen nyilatkozatot olvasnak fel, amely alkalmas lett volna a tanácsban urrá lett félreértések eloszlátására.

Miután a többségnek majdnem valamennyi tagja elmaradt, az ülést nem lehetett megtartani.

Kötelességünknek tartjuk ezek után magatartásunkról felvilágosítani a közvéleményt és nyilvánosságra hozni, melyek azok a pontok, amelyek bennünket a kommün többségétől elválasztanak.

A jelenlévő tagok: A. Arnold, Ostyn, Longuet, Arnold, Lefrançais, Serrailier, Vallès, Courbet, Clément, Jourde, Varlin.

Nyilatkozat.

A párisi kommün egy hirtelenül összehívott rendkívüli ülésén szavazattöbbséggel átadta a hatalmat egy jóléti bizottságnak nevezett diktatórikus testületnek.

A kommün többsége ezzel a szavazással feleltlennek nyilvánította magát s a helyzetért való felelősséget a jóléti bizottságra hárította át.

A kisebbség, amelynek tagjai vagyunk, kitart amellett a gondolat mellett, hogy a politikai és társadalmi forradalom kommünje köteles magára venni minden felelősséget s nem háríthatja át a felelősséget semilyen más testületre, bármily tiszteletreméltó egyének alkossák is azt.

Mint a többség, mi is végre akarjuk hajtani a szükséges politikai és társadalmi reformokat. Abban különbözünk csak tőlük, hogy mint képviselők, fenn akarjuk magunknak tartani a jogot, hogy magunk álljunk ki választóink elé felelni cselekedeteinkért, ahelyett, hogy olyan felsőbb diktatura mögé bujnánk, amelyet vál-

lalni vagy elismerni megbízóink nem hatalmaztak fel bennünket.

Ezentul tehát nem veszünk részt a kömmün tanácskozásain, kivéve, mikor a kömmün mint bíróság valamelyik tagja fölött ítéletet mond.

A kömmün nagy ügyének szolgálatában, amelyért annyi polgár vérzik nap-nap után, visszavonulunk talán nagyon is elhanyagolt kerületeinkbe. Miután az a meggyőződésünk, hogy a háborus kérdés jelenleg minden más kérdést háttérbe szorít, elhatároztuk, hogy amennyire hivatalos teendőink engedik, minden szabad időnket nemzetőr-polgártársaink körében töltjük s kivesszük a részünket a népjogokért vívott döntő ütközetekben.

Ott legalább hasznosan szolgáljuk meggyőződésünket s elejét vesszük annak, hogy áldatlan civakodások színhelyévé tegyük a kömmünt, mert hiszen tudjuk, hogy valamennyien, többségek és kisebbségbeliek egyaránt, politikai differenciáink ellenére, egy és ugyanazon cél érdekében harcolunk.

Ch. Beslay, Jourde, Theisz, Lefrançais, E. Gerardin, Vermorel, Clémence, Andrieux, Ser-railler, Longuet, A. Arnould, C. Victor, Avrial, Ostyn, Frankel, Pindy, Arnold, Vallès, Tridon, Varlin, Courbet.

Levél.

*Tekintetes Klein Dávid gazdatiszt urnak
Enging.*

Páris 71. ápr. 14.

*Szeretett jó Szüleim, tudom nagyot néz-
nek, hogy soraimmal jelentkezem s még*

hozzá Párisból keltezem leveletem. Gondolom, mennyire nyugtalankodhattak izenetadásom már háromhónapos szünetelésének miatta. Tudatom hát hogy lábbadozva kerültem Párisba, honnan Isten segítségével remélem, hamarosan szabadulok, hogy édes Szüleimet újból ölelhessem.

Meg ne ijedjenek ezen értesítésem, mivel a kartácsszilánk, mellyel lazarétba hoztak, immár eltávolított s magam, habár még sántikálok, doktorom szerint nem nagy idő múlva, mire inaim megerősödnek, versenyt szaladhatok a nyulakkal. Portyázás közben kaptam a sebet, kevéssel a fegyverek letétele előtt, amin most azért rágódok, mert ha nem így, régen odahaza lehetnék. Szeles Dénes és Ugron Gábor honfitársaim, kik velem együtt szegődtek Garibaldi zászlaja alá s kikkel együtt oskoláskodtunk a Chalon sur Saone-i táborban, azóta bizonyára hazaérkeztek. Sokszor gondolok mostanában vissza a velük töltött viszontagságos, mindazonáltal kellemesen elmúlt időkre. Ha a véletlen máshogy alakul, együtt vehettük volna utunkat hazafelé, mikor a láger feloszlott. Engem azonban akkor már vitt a betegszállító vonat Páris felé.

Itt, mint az újságból olvashatták, község van, mely állja a harcot a törvényes államhatalommal. Éppen nem kellemes állapot s szidom is eléggé magamat, hogy kíváncsiságomban olyankor akartam megnézni Párist, mikor elkerülnöm okosabb lett volna. Dehát odakérezkedtem, mikor megkérdezték, hova vigyenek s tudják mi a szó a kései bánatról. Bezzeg nagyot néznének, mivé

lett a franciák világfényes városa! A belső utcák kéjpalotáinak boldog lakói vidékre menekültenek vala; aki itthon tartózkodik, csak szegénynek maskarázva merészkedik ki a közterekre. Mindenki reszket a denunciansoktól, mert Thiers kormányelnök minden rebellist, ki a kezébe került, főbelövelt, s most az itteniek a fogat fogért elvének alapján sűrűn szedik a tuszokat, kikre alkalmasint hasonló sors várakozik. A magamkorabeli ifjakat erőszakkal sorozzák be a néphadseregbe, úgy hogy azok éjnek idején seregével életüket kockáztatva szöknek ki a várofsalakon. De ne higgyék, hogy a város képe és kedve tulságosan megnyomorodott. A francia nép ismeretes hívsága ezekben a gyilkos időkben sem hagyott alább. Látnák, milyen hangosak a csap-székek, milyen tömvék a színházak, hogy kevélykedik az utcákon a sok ledér fehér-nép, hogy pompáznak a népgárda tisztjei! Ahány rangos van köztük, annyiféle uniformist visel. S mind fényes kísérettel jár, mint holmi keleti pasák. Vigasságban nincs hiány, még a királyi palotát is megnyitották, hogy a nép, mely most mindennek ura, örvendezhessen neki. Borban olyan bőség van, hogy úgy isszák, mint nálunk az ivóvizet. Testi sorsom felől tehát ne agasz-szák magukat. Itt ugyan nagy éhezés volt a télen s még ma is emlegetik azokat a lakomákat, amiknek étrendjét, nehogy gyomruk kiforduljon, nem irom ide. Thiers kormányelnök szívesen szorítaná meg újra a párisiak gyomrán a nadrágszíjat, de a porosz előcsapatok, kik lábhoz tett fegy-

verrel öröködnék Páris északi kapui előtt, beengedik az élelmiszereket, nagyban üzérkednek az itteniekkel. Igaz, hogy más üzlet aztán nincs, mert a helyzet bizonytalan volta miatt nagyobb üzletet senki se kockáztat, minden hoci-neszére megy. A munkásnép dologtalanul lebzsel és a község számláján tartja el magát, senki se kérdi, honnan jön a pénz, amiből a zsoldjukat fizetik.

Mióta a lábamon állok, egyre azon jár az eszem, hogyan szabaduljak el innen, mert érzem, hogy a nagy farsangnak, ami most itt folyik, hamarosan bőjtje lesz. Biztonságomért azért ne aggódjanak, mert a községházán prezentáltam irományaimat s kaptam írást, amellyel kimehetek, ha adódik arra alkalom. Gondolhatják, hogy nem ment könnyen a dolog. Akármilyen igazában legyen az ember, fancsalul nézik meg azt, aki innen menni akar. Előbb egy hórihorgas, feketeképű emberhez utasítottak, aki majd hogy le nem csukatott. Aztán erőnek erejével kapacitált, hogy álljak be az idegen állampolgárok légiójába s menjek velük harcolni Páris falai alá. Szerencsémre annyi volt a dolga, hogy nem időzhettem velem hosszasabban s mikor ketten-hárman szóltak egyszerre hozzá, sikerült kisomfordálnom a hivatalából. Már-már letettem a reménységről, hogy ügyemet jóvégre viszem, amikor egy sváb sorstársam, aki hasonló ügyben ólálkodott a községházán, magával vitt s beajánlott egy uriembernek, kivel alighanem többrendbeli összeköttetésben állt. Ez alaposan kifagga-

tott, aztán adott egy cédulát, amivel igazolhatom magam, ha majd bejönnek a versaillesiak. „Addig ugyse történhetik baja” tette hozzá, „ne is mutassa senkinek, hanem ha bejönnek, akkor álljon elő vele, de hamar.” Ebből gondolom, hogy a dolog nem mulik el simán. Megköszöntem a szívesességét, a céduláját eldugtam s a kellő pillanatban, ha addig nem kerülök el innen, élek is vele. Csak szüleim legyenek egészséggel addig, magamat nem félttem, még ha olyan dolgok történnének is, hogy az unokáimnak is lesz mit mesélnem róluk. Ezt a leveletem a doktorra bízom, aki szegény ugyancsak utálkozik az itteni dolgok miatt s megígérte, hogy a maga korrespondenciájával irányítja tovább a környékről, mert az itteni posta nem nagyon működik. Meg a benne foglaltak miatt is.

Irni ne irjanak tehát, mert nem hiszem, hogy megkapnám.

Szeretett szüleimet sokszor csókolja s üdvözli a rokonokat és ismerősöket idegenben is szerető fiuk

Klein Ignác.

Előjelek.

Versailles nem a riadókészültségbe helyezett helyőrség többé, a kastély előtt sebtében fölállított ágyukkal, ide-oda vágató stafétákkal, mint a március 18-át követő napon. Thiers erélyéből hat hét alatt a burzsoázia katonai hatalmának főhadiszállása lett. A város példátlanul zsufolt. Mindenki itt tartózkodik, aki vagyon, rang, vagy híresség, a nagytőkésektől a nagy művészekig

és a nagy kokottokig. A Hotel des Réservoirsban s a kastély előtt színes tömeg zsi bong. Mindennap ünnep, mert minden nappal közeledik a győzelem. Öröm elnézni a hetyke századokat, amint az erődök alá vonulnak, rövid időre csak, mert a hadvezetőség állandóan cserélgeti a csapatokat, hogy pihenjenek, hogy erősödjenek. Hiszen van csapat elég. Hiszen a huszezer főnyi kezdeti haderő Moltke jóvoltából százharmincezerre gyarapodott, feleannyira, mint amennyit Franciaország a poroszok ellen mozgósított. S hogy a nagy készütség ellenére még a falak előtt vesztel? Hát igen. Thiers pozíciójáborut folytat. A város kapui előbb-utóbb megnyílnak s a hadseregnek lesz alkalma tanuságot tenni harciasságáról a falakon belül is.

Thiers még mindig habozik. Pedig a Montre tout-n fölállított messzehordó ágyuk rég tönkretették Issyt és Vanvest. Point du Jourtól Bati gnollesig minden csupa rom. Háromszáz ostromágyu pusztítja Páris nyugati és déli bástyáit. Jóformán minden erőd elesett, csupán Montrouge védekezik még. A futóárkokból hallani lehet a vörös város vad szivveréseit.

Versailles. Verőfényes tavaszi korzó. A kö zönség sorfala között vezetik el a foglyokat. Vesszőfutás ez. Elegáns férfiak öklükkel fenye getik őket, illatos hölgyek kitépik magukat kísé rőik karjaiból, szidalmakat köpködnék feléjük. A katonák visszataszigálják az uri publikumot és tovább cipelik a foglyokat a kis és nagy is tállók felé, ahol összegyömöszölve, mint a bar mok lesik sorsukat.

De a tömeg egyre hangosabb. „Rochefort! Rochefort!” zugják innen is, onnan is. Ő az, bi-

lincsek között, a forradalom márkija, a nemzetvédelmi kormány ex-minisztere, a hirhedt néptribun. A meauxi állomáson fogták el, amikor Rigault elfogatóparancsától tartva, szökni próbált Párisból.

Párisban, mióta Delescluze a hadügyi biztos, a kommün fennhordja a fejét. Lecsukatta Thiers ügynökeit s ezzel elszakította az ellenforradalmi szervezkedés szálait. Beszélik, bár erről hivatalos adat nincs, hogy a végrehajtó bizottság május 13-án értekezletet tartott, amelyen Valles javaslatára kimondták, hogy ha a versaillesiak betörnek, magukra gyujtják Párist. Trochu, aki nem kapitulált, hirdette volt, hogy inkább Páris romjai alá temetkezik, semhogy megadja magát.

Erre a fenyegetésre vonatkoznék az a rendelet, amely szerint mindenki köteles bejelenteni petróleumkészleteit? S mit jelent az a másik rendelet, amely szerint minden nemzetőrnek jogában áll igazoltatni az utcán a járőkelőket? Ó, bár jönnének már a versaillesiak! Mi vár vajjon még a boldogtalan Párisra? Fosztogatnak, rombolnak. A minap a Thiers palotát! Tegnapelőtt a Vendome oszlopot!

Május 16-án délután fél ötkor hajtotta végre a kommün áprilisban hozott határozatát. Csigák és kötelek kapaszkodtak a 46 és fél méter magas oszlopba, amelynek burkolatán a nagy Napoleon haditettei láthatók. A fékentartott tömeg lélegzetviSSzafojtva lesi, mikor fordul le az alája készített ganéjagyra a császári imperializmus emlékoszlopa. Harsog a zene, feszülnek a kötelek, az oszlop inog. Emeletes porfelhő kavarg a magasba, mikor lezuhan. Milyen idők, milyen idők! A nagy Courbet szorgalmazta volt művészi meggyőződésének hisztérikus

tultengésében a nemzeti gőg jelképének le-
döntését. Vajjon megérte-e ez a gesztus azt a
mérhetetlen felháborodást, amit a közvélemény-
ből kiváltott? Mac-Mahon bosszút lihegő napi-
parancsban bélyegezte meg a hadsereg előtt a
nemzetgyalázó bitangokat. A parlament, amely
ujra építteti a nemzet költségén a Thiers palo-
tát, megszavazza a szobor helyreállítását. A bi-
róság Courbet-n akarja megvenni a helyreállí-
tás költségeit. A hatósági közegek ezen a cimen
foglalják le évek mulva is a Svájcba emigrált
művésznek Franciaországba küldött képeit.
Végül is Courbet, Rochefort tanácsára, felfogad
egy tehetségtelen piktor és seregszámra küldi
Párisba annak lehetetlen tákolmányait a saját
neve alatt. Ezzel, a műkereskedők csendes derü-
jére, (akik nem a névjegyzés alapján ismerik fel
Courbet képeit) úgy leveri saját árfolyamát,
hogy a hatóság a nevetségességtől való félelmé-
ben feladja a hadjáratot.

Másnap, május 17-én irtózatos dördülés rázza
meg Párist. Egy lőporgyár robban fel a Rapp-
avenuen. Közel száz halottja van. Csak a bona-
partisták műve lehetett, akik így álltak bosz-
szut a Vendome-oszlopért.

19-én a közhangulat nyomására a kommün
elővesz két fontos, sokáig halogatott ügyet. Visz-
szaélések történtek a zsoldfizetés körül. Egyes
hivatalnokok nemlétező bataillonok nevében
vették fel a zsoldot, mások megtartották a
pénzt, vagy rendetlenül fizették embereiket.
Jourde, aki egyre nehezebben tudja össze-
kaparni a kommün napi létminimumát, azt ál-
litja, hogy 2—300.000 frankot takarít meg, ha
a bizottság a zsold-ügyben rendet teremt. Ez
van olyan fontos kérdés, mint a nemesi címek,

címerek, kiváltságok és rendjelek eltörlése, amiről a kommün tanakodik. Ugyanakkor rendeletet hoznak, amely szerint hivatalos pénzek sikkasztói haditörvényszék elé állítatnak.

Rigault, a kommün vádbiztosa, ezen a napon hívja egybe az esküdteket, hogy a letartóztatásban lévő tuszok felett ítélkezzenek. „A vádtanács“ kezdi beszédét „elkészve“ ült egybe. Le kell süjtanunk a benső ellenségre, mert Versailles nemcsak kívülről támad, árulással akarja megsemmisíteni a néphatalmat. A vádtanácsnak döntenie kell, hogy az elébe állított személyek multjuk, ismeretségeik s más körülményeik miatt tuszoknak tekintendők-e vagy sem. Ez lesz feladatuk könnyebbik fele, amelyen gyorsan tullehetünk. Akit az esküdtek nem semmiznek ki, az nem tusz többé, hanem vádlott; számára nem marad esély; a megtorlás nem maradhat el.

A saint cloude-i kapu.

A kommün megnyitotta a Tuillériák palotáját a népnek. A Comédie Française művészei a marsallok termének csillárjai alatt szavalnak. Arany méhecskékkal himzett bordó-bársony függönyök kárpitozzák körül a termet. Itt-ott táblácskák: „Nép, a te izzadságodból csurrognak a falak aranyat!“ Vasárnap délután ezrek élvezik a Tuillériák kertjében a kommün özvegyeinek és árváinak felsegélyezésére rendezett sétahangversenyt. Rossini, Weber és Auber gondtalan ritmusai szállnak a fák között. Szerelmesek évődnek, gyerekek kergetődznek, öregek hunyorognak az éltető májusi napsütésben. Minden szám után csattogó taps, a karmes-

ter boldogan hajlong, kinyújtja karját és a zenekar uj egyvelegbe kezd.

A hangulat emelkedett. A publikum oly szívesen segíyezi az árvákat és az özvegyeket! Az utolsó szám előtt a vöröshadsereg egy vezérkari tisztje felmegy a dobogóra és szónoklatot intéz a kedves közönséghez.

„Polgártársak! Monsieur Thiersnek ígérete szerint már tegnap be kellett volna vonulnia hadseregével Párisba. Thiers ur, amint látják, hiányzik körünkből. Hát kijelentjük, ide nem is teszi be a lábát soha. Legyen szerencsénk jövő vasárnap, ugyanitt, megismételjük a hangversenyt.“

Ducatel utbiztos körülbelül ebben a pillanatban halad el a saint cloude-i kapu közelében fekvő 64-es számú bástya előtt. Csodálkozva látja, hogy az őr nem áll a helyén. Köröskörül a bástyafal üres. Ducatel kíváncsi ember s bár korpulens, fölkapaszkodik a bástyára. Tíz-tizenöt méternyi távolságban tanyáznak a versaillesiak. Ducatel ur előhuzza fehér zsebkendőjét s integet a versaillesiak felé. Mivel azok nem mozdulnak, kiabálni kezd: „Mais approchez donc! Personne n'est là!“ (Jöjjenek már! Senki sincs a közelben!) A versaillesiak tanakodnak, végül egy kapitány közeledik a bástyához és tárgyalásba bocsátkozik Ducatellel. Csakhamar staféta szalad a főhadiszállásra, néhány pillanat múlva a montretouti ütegek beszüntetik a tüzelést, a futóárkokból előbujnak a csapatok és bevonulnak a városba a saint cloude-i kapun.

A 'kommün ebben az órában a legfőbb törvényszéket játssza s a hetek óta fogva tartott Cluseret felett ítélkezik. A tárgyalás zagyva és ügyefogyott. Katonai kérdésekről folyik a vita,

amikhez a derék civilek nem is konyítanak. Abban körülbelül egyek, hogy Cluseret nem volt áruló. Többet ígért, mint amennyit beváltott, ez volt a bűne. Cluseret tudni akarja, mi vár rá. Erre vonatkozólag megoszlának a nézetek. A legtöbben azonnali szabadonbocsátását javasolják, egyesek továbbra is fogva akarják tartani. Forradalmi hagyományokra hivatkoznak, amelyek szerint bukott hadvezér nem maradhat szabadlában. „Főbe kellett volna nyomban lövetni“ jegyzi meg egyik. Mindnyájan helyeselnek. Cluseret, aki fásult fölényen hallgatta a katonai kérdésekre vonatkozó vitát, maga is helyesel. „De ha már nem lövettük főbe“ magyarázza Meillet, „fogvatartásának semmi értelme sincs.“ Most Billioray lép a terembe, néhány percig halványan hallgat, majd közbeszól: „Fejezzük be. Sürgős közölnivalóm van. Zárt ülést kérek“. Cluseret-t kivezetik. Billioray az elnöklő Pyathoz lép s egy cédulát nyújt át neki. Dombrowszky írta.

„Amit előre láttam, bekövetkezett. A versaillesiak négy órákor bejöttek a Saint Cloude kapun. Összeszedtem csapataimat, hogy szembe szálljak velük. Remélem, hogy le tudom kergetni őket a sáncokról. Kérek segédcapatokat. Nem szabad, hogy ez a súlyos esemény elvegye a bátorságunkat. Hidegvérünket minden körülmények között meg kell őriznünk. Semmi sincs veszve. Még ha a versaillesiak meg is tudnák tartani az erődtímenyeknek ezt a szakaszát, amit lehetetlenségnek tartok, levegőbe röpíthetjük az aláaknázott részeket és visszavonulhatunk a második védővonalra.

Nyugalom, minden rendbejön. Nem szabad, hogy alul maradjunk. Dombrowszki.“

Körülbelül öt óra lehet. Thiers hintóba ül s a Valérien erődbe hajtát, mert oda hívta össze haditanácsra tábornokait. Vágtató staféta lovagol elébe. „Douay tábornok nem vehet részt a haditanácson, elnök ur. Most vonul be csapataival Párisba.“ „Micsoda?“ hökken meg az agastyán s mint valamikor, hetek előtt, a kocsisra förmed, hogy vágjon a lovak közé, ahogy tud. Percek alatt fenn van az erődben. Távcsovét nyujtanak feléje. Mint távoli hangyaboly, nyűzsög a hadsereg a saint cloude-i kapu körül.

Thiersnek minden vére a fejébe szökik. Életének legnagyobb pillanata ez. Az aggok diadala a turbulens fiatalok felett. Sürgönyöz a megyéknek:

„Ágyuink rést ütöttek a saint cloude-i kapun. Douay tábornok betört Párisba.“

Ducatel urról megfeledkezett.

A betörés.

A kommünnek el kellett vesztenie a játszmát. 4—6000 nemzetőr tartja az asnièresi kaputól Neuilly-ig és a La Muette kaputól Petit Vanves-ig ívelő vonalat. Habár május második felében 15 méternyire közelítették meg már a versaillesiak Páris körfalait, a katonai komisszió, mint láttuk, alig számol betörésükkel s megbocsáthatatlan optimizmusával elmulasztotta az óvóintézkedéseket. Ágyuban és municióban nincs hiány, mégis hallgatnak a vörös ütegek, mert a központi komité hadban áll a tüzérségi komitéval. Egymást keresztezik az ellentmondó rendeletek, senki sem tudja, kihez forduljon, a hivatalokban szándékosan gabalyítják a helyzetet az ellenforradalmárok. A versaillesiak hosz-

szadalmas készülődései abba a nevetséges illuzióba ringatták a párisiakat, hogy minden marad, ahogy van. Így esett meg, hogy azon a végzetes napon a kapu védtelen maradt és Thiers reménye megvalósulhatott.

A sebtében megállapított haditerv értelmében Douay hadserege a Saint Cloude kapunál két ágra szakadt. A Berthaut hadosztály megszállta Auteuil-t és Passy-t, a Vergin hadosztály a Szajna mentén a Trocadero felé vonult. Kilenc óra tájban megjelent a falak alatt Clinchant hadosztálya, elfoglalta az auteuili és passy-i kaput, majd a La Muette kapunál szétkergette Dombrovsky nemzetőreit. Ugyanakkor Ladmirault és Vinoy hadserege Grenelle előtt operált s felvette az érintkezést Cissey csapataival. Mindez aránylag simán ment. Imitt-amott összeverődik egy-egy nemzetőrcsapat s vaktában lövöldöz. A katonák könnyűszerrel elbánnak velük. Itt-ott felbukkan egy-egy barrikád. A katonák nekiszegezik ágyúikat, rohamot intéznek ellene. Mire besötétedik, Páris összes kapuit megszállják a versaillesiak. Lekaszabolják őrségüket, elcipelik, vagy a város felé fordítják ágyúikat.

A belvárosban mit sem sejtene. A kömmün vezérkara áltatja magát, alábecsüli a veszedelmet, nem huzatja meg a vészharangot, nem doboltat riadót, nem akarja nyugtalanítani a párisiakat. Minél jobban mulik az idő, annál kétségbeejtőbb hírek érkeznek a perifériákról. Assy, a kömmün egyik legjelentéktelenebb s egész bizonyosan leghiubb tagja, tizenegy óra tájban lóra ül s Passy felé vágat. Minél kijebber a belvárosból, annál kihaltabbak az utcák, annál nagyobb sötétség fogadja. Már a Rue Beethoven-ban jár, amikor az az érzése támad,

mintha a lova vízben gázolna. A paripa nyugtalankodik, horkan, ágaskodik. Közel-távol semmi nesz. Assy-nak úgy rémlik, mintha alvó embereket látna a kapuk alatt. Katonai jelszavak hangzanak fel, szuronyok villognak. Assy-t lerántják a lováról.

Alighogy pirkad, felhangzik a riadó és megmozdulnak a hadoszlopok. A Vergé divízió megszállja az Iparpalotát, a Douay divízió eljut az Arc de Triomphe-ig és elfoglalja az Elysée-t. Clinchant és Ladmirault az asnièresi kaputól a Saint Lazare pályaudvarig húzódó vonalat tartják megszállva. A balparton a Douay divízió minden nehézség nélkül elfoglalja a külügyminisztériumot és a képviselőházat. Páris még alszik. Most (öt óra lehet) megszólalnak az ágyuk. Vinoy megtámadja a Marsmező katonai barakkjait, Cisseys hatalmába keríti az École militaire-t, az Invalidusok palotáját s a Montparnasse pályaudvart. De most már harcolniok kell. Dombrowszky éjjel fellármázta a várost. Ezer meg ezer nemzetőr kap a puskája után s szalad, ki a hadügyminisztérium, ki a Tuillériák, ki a városháza felé. A falakat plakátok borítják. A kömmün ellenállásra szólítja fel a párisiakat. Brunel, akit a kömmün az áprilisi veszített csata után lecsukatott, elhagyja börtönét és intézkedik. 150 ágyu bömböl a Tuillériák terraszán, megszállja embereivel a Place de la Concorde barrikádját, golyószórókat állittat fel a Rue Royal bejáratánál. Hevenyészett barrikádok készülnek. Sietni kell, mert félhat tájban Douay, Clinchant és Ladmirault egyesült divíziói közelednek az Avenue de la Grande Armée felől. Douay hadoszlopai elérik a fenyegetően néma Concorde-teret. De a Tuillériák terraszá

ágyutüzzel fogadja őket s a csapatok kénytelenek visszavonulni az Iparpalota mögé.

A montmartre-i ágyuk, minden bajnak okozói, hallgatnak. Az ágyuk fenn hevernek rozsdásan és elhanyagoltan. La Cecilia felsiet a dombra, kétségbeesve izenget a városházára, hogy küldjenek tüzéreket és municiót.

A város megfélemlített, kihalt. Az utcák üresek, a boltok redőnyei lehuzva. Aki ma kimozdul a házából, az harcolni megy. A csendet, mely a néptelen terekre nehezedik, kísértetiesen szakítja meg a tompa ágyudörej, az éles puskaropogás. Nemzetőrcsapatok tűnnek fel és rohannak a városháza felé. A kommün főhadiszállására.

Az ellenállás szervezkedik. Vége a személyi ellentéteknek, a hatásköri intrikáknak. A kommün utolsó ülése ez. Forradalmárok tanakodnak egymással, elkeseredetten és halálra szántan. Nem mindannyian. Billioray-t, aki a versaillesiak fekete listáján, nem tudom, milyen bemondás alapján, mint kintornás szerepel, nem látni. De ott van Delescluze, sápadtan és asztmatikusan, ott van Varlin, Ranvier, Bergeret, Vermorel, Grousset, Ferré, Eudes, Lefrançais, Milot és Serailler, ott van Malon és Longuet, ott van Pindy, a városház kormányzója és ott van fontoskodva, ijesztően bozontos szakállal Felix Pyat, a lelkes jakobinus, a Vengeur szerkesztője. Nézzük meg jól, mert többé nem mutatkozik, megszökik a versaillesiak elől.

Delescluze kiáltványt szövegez.

„Páris, 79-ik év Prairial 3-án.

Az ellenség behatolt falaink közé. Nem a saját erejéből, árulás folytán. A párisiak erélye és bátorsága ki fogja üzni. Ki a barrikádokra! Aki

nem hajlandó a maga jószántából a barrikádok építésénél segédkezni, kényszeríteni kell rá. Mindenki ragadjon fegyvert. Puskával, ágyúval, kartáccsal kell tartani a barrikádokat. Az aszszonyok álljanak oda atyjuk, férjük, fivérük mellé. Ha nincs fegyverük, kötözzék a sebesülteket, hordjanak utcaköveket a házakba s az ablakokból zudítsák az ellenségre. Addig kongjanak a harangok, addig dörögjenek az ágyuk, amíg ki nem zavartuk az utolsó versaillesit falaink közül!

Szörnyű harcra készülünk, mert az ellenség könyörtelen. Thiers el akarja tiporni Párist, le akarja öletni, száműzetésbe akarja cipeltetni nemzetőreinket. A kérlelhetetlen ellenféllel szemben egyetlen reményünk a maradéktalan győzelem. Ha Páris teljesíti kötelességét, holnap egész Franciaország követi példáját.“

Gyors és izgatott megbeszélések. Minden kommüntag a kerületébe siet.

Ezen a napon a szokottnál korábban foglalják el a képviselők helyeiket a versaillesi nemzetgyűlésen. Szünni nem akaró taps fogadja Thiers-t, mikor megjelenik és zug még akkor is, amikor a tribünön áll, hogy bejelentse a nemzetgyűlésnek a diadalt. A jobboldal felé fordulva fogadalmat tesz, hogy a bitangok, akik tuszokat szedtek, műemlékeket romboltak le, loptak és raboltak, el fogják venni törvényes büntetésüket. Ujra felzug a taps s a Ház Cochery képviselő indítványára ünnepélyesen kijelenti, hogy Thiers, a végrehajtó hatalom feje s a hadsereg nagy szolgálatot tett a hazának. Az aggastyán mély meghatottsággal köszöni meg az elismerést. Élete művének jutalmát látja a Ház határozatában.

Az elnök bezárja az ülést, a képviselők szétoszlanak s a városban lebzselő uri publikum közé vegyülve, ünneplik a nagy napot. Társaságok szerveződnek s megindul a népvándorlás, kocsin, gyalog Saint Cloud, Chatillon és a Mont Valérien felé, hogy a magaslatokról távcsövön figyelhessék a nagy hadművelet izgalmasnak ígérkező látványát.

A szakértők elégtétellel állapítják meg a hadsereg szabályszerű mozdulatait, amint dél felől északnyugati irányban haladva, egyre keskenyülő félkörbe szorítják a belvárost. Északon és keleten a német megszálló hadsereg zárja el a kivezető utakat. A kelepcéből nem menekülhet senki sem.

A modern Babylon fölött sápad az ég. Már beleolvad az alkonyba az ágyufüst, elmosódik az előre nyomuló hadsereg kigyóvonala. Sötét lesz. Az utcákból, terekből semmit sem látni. Minden látszó egy vörösen kavargó füstoszlop felé irányul. Az égő pénzügyminisztériumot figyelik.

A megtorlás.

A Montmartre ostroma.

Titokzatosan langyos éjszaka. A hadsereg leállította előrenyomulását. Az örök posztolnak. A megszállt városrészekben a polgárság kimerészkedik és barátkozik megmentőivel. A kávéházakban, éttermekben és csapszékekben zajlik az élet. Ünneplik a versaillesiakat. Akadnak besugók, akik fontoskodva magyarázgatnak a csapatparancsnokoknak. Még egy-két nap és Párisban helyreáll a rend.

De a Faubourg Montmartre, a magasan fekvő

negyed, koromsötét. Itt kommunardok posztolnak az utcasarkokon s szigoruan ellenőrzik a járókelőket. A tereken sötét csoportok gyülekeznek, szerszámosan. Tépik a kövezetet, barrikádot raknak. Aki arra téved, maguk közé állítják. Asszonyok, gyermekek dolgoznak velük. Az alig félméter magas utcabástya mögé ágyukat, golyószórókat állítanak, tetejére kitűzik a vörös lobogót. Ez a negyed arra tökélté el magát, hogy drágán adja az életét.

Keleten pirkad. A hadsereg ébredszik. Ladmirault tábornok megkerüli két divízióval a Mártírok dombját s hátulról huzódik fel seregével a magasan fekvő városrészbe. Montaudon tábornok Levallois-Perret-nél ráteszi kezét a külső erődítmények ágyuira s a német zónán átvonulva a Boulevard Ornano felé tart csapataival. Clinchant hadteste Batignolles-ból indul a montmartre-i temető felé, hogy Ladmirault-al találkozzék. A versaillesi csapatok körülférják a negyedet.

Ágyudörgés jelzi az ostrom kezdetét. A Buttes Montmartre tegnap még néma ütegei visszanyerték hangjukat. Malon, aki Batignolles-ban verkedett, visszalövdözve hátrál nemzetőreivel a Montmartre felé, Clinchant divízióival a nyomában. Egy huszonöt főből álló csapat, amelyet Louise Michel vezet, a Place Blanche-nál feltartóztatja az előrenyomuló hadsereget s mikor kifogynak a golyóból, kövekkel és szuokkal védekeznek. Ladmirault csapatai a temetőnél egyesülnek Clinchant osztagaival. A nemzetőrök pánikszerűen menekülnek, az ágyupark hamarosan elhallgat. Már csak utcasarkok mögül, padlásablakokból tüzelnek a felnyomuló hadoszlopokra. A hadsereg zöme foly-

tatja útját, de egy-egy kis osztag leválik róla, behatol a házakba, felkoncolja, akinél fegyvert talál. Mire lenn delet harangoznak, a versaille-siak megszállják a dombot.

És most félelmetes ceremónia veszi kezdetét. Egy vadásztiszt néhány emberével elfoglalja a Rue des Rosiers 6-os számú házát, azt a házat, amelynek kertjében a lázadó katonák Lecomte tábornokot és Clement Thomast március 18-án meggyilkolták. A vadásztiszt vészbiróságot állít fel a házban. Az elfogott kommunardokat a kertbe terelik, ahol valamennyiüknek le kell térdepelni a golyóktól felturt fal előtt. Szuro-nyos katonák ügyelnek, hogy fejüket mellükre hajtva, vezeklő testtartásban térdepeljenek. Órák hosszat kell görnyedniök a falnál. Aztán vezényszó hallatszik. „Felállni!“ A foglyokat be-vezetik a vadásztiszt elé, aki ötletszerűen válogat közöttük s akit akármilyen okból gyanusnak, vagy ellenszenvesnek talál, félreállíttatja. Eze-ket a domboldalon kivégzik.

Lenn dul a harc. A három egyesült hadtest oszlopai előrenyomulnak, a mellékutcákat rajok szállják meg, hogy a sereget oldaltámadások elől biztosítsák. Bruat megszállja a hadügymi-nisztériumot, Cisseey csapatai kemény harc után áttörik a Croix Rouge és a Rue de Rennes bar-rikádjait, az ellenállás megátalkodottabb, a bosszu egyre szenvedélyesebb. Két rögtönítelő bizottság működik, egyik a Monceau parkban, másik az Ecole Militaire-ben. A foglyok nagy részét a helyszínen végzik ki, a többit fedezet alatt Versaillesba küldik.

A pánik, a puskaporszag, a szerteszt heverő hullák megőrjítik a kommunardokat. Minden barrikád mögött elkeseredett, halálra szánt fér-

fiak és asszonyok lesik a versaillesiak érkezését. Tartják, amíg tartani lehet, visszavonulnak s a szomszéd utca sarkán halomba tömörülve folytatják a küzdelmet. Harcmódoruk szervezetlen, tisztára ösztönös. Minden negyed, sőt minden utca önállóan védekezik. Senki sem remél kegyelmet, szinte keresik a halált.

A kommün mindig laza szervezete felbomlott. De egyes szervei még lüktetnek. Ugy a jóléti bizottság, mint a központi komité a városházán tanyáz s futárok útján küldözgeti szét intézkedéseit. Kiáltványokat intéznek a versaillesi katonákhoz. „Proletárok vagytok, mint mi. Ismételjétek meg március 18-át.“ Rendeleteket küldenek a barrikádvezérekhez. Elrendelik azoknak a házaknak a felgyújtását, amelyekből a kommunardokra tüzelnek. Kétségbeesett naivitásukban meghallgatják a békeközvetítőket s még ők szabnak feltételeket. Oszoljék fel úgy a nemzetgyűlés, mint a kommün. A hadsereg hagyja el Párist. A nagyvárosok delegáltjai vezessék az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívásáig az államügyeket. Általános amnesztia.

S míg a városházán pillanatonként váltakozik a teljes csüggedtség és az elbizakodott hetykeség hangulata, a hadsereg folytatja előrenyomulását. A nép újabb meg újabb torlaszokat állít elébe. Nyakas kommunardok ágyukat cipelnek a Rue Riquet-re, a Rue Puebla-ba. A Pantheon környékén Lisbonne szervezi az ellenállást. Wroblewskzi, a kemény lengyel katona, a XIII. kerület községházában üti fel főhadiszállását, ágyukat állított fel a Place d'Italie-n, a Place Jeanne d'Arc-on, elbarrikádoztatja a környező boulevardokat. Dombrowszki, a másik lengyel Clignancourt-ban verekedik. A Rue Myrrha-ban

golyó találja. Haldokolva szállítják a város-házára. Azok közül a férfiak közül való volt, akik, mint Bem, meg a többi lengyel inzurgens, élethossziglanra jegyezték el magukat a forradalommal s ott szolgálják, ahol arra alkalom adódik. Párisban teljesen idegen, küzdőtársainak szavát is alig érti, mégis csupa tűz és láng, lelkesedik ügyükért, odakiváncozik, ahol veszedelem van. A kommün utolsó hetében Thiers ügynökei megkörnyékezték segédtisztjeit s a gyanúból valami rá is esett. Ez megkeserítette napjait, talán ezért kereste az elhagyott mellékutcában a halálát. Most egy budoárban fekszik, kék selyempaplan alatt, véres arcára egy gyerityacsonk imbolygó fénye világít. Vonásai nyugodtak, ajka mozog. „Megmutattam, hogy hal meg egy áruló“ rebegi tört franciasággal.

Barrikádharok a belvárosban.

Páris belső kerületeiben. A Printemps-áruház előtt barrikád állja Douay katonáinak útját. A Rue Royal környékén Brunel parancsnokol. A Tuillériák terraszt a Quay d'Orsay-n, Passy-ban, a Barriere de l'Étoile-nál és a Mars-mezőn felállított ütegek bombázzák. A Boulevard Malesherbes kövezetét gránátok szaggatják fel. Minden utca új akadály. Lépésről lépésre haladva foglalják el a versaillesiak a táviróközpontot. Az Opera tetejéről tengerészcsapatok tüzelnek a felkelőkre. Kaotikus összevisszaságban csap össze forradalom és ellenforradalom.

A Rue Vivienne, ahol Burty lakik, aránylag csendes. Az utca üres. Burty-ék ablakából látszóval ki lehet venni, hogy a montmartre-i vá-

rosház tetején trikolór lobog. A nyomasztó némaságot tompa ágyudörgés, távoli puskaropogás szakítja meg. Mentőkocsi áll meg a ház előtt. A nyitott ablakon hangok szűrődnek fel a lakásba. „Nem akarok kórházba kerülni“ mondja lenn valaki. „Hallgasson!“ szól rá egy mély férfihang. Óvatosan kinézünk az ablakon. Sebesült kommunard viaskodik a mentőorvosokkal. Azok viszsanyomják a hordágyra. „Egészen biztos, hogy főbelövetnek“ nyöszörgi. A kocsi megindul. Az utca megint üres. Ágyudörgés az Opera felől. Most egy omnibusz dübörög végig az utcán, fegyveres nemzetőröket visz valamelyik veszélyeztetett pontra. Az utca megtelik felkelőkkel. Egy nemzetőrtiszt hangja: „Vigyázat! Be ne hagyjátok magatokat keríteni!“ Néhányan kezdi feltépni az utca kövezetét. A puskaropogás közeledik. Az utca elejéről mintha visszafelé szorítanák a felkelőket. Nagy láрма, összevissza lövöldözés. A hátráló nemzetőrök egy vérzőfejű embert cipelnek, megdöngetik a csukott kapukat, le akarják tenni a sebesültet. Senki sem mer kaput nyitni nekik.

Az utca elején lévő barrikád még tartja magát. De a puskaropogás alábbhagy. Már csak ritkuló lövések hallatszanak. Gyermekecsapat rohan át az utcán. A barrikádtól jönnek. Most már az ablakok alatt repülnek a golyók. Hangjuk olyan, mint a macskanyávogás, mint a zizegő selyemé. A versaillesiak közelednek. Innen az ablakból nem látni őket. Mit látni az ablakból? A boulevard közepén halott nemzetőr fekszik. A szemben lévő kapuban asszony kuporog, kepit tart a kezében. A halott nemzetőr kepijét. Oldalt, a járda szélén, két férfi áll egy gömbakác alatt. Az egyik előrelep és dühö-

sen integet a versaillesiak felé. Magyarázza taglejtéseivel, hogy el akarja vinni a halottat. Az akác koronája rezeg a golyózáporban. Virágfürtök hullanak a két férfira. A nemzetőr pulykavörös a méregtől. Leteszi a fa mellé pus-káját s elindul a halott felé. Féluton megáll, a fejéhez kap, körbefordul s a hátára esik. A má-sik még ott áll az akácfa alatt, tekintete tünődő, szinte szórakozott. Most egy kis ág a karjára hull, oda se néz, lefricskázza. Tekintete a halot-ton nyugszik. Az asszonyra néz, aki a kapuban keze közé temeti a fejét, a vállá remeg. A férfi, arcán megvető göggel, kilép a tűzbe, odamegy a halotthoz, felemeli. A halott sulyos. Már a melléhez szorítja, amikor megtántorodik s a halottat magára rántva, elterül a kövezeten.

A golyók veszedelmesen zizegnek, sziszegnek, sivitanak. Az utca megint üres, a lövöldözés alábbhagy. Teljes csend, aztán trombitaszó. A versaillesiak benn vannak az utcában. Döngetik a kapukat, felmennek a lakásokba, kommunar-dokat keresnek.

Lassanként alkonyodik. De ahelyett, hogy sötétedne, egyre világosabb lesz. Egymás után gyulladnak ki a középületek. A visszavonuló kommunardok tűzoszlopok mögé sáncolják ma-gukat. Páris ég.

A kommün tűzoszlopai.

A kommün beváltotta fenyegetését. Az össze-omlás pillanatában magára gyújtotta a középü-leket, hogy a burzsoázia romokat találjon a visszahódított főváros helyén. Ez a cselekedet nem érhette meglepetésként a versailles-iakat. Háboruban az ostromlott várak védelmezői in-

kább a levegőbe röpitik a várat, semmint hogy kapituláljanak. Ezt hirdette Trochu annakidején. A kommün egyszerüen átvette a heroikus öngyilkosságnak a gondolatát. Hetek óta készült rá s konok csökönységgel megvalósította. Március 19-én, egy nappal Thiers szökése után, a kormányhü maire-ekkel folytatott értekezleten Arnold már ebben az értelemben nyilatkozott a központi komité nevében: „Lehet, hogy alul maradunk. De mielőtt visszavonulnánk, felgyújtjuk Párist.“ S a fenyegetést többször is megújította a kommün. „A forradalom, mint a tűzvész, előbb-utóbb kialszik. De a sötét füstfelhőből, mely bukását jelzi, lángnyelvek csapnak fel. A romlott társadalom, a beteg intézmények elpusztulnak a tűzvészben s a romok eltakarítása után felépülhet az új város, megvalósulhat az új társadalmi rend.“ (Pyat lapja, a Le Vengeur, ápr. 23.) Vallès, a Cri du Peuple-ben néhány nappal a versailles-iak bevonulása előtt: „A kommün intézkedett, hogy Párist bevehetetlenné tegye. Elveszthetjük az erődöket, elveszthetjük a bástyákat, az ellenség mégsem teheti be lábát a városba. Ha Thiers ur ért a kémiaihoz, tudja, mire célzok. Vegye tudomásul a versailles-i hadsereg, hogy Páris mindenre kész, de nem adja meg magát.“ És Delescluze is kijelentette, hogy a hadseregre nem Sedan, hanem Moszkva vár.

A kommün tervszerüen hajtotta végre programját.

Előbb a pénzügyminisztérium gyulladt ki, majd a becsületrend palotája, a főszámvevőszék, az államtanács, a d'Orsay kaszárnya. Vakító fénnel égnek a petróleummal megöntözött függönyök, a lángok kicsapnak az ablakokon, lő-

poros hordók robbannak, bedőlnek a falak, beomlanak a tetőgerendák. A levegő áttüzesedik, forró szél röpíti az irattárac pernyéjét. Kisértetiesen villódzik a Szajna hullámain az égő palotasor visszképe és egyre több palota lángol. Ég a Rue du Bac, a Carrefour de la Croix Rouge, ahol Varlin harcol nemzetőreivel. Brunel és Eudes irányítják a gyujtogatókat. Bergeret átköltözködik a Tuillériákból a Louvre-ba. Kilencc órákor kigyulnak a Tuillériák. Bergeret levelet intéz a végrehajtó bizottsághoz: „Eltüntettem a föld színéről a királyság utolsó maradványait. Ez legyen a sorsa Páris összes műemlékeinek.“ Negyed kettőkor irtózatoss dördülés rázza meg a környéket. Riadt emberek rohannak a Louvre elé. Bergeret megnyugtattja a palota terraszáról a tömeget: „Csak a marsallterem kupoláját vetette fel a puskaapor.“

Lángoszlopok világítanak az éjszakában. A vörös éjszakában komoran áll a városháza százados épülete. A tüzfényben szinte megélednek a bolthajtásaiban álló kőfigurák. Bent teljes a kaosz. Lépcsőkön staféták rohannak, az irodahelyiségekben sápadt kommunardok rendeleteket írnak, a nyitott ablakok huzatában ajtók csapkodnak. Az udvarról ágyuk, löporszekerek dübörögnek rendeltetési helyükre. A kapualjban fáradt nemzetőrök posztolnak. A nagy tanács terem pár pillanatra üres, csak a teremszolga rakosgat benn, aki hetvenkét nap óta reszketett attól, hogy a városházán megtelepedett, örökké pipázó csöcselék kiégeti az értékes szőnyegeket. Az öreg odaáll az ablakhoz és kinéz az éjszakába.

— Tudtam, hogy ez lesz a vége — morogja.

A tuszrendelet. Rigault kivégezteti Chaudeyrt.

Ezen az éjszakán foganatosítja Raoul Rigault, a kommün vádbíztosa, saját felelősségére a tuszrendeletet.

Rigault egyetemi kollégái között agitált a forradalom kitörése előtt s tultengő temperamentumával, epés szójátékokkal spékelt beszédmódorával, különö viselkedésével ismert alakjává lett a forradalmi összejöveteleknek. Ismerte a rendőrség ügynökeit, kitünő szímatáival messziről megérezte, kik „izraeliták“. (Igy nevezte a Jeruzsálem-utcára való célzással a besugókat.) Blanqui, aki nagyabecsülte képességeit, kijelentette róla, hogy rendőrfőnöknek született.

Mi sem természetesebb, hogy már a nemzetvédelmi kormány igénybe vette Rigault szakismeretét. Azonban hamarosan kiábrándult a kormányból s állásáról leköszönve, a legkegyetlenebb módon támadta volt hivatalfőnökeket. Thiers szökése után a központi komité nevében jelenik meg a főkapitányságon. Mint aki ismeri a járást, egyenesen a főkapitány irodájába tart, áttöri magát a várakozó tömegen, elfoglalja a főkapitány íróasztalát s rárivall egy ott álldogáló férfira: — „Ki ön?“

„Duval ur, a rendőrkapitány izent értem. A börtönigazgató vagyok.“

„Vagy úgy? Coré? Tudom, tudom. Nos hát vegye tudomásul, ön itt tovább nem igazgat!“

„Engedelmet kérek, Önnek nincs joga ahhoz, hogy elmozdítson állásomból. Engem a kormány nevezett ki, tehát csak a kormány mozdíthat el, az is csak szabályszerű fegyelmi vizsgálat után.“

„Én nem játszom hivatalosdit, én forradalmár

vagyok. Nem hajlandó tudomásul venni, hogy elcsaptam?”

„Nem.”

„Jól van. Várjon.”

Tintába mártja a tollat, pár sort vet papírra.

„Tessék, itt van írásban. Elmozdítom és letartóztatom. Nemzetőrök! Vigyék ezt az alakot a börtönbe. Egy-kettő, gyerünk!”

Rigault, mint rendőrfőnök, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Aktivitása kizárólag személyes ellenségeinek, elsősorban pedig ártalmatlan papoknak üldözésére szorítkozott. A versailles-iak tuljártak Rigault eszén. Sikerült bejuttatniok a rendőrségre néhány titkos ügynöküket, akik felháborító letartóztatásokkal és házkutatásokkal kompromittálták a rezsimeit.

Rigault baklövésai, hányaveti modorával palástolt tehetetlensége beavatkozásra késztették a kommünt. Protot, az igazságügyi biztos, határozatot hozatott a tanácssal, amely kimondta, hogy a rendőrség által őrizetbe vett egyének csak az igazságügy jóváhagyásával tarthatók huszonnégy órán túl fogva. Mikor ez sem segített, a kommün puccsot szervezett izgága rendőrfőnöke ellen. Az április 23-iki tanácsülésen, amelyről Rigault hiányzott, a kommün kimondta hogy minden egyes kommüntagnak jogában áll börtönöket látogatni és meghallgatni a foglyok panaszait. Rigault másnap élesen kikelt a tanácsban a háta mögött hozott határozat ellen és lemondással fenyegetődzött. Arnoult szállt sikra a javaslat érdekében. „Valamennyien ültünk a forradalom előtt” mondta „s embertelennek tartottuk, hogy nem érintkezhetünk a külvilággal. Képtelenség, hogy mi, akik

a despotizmus ellen harcoltunk, hatalomra jutván, visszaessünk a mult büneibe. Vagy helyes, hogy a rabok ne érintkezessenek a külvilággal vagy helytelen. Ha helyes, nem kellett volna küzdenünk ellene, ha helytelen, nem ragaszkodhatunk hozzá." A kommün csatlakozik Arnoult álláspontjához, tudomásul veszi Rigault távozását és Cournet-t állítja a rendőrség élére. De Rigault felfelé bukik; két nap múlva a kommün vádbiztosa.

A versailles-i betörés estéjét Rigault színházban töltötte. Az udvari páholyból hallgatta az előadást, mikor a hivatalszolga rátalált és átadta neki a lepecsételt levelet, amelyben a kommün a veszedelemről értesítette. Rigault elolvasta az izenetet, zsebre tette s nyugodtan hallgatta tovább az előadást.

Március 23-án, miközben a versaillesiak százával állították fal mellé a barrikádokat védelmező forradalmárokat, Rigault a végletekig felizgatva elhatározta, hogy önkényüleg szerez érvényt az április 5-én kiadott tuszrendeletnek, amely eddig üres fenyegetés maradt. Éjjel fél-tizenkettőkor megjelent a Saint Pélagie börtönben.

A Saint Pélagie börtön kevésbé komor épület, mint a Mazas. Itt töltötték rabságukat a császári éra utolsó idejében Rochefort és Flourens is. A börtön vezetősége előzékenyen bánt a politikai foglyokkal, szabadon érintkezhetek egymással, látogatókat fogadhattak, a szemben levő vendéglőből hozták kosztjukat, olvashattak, írhattak. A börtön liberális tradíciói nem sokkal romlottak a kommün alatt.

A tusz, akinek Rigault életére tört, Chaudey volt, republikánus ügyvéd, a Siècle szerkesztője,

a nagy Proudhon testi-lelki jóbarátja s eszméinek letéteményese.

Chaudey bizakodva fogta fel helyzetét. Szivesen elbeszélgetett a börtön hivatalnokaival, az igazgatóval, a lelkésszel, a könyvtárnokkal stb. A könyvtárnokot azonban önhibáján kívül maga ellen hangolta.

Ez a hivatalnok, bizonyos Préau de Védel, különös figura volt. Költő és feltaláló egy személyben, aki kesergett, hogy sorsa ideláncolja a Saint Pélagie falai közé s nem sikerült kiverekednie azt az elismerést, amelyet képességei révén megérdemel. A kanálisok tisztántartására vonatkozó ujitásait kora nem méltányolta eléggé. Sőt még csunyább dolog történt vele. Mikor ötletét előadta egy államhivatalnoknak, az sajátjaként terjesztette elő illetékes helyen, mire kitüntetést kapott. Később egy ideájával magánál a belügyminiszternél jelentkezett. S mikor az a részletek felől faggatta, az elkeseredett Préau kereken a szemébe mondta, hogy egyszer már ellopták az ötletét, másodszor nem hagyja magát kijátszani.

De, mint mondtuk, Préau-t nem csupán a csatornatisztítás érdekelte, hanem a költészet is. Verseket írt. S mikor Chaudey, a befolyásos lapszerkesztő börtönbe került, Préau az első alkalommal előhozakodott velük. Chaudey megfелеdkezvén az időkjárásáról s arról, hogy börtönben ül, kissé szórakozottan azt mondta Préau-nak, hogy versei majdnem türhetőek. Az ilyen kritikát költő ritkán bocsátja meg, kivált kommünben, s kivált, ha aki mondja, ellenforradalmár hírébe került.

Chaudey-t tehát elővezették s Rigault kertelés nélkül közölte vele, hogy a tuszrendelet értel-

mében öt percen belül kivégezteti. „Rendben van“ felelte Chaudey „legalább alkalma lesz meggyőződni, hogyan hal meg egy republikánus. Csak arra gondoljon, hogy asszonyom és gyermekem van.“ „Mit bánom én!“ mondta Rigault. „Nekem sem fognak irgalmazni a versaillesiak.“

Az őrség lekísérte Chaudey-t az udvarra. Sötét volt. Preau, a feltaláló, viharlámpát vitt magával. A lámpát felakasztották egy szegre, Chaudey alája állt, a nyolc fegyveres fegyőr felsorakozott. Rigault megadta a jelt. Az első sortűz csak a karján sebzi meg Chaudey-t. „Éljen a köztársaság!“ kiáltja. A második sortűzre elesik. Preau, a költő, a haldoklóhoz lép és revolverével megadja a kegyelemlövést. Utána három zsandárt vezetnek az udvarra. A zsandárok védekeznek, kitépik magukat az örök kezéből, szétszaladnak a sötét udvarban. Végül is lefogják őket s végrehajtják rajtuk az ítéletet.

Utcai harcok. Dombrowszkyt eltemetik.

Hajnalban folytatódik a mérszárlás. A kommunén még aktív tagjai a városházán virrasztották át az éjszakát. Ám a csapatok közelednek, innen is vissza kell vonulniok. Hátrálásukat most is lángok jelzik. Nyolc óra tájban kigyul a városház harangtornya, negyedórán belül a nagy időket látott épület minden ablakából lángnyelvek csapnak ki. S a versaillesiak mindenütt a nyomukban. Kora hajnalban kezdték a friss offenzívát s már közelednek a latin negyed felé. A Nemzeti Bank hivatalnokai, Ploeuc márkival élükön, három nap óta várják a jöttüket. Életük a versaillesiak betörése óta pokol. Mióta a kommunén bürokráciája szétszűllött, négy testület oszto-

molja őket követeléseivel: a kommüntagok, a jóléti bizottság, a központi komité és a bataillonok föderációja. 21-én este Jourde négysoros levélkében 300.000 frankot követel. Ploeuc márkinak nincs szíve a becsületes Jourde-tól megtagadni a kis összeget. Hétfőn a jóléti bizottság 700.000 frankot követel. Ploeuc 200.000 frankot bocsát a rendelkezésükre, néhány óra múlva azonban megfenyegetik, hogy megszállják a bankot, ha nem utalja ki a teljes összeget. Ploeuc engedelmeskedik.

A versaillesiak diadalmas előrenyomulása számukra halálos veszedelem, mert be vannak ékelve a vörösök közé. Harmadik napja folyik a harc s ők a vörösöket kénytelenek pénzelni! Kedden a jóléti bizottság követel 500.000 frankot. Ezt is ki kell még utalniuk. Ekkor Ploeuc már az ablakból lesi a versaillesiakat. Végre befordul az uccába az első katonaosztág. Megállás nélkül tovasiromznak. De újabb osztagok követik egymást, mire Ploeuc fellélegzik s tágra nyitja az épület kapuit.

A kommun vezetői a felgyújtott városháza helyett most a XI. kerület községházából irányítják az utcai harcot. Vagy csak vélik irányítani. Mert a vérengzés sorsszerűen, irány és cél nélkül dúl az utcákon. A szerencsétlen, lázadásba kergetett nép most a saját bőréért küzd és fütyül a vezérkar rendeleteire. Csak néhány vezérkommunard harcol a soraik között, nagyobb részük elbujt, elmenekült. Ahol egy-egy rangot viselő kommunardot megpillantanak, kényszerítik, hogy a barrikád mögé álljon. A stafétákat nem engedik tovább. Hiába hivatkoznak arra, hogy sürgős üzenetet visznek. „Nem kell irányítani minket! Állj ide közénk, pusztulj

velünk!“ A Voltaire tér közelében felbukkan a fiatal Beaufort gróf, aki arisztokrata létére a hadbiztonság főhivatalnoka. Néhány nappal előbb lehordta a 106-os bataillont és kijelentette, hogy megtisztogatja az oda nem való elemektől. A nemzetőrök rátámadnak, becipelik egy bolt-helyiségbe és rögtönzött haditörvényszék elé állítják. Beaufort irásokkal bizonyítja, hogy Neuillyben és az Issy-erődben százszor tette kockára az életét. Szabadon engedik, de megfosztják tiszti rangjától. Aztán eszükbe jut, hogy ez méltánytalanság s újra kinevezik kapitánynak. Ám alig hagyja el a bolthelyiséget, újra káromkodó tömeg fogja körül. Beaufort önvédelemből feléjük szegezi a revolverét. A tömeg abban a pillanatban ráveti magát, a községháza mögé hurcolja és végez vele.

A Père Lachaise-temetőben ebben az órában temetik Dombrovszkyt. Elmult éjszaka szállították el a városházáról a holttestét. A gyászmenet minden barrikádnál megáll. A nemzetőrök katonás tisztelgéssel bucsuztatják a forradalom halottját. A Bastille-tér Szabadság-szobránál néhány pillanatra leteszik a holttestet s az ott posztoló nemzetőrök csókot lehelnek a tábornok homlokára. Vermorel, a papos külsejű kommunista, akit kenetes beszédmodora és édeskés mosolya miatt épp oly gyanakvással kezeltek társai, mint az utolsó időkben Dombrovszkyt, Vermorel bucsuztatja a halottat. Ágyuszó mellett, gépfegyverek ropogása közben. Katonai tisztesség közepette.

Rigault halála.

Mint egy tank, amelynek minden izecskéje egy-egy eleven ember, úgy morzsolja össze a versailles-i hadsereg a kommün agonizáló ellenállását. Már a kezükben van a tudományos akadémia, a szépművészeti főiskola, a pénzverde. Most adja fel Ferré a rendőrkapitányság épületét. 450 letartóztatásban volt civilt szélnek ereszt. Vaysset-t, a versaillesiak ügynökét, a Pont Neuf-hídon főbelövik.

A versaillesiak gyűrűje egyre szorul. Már behatoltak a Luxembourg-kertbe, amelynek löportornyát a visszavonuló vörösök levegőbe röpítik. Most a Pantheon körül kavargó harc. Varlin és Lisbonne védik a barrikádokat, de a tuleró elől kénytelenek visszavonulni. A Gay-Lussac-utca sarkán felbukkan a nemzetőrök között Rigault. Parancsnoki egyenruhában, kepében, oldalán karddal. „Szándékosan öltöttem egyenruhába” mondja kísérőjének. „Nem akarom, hogy a nemzetőrök civilben lássanak. Azt hihetnék, hogy félttem a bőrömet. Ha már pusztulnunk kell, pusztuljunk derekasan.” Beáll a harcolók közé, parancsokat oszt, verekedik. Felmegy a 29-es számú ház harmadik emeletére, az ablakból vezényli a nemzetőröket. A versaillesiak észreveszik az ablakban Rigault-t s körülveszik a házat. Revolvert szegeznek a háztulajdonos mellének. Az felszalad Rigault-hoz és könyörögve kéri, adja meg magát.

„Még azt hihetnék rólam, hogy gyáva vagyok” feleli a kommunard és lemegy a kapuba. „Itt vagyok” mondja mellére ütve. A katonák lefegyverzik és közre veszik. Alig indul meg a

menet, egy vezérkari tiszt arra lovagol s megszólítja a foglyot.

„Kicsoda ön?“ „Raoul Rigault vagyok, a kommun vádbiztosa.“ „Akkor kiáltsd gazember: le a kommunnall!“ „Le a gyilkosokkal! Éljen a kommun!“ kiáltja Rigault. A tiszt előrántja revolverét és főbelövi.

Holtteste másnapig hever az utca kövezetén.

A delirium.

A kommun vezérkara: a kommüntagok, a központi komité tagjai a XI. kerületi község-házán szoronganak. Delescluze, Ranvier, Eudes, Gambon, Valles, Theisz, Vermorel, Varlin. Jourde, a könyvelő bankjegyeket számlál, louis d'or-okat rakosgat halomba. A kommun utolsó pénzét osztja szét. Minden kommüntagnak ezer frankot ad. Felírja, elkönyveli.

A leszámolás pillanatai ezek. A halálosan beteg Delescluze utolsó harcra szólítja fel elvbarátait. Asztmatikusan lélegzik, hangszálai felmondták a szolgálatot, alig érteni szavát. A nyitott ablakon behallatszik a közeli fegyverropogás.

Az agónia paroxizmusa ez. Időtlen és horizontok nélküli. Mint ahogy a fuga gyorsulásával összetorlódnak a szaladó szólamok a szűk hangközökben egymás alá és fölé, szinte letiporják egymást s egy pillanatig sötét fürtöt alkotva egymáson hevernek s forognak maguk körül, úgy kavargog egymáson a keskeny párisi sikátorok mélyén forradalom és ellenforradalom egyetlen irtózatoss, disszonáns sikolyban. A Bastille-téren, a Saint Antoine-utcában, a Chateau d'Eau-téren, az Austerlitz-hidon. A Père La-

chaise-temetőből ágyuk szórják a halált a versaillesiakra. Charonne, Menilmontant és Belleville még érintetlen. A XI., XII., XIX. és XX. kerület teljesen, a III., V. és XIII. kerület java részben a forradalomé.

Miért folyik a harc? Senki sem tudja. A versaillesiak a háromnapos vérengzés izgalmától félőrülten törnek előre, gonosz idegességükben minden hangra, minden rezzenésre tüzeléssel felelve. S a kegyetlenség, amivel utat tipornak maguknak, megerősíti halálmegvetésükben a védekezőket. Asszonyok kapják fel a férfiak kezéből kiesett fegyvert, sihederek lövöldöznek a barrikádok mögül. Az ágyudörgés, a puskaropogás, a szuronyok villogása, a tüzvész, a löporszag, a vérszag, a léptek futó kopogása az örülésig fokozza a pillanatok borzalmát.

A községházán szörnyű hírek keringnek a versaillesiak kegyetlenkedéséről. Raoul Rigault, a kömmün vádbíztosa letűnt, de Ferré, a nem kevésbé fanatikus, átveszi szerepét. A pusztulásnak ebben az apokaliptikus hangulatában eszébe jutnak a tuszok, akik tömlőceikben, e pillanatban a legbiztosabb helyen, lesik a versaillesiak győzelmét.

Rigault a versaillesiak betörésének hírére áthozatta a Roquette-tömlőcbe a kömmün értéke sebb tuszait, a hercegérseket, a jezsuita atyákat s a többi papot. Ferré maga sem tudja biztosan, kiket. Most, hogy egyre hangosabban követeli a felbőszült nép a versaillesiak kegyetlenkedésének megtorlását, két megbízottját, Fortin-t és Genton-t utnak indítja a Roquette-tömlőc felé. Írásbeli parancsot visznek magukkal, amely hat tusz kivégzésére hatalmazza fel őket. Maguk mellé vesznek egy osztag nemzetőrt. François,

a Roquette igazgatója elutasítja a jelentkezőket. A parancs szövege homályos. Fortin visszasiet Ferré-hez. Ferré új parancsot ad, ezzel a kiegészítéssel: „hat tuszt, köztük a hercegérseket.“ A börtön irodájában Fortin és Genton kiválogatják a tuszok jegyzékéből a hat áldozatot. A hercegérseket, Deguerry abbét, a Madelaine-templom plébánosát, Bonjean törvényszéki elnököt és három jezsuitát.

François még egy kísérletet tesz, hogy a tuszok kivégzését megakadályozza. A börtönfelügyelő nem találja a kulcsokat. A kommunardok fenyegető fellépésére végül kénytelen lehozatni az áldozatokat. A hat tusz szó nélkül, megadással követi a vészbiróságot a hátsó udvarra. A hercegérsek, Thiers alattomos politikájának áldozata, az udvarban Fortinhoz fordul:

„Mennyi levelet irtam nekik!“ mondja.

„Tudjuk“ feleli Fortin. „Nekik köszönheti, hogy erre a sorsra került.“

A hat áldozat önként sorakozik fel a fal mellett. Irtózatossá csend van, senki sem szól többet. Mintha marionettek mozognának a szűk udvaron. Mintha valami értelmetlen némajátékra készülnének az izzadt nemzetőrök és a feketeruhás férfiak.

Sicard kapitány, a nemzetőrök parancsnoka felemeli kardját, vezényel. A sortűz eldördül. A két kommunard felmegy az irodába és jegyzőkönyvbe veszi, hogy az igazságszolgáltatásnak elég tétetett.

A község házában izgatottan tanakodtak a kommunardok, mikor Genton félkilenc tájban viszszaér és jelentést tesz a Roquette-tömlőcserében lejátszódott eseményekről. Delescluze tenyerébe temetett arccal hallgatja. „Férfias bátorsággal

294062

haltak meg.“ „Mi is így fogunk meghalni“ morogja.

Sötétedik. Ég a Rue Royal, a Rue Rivoli, a Saint-Eustache-templom, a Theatre Lyrique. A balpart a Becsületrend palotájától az Igazságügyi palotáig és a rendőrkapitányságig lángban áll. S a tüzvörös éjszakában halálos párviadalt vívnak a magaslatokon elhelyezett ütegek. A vörösök a Bicêtre-erődből, a Père Lachaise-temetőből és a Buttes Chaumont-ról bombázzák a versaillesiaktól megszállt negyedeket, a versaillesiak a Montmartre-ról, a Pantheon mellől és a Trocadero-ból felelnek.

Nők és gyermekek a barrikádokon.

Jaj annak a nőszemélynek, akit ezekben a napokban kancsóval vagy kannával pillantanak meg a versaillesiak. Az a hír járja, hogy a kommün női gárdát szervezett, amelynek tagjai, a petroleuse-ök megöntözik a tüzet, hogy pusztítóbban duljon, gyújtogatnak és gyilkolnak. Frederic Harisson angol író, aki Párisban élte át e rémnapokat, megcáfolta a legendát. „*There is clear evidence*“ írja „*that the petroleuses never existed and that they never burned anything.*“ (Fortnightly Review 1871 augusztus 1. 136. old.) A középületeket a kommunardok gyújtották fel, más épületeket a bombák borítottak lángba. A gyanúsítás azonban hitelt talált. E napokban minden rosszkülsejű öregasszonyban gyújtogató boszorkányt sejtettek a versaillesiak.

Az éjszakai órákban szünet nélkül folytatódik a napok óta tartó küzdelem. A forradalmárok kiürítik a X. kerületet, a versaillesiak ütegeket állítanak fel a Place d'Enfer-en, a Luxembourg-

kertben és ágyutüzzel akarják tönkremorzsolni a Buttes aux Cailles-t. Ez a magaslat, a Bastille-tér és a Chateau d'Enfer-tér a következő küzdelmek színhelye. Clinchant kora hajnalban megindítja az előrenyomulást a Chateau d'Eau-tér felé. Vinoy a Bastille ellen támad, Cissei a magaslat ostromára készül. A déli órákban teljes elkeseredéssel kavarog a küzdelem. A versaillesiak megszállták a XIII. kerületet a közelednek az Avenue d'Italie-n, amelynek börtönében dominikánus papok várják a szabadulás pillanatát. A börtönfelügyelő, aki maga is menekülni akar, kiengedi foglyait, ám mikor azok kilépnek a kapun, a küzdő nemzetőrök forgatagába keverednek, akik lelövöldözik őket.

Wroblewski, aki eddig a kommün kezén maradt erődöket védte, a Jeanne d'Arc-térre teszi át hadiszállását. Már-már bekerítik, amikor sikerül mintegy ezer emberével visszavonulnia a Szajna mögé. Most már az egész balpart a versaillesiaké. De a Bastille- és Chateau d'Eau-terek, meg a Boulevard Voltaire ellenáll. A még tevékeny kommunardok a déli órákban a községházára sietnek. Huszonketten vannak. A többi elpusztult, elmenekült. Arnold kommüntag egy állítólagos amerikai követségi titkárral jelenik meg, aki azt a hirt hozza, hogy a német hadvezetőség hajlandó a versaillesiak és a kommunardok között közvetíteni. A kommunardok kapnak az utolsó szalmaszálon. A tanács elhatározza, hogy Delescluze vezetésével kiküldi négy tagját Vincennes-be, fegyverszüneti tárgyalásokra.

Késő délután van, mire a négy férfi kijut a vincennes-i kapuhoz. Ám a porosz őrség csak szabályos utlevél felmutatására hajlandó kien-

gedni a követeket. Miközben az őrséggel tárgyalnak, a közelben tanyázó nemzetőrök megismerik a kommüntagokat és abban a hitben, hogy szökni akarnak, rájuk rontanak. Delescluze-nek egész tekintélyét igénybe kell vennie, hogy a nemzetőrök hitelenségét leszerelje. A gyávaság gyanujától sujtottan térnek vissza a község-házára. Vészhirek fogadják őket. A Bastille-téren rettenetes mészárlás folyik. Egy orosz hercegnő, aki a kommunardok soraiban harcol, hazatámogatja a község-házára a sebesült Frankelt. Brunel, aki napok óta küzd rettenthetetlenül, szintén megsebesült. Már nem lehet tartani a Chateau d'Eau-teret. A versaillesiak behatolnak a III. kerület felső részébe s körülférfi az iparművészeti iskolát. A kommunardok elhagyták barrikádjaikat, egyetlen asszony védi, s folytat kartácsharcot a közelgők ellen. A Chateau d'Eau-téren tengerésznek öltözött tizenkilencéves leány vezeti az ellenállást. Talán éppen az, akiről egy szemtanu, aki a versaillesiak soraiban harcolt, megemlékezik. „Egy káplár és két katona vezette el. Nadrágban volt, katonazekében, haja kontyba tűzve. Űde, fiatal arcán hősi elszántság tüzelt. Gyors, határozott léptekkel sietett kísérfiivel tova. Sapkáját szemére huzta. Az emberek utánuk szaladtak, szidták, biztatták a katonákat, hogy végezzenek vele. Egy kövér polgár-asszony ugrik elébe, letépi sapkáját s a felháborodástól remegve torkonragadja a leányt. Az fájdalmában és meglepetésében megtántorodik, de nem sikolt, nem panaszkodik, csak fehér lesz, mint a fal és a hajához emeli a kezét. Látnivalóan szégyelte magát, de oly szüziesen, hogy valamennyiünket meghatott. Egy pillanatra elfordult. Mintha a föld alá akart volna

süllyedni. Bajtársam felvette sapkáját és át-nyújtotta neki. Majd ráripakodott a katonákra, hogy ne hagyják bántalmazni a foglyokat." (*Hans, Souvenir d'un volontaire 1873. 113. old.*)

Asszonyok és gyermekek foglalják el az elhullott kommunardok helyét. A Faubourg du Temple sarkán tiz-tizenkét éves fiucskák lövöldöznek a versaillesiakra. Valamennyiüket falhoz állítják. A katonák már rájuk fogják fegyvereiket, mikor az egyik, iskolaszokás szerint, ujjával billeget. A katonák leengedik a fegyvert. A fiu előlép s azt mondja, hogy az anyja szemben lakik, át szeretné adni neki az ezüstóráját, hogy emléke legyen tőle. Megigéri, hogy visszajön. A vezénylő tiszt megszánja a kisfiut s hogy módot adjon neki a szökésre, hazaengedi. Ám a fiu, legnagyobb megdöbbenésére, néhány perc múlva jelentkezik. „Itt vagyok“ mondja és odaáll a katonák elé.

Mintegy ezer gyereket fogdostak össze az utcákon s indítottak utnak Versailles felé. Kettesével mennek, fülükig süppedő kepikben, földet söprő nemzetőr-zubbonyban, megkurtított katonanadrágban. Éhesen, szomjasan bandukolnak a fedezet alatt. A nagyobbak büszkén, a kicsik szintugy, míg szerepükbe belefáradva elpityergik magukat. Hetekig tartják őket a versaillesi börtönök udvarán kenyéren és vizen. A gyerekek két táborra oszolva folytatják a polgárháborút s a játék a szigorú fegyőrök jelenléte ellenére ugy alakul, hogy a vörösök csufosan megverik a fehéreket.

Delescluze halála.

A Chateau d'Eau-téren tetőpontját éri el a küzdelem. Köröskörül lobognak a házak, gránátok és bombák robbannak, a barrikádokon maroknyi csapat veri vissza a versaillesiak megmegujuló ostromát.

Delescluze bezárkózik a községházán, bucsulevelet ír. „Ítéljen cselekedetem felett az utókor, a szajha történetírás“, írja barátjához. Nővérének: „Bocsásd meg, hogy előtted távozom. Nincs erőm annyi bukás után elviselni ezt az újabbat.“ Aztán polgári fekete ruhában, botjára támaszkodva elindul társaival a csatalármától zajos Chateau d'Eau-tér felé. Utközben menettel találkozók, a halálosan sebesült Lisbonne-t és Vermorel-t viszik hordágyon. Utánuk néz, folytatja útját. Kisérői elmaradnak, mert a boulevardnak ezen a részén már golyók röpködnek. Delescluze lassu léptekkel tovább vándorol. Átmegy a tűzvonalon, a barrikádhoz ér. Felkapaszkodik a köveken és fenn, a barrikád tetején, mellén a kommunardok vörös szalagjával szembenéz a versaillesiakkal. Egy pillanatig csak, mert a másik pillanatban golyó éri s holtan zuhan le. Hárman, négyen is kirohannak utána, valamennyiüket leteríti a golyózápor. Holttestét másnap szedik fel a versaillesiak. Megtalálják zsebében hadbiztosi kinevezését.

És a harc könyörtelenül dul tovább. A Boulevard Voltaire két égő sarokháza között a felkelők visszaverik a versaillesiakat. A XIX. és XX. kerület, a XI. és XII. kerület fele még a vörösöké.

A küzdelem elfajult. „Mintha örültek dühöngének“, írja a Siècle. „Nincs különbség bűnös

és ártatlan között. Hajszálon függ az ember élete. Egy szó, egy kiáltás elég ahhoz, hogy valakit főbelőjjenek.“ Vésztörvényszékek bíraskodnak minden középületben. A legtöbb ítélet: halál. A sortüz nem felel meg a célnak. Csoportosan, golyószóróval végzik ki az elítélteket. Nincs aki eltakarítsa a hullákat. Klórral öntözik őket. A tömegsirokból nyögések hallatszanak. Eleveneket dobálnak a halottak közé. A város képe kísérteties. A hatóságok a petroleuse-öktől való félelmükben betömetik a pinceablakokat, minden hasztalan, a tűz terjed. A Bastille-oszlopon kigyulladtak a zászlók és a hervadt koszoruk. Magtárak égnek. A Chateau d'Eau-térről átterjed a tűz a Boulevard Voltaire-re.

Mi van a Chateau d'Eau-téren? A barrikád még a kommunardoké. De hova lettek a kommun főemberei? Éjszaka két óra tájban a végveszélyben forgó barrikádról elszalad valaki a városházára. Egyetlen kommüntag van ott, Gambon, aki a fáradtságtól összetörtén az íróasztalra borulva alszik. A jövevény bocsánatot kér tőle, hogy zavarni kénytelen őt. Gambon feláll, kepije után nyul. „Gyerünk a barrikádra! — mondja. De mire odaérnek, a barrikádot elfoglalták a versaillesiak.

A küzdelem kilátástalan. Az éjszaka során a forradalmárok feladják barrikádjaikat s visszavonulnak Belleville felé. Hajnalra a katonaság megszállja az elhagyott barrikádokat s ostrom alá veszi a Bastille-teret. A felkelők, akik ötödik napja harcolnak, hat óra hosszat védik a nagy forradalom emléktől hangos teret. Huszszor söpri le az ellenség ágyugolyói az égő barrikád tetejéről a vörös lobogót, huszonegyedszer is ott lobog.

Agónia.

A meleg májusi napok után pénteken, 26-án hajnalban beborul az ég. Komor, fekete fellegek alatt folytatódik az öldöklés. Vértől izmosak a járdák. A gránátoktól feltúrt kocsit sár és iszapos latyak, az égő épületek korma piszkosfeketén csurog végig az esőtől könnyes, elvadult arcokon. A nedves korom maró szaggal terjeng a még mindig üszkösödő Tuillériák felől. A városháza, a legszebb francia műemlékek egyike, amelyet a kommün katonai parancsnoka, Pindy barbár módon felgyújtatott, romokban áll s órája pontosan mutatja a pillanatot, mikor a tüzvész megállította szerkezetét. Vergé hadosztálya elfoglalja a Saint Antoine külváros barrikádjait, a Derroja-brigád megszállja a vincennesi pályaudvart, Mariouse és Langourian brigádjai betörnek a Mazas-boulevard-ra, még mielőtt az igazgató rágyújthatná foglyaira a fegyrintézetet. És napokig tartó küzdelem után a Bastille-tér is a versaillesiak kezébe kerül. Ám a Place du Trône-on újra megállítják a felkelők Vinoy csapatait. Három óráig tartó ágyuzás után sikerül csak friss ezredekkel végleg megtisztítani a teret.

A kommün visszavonul a tulerő elől s a XX. kerület községházára költözködik. Ágyuk, szekerek halmozódnak fel a templom előtt. Benn heves tanácskozás folyik. A központi komité azzal a követeléssel áll elő, hogy a kommün köszönjön le. Varlin támogatja a komitét diktatórikus törekvéseiben. Hiábavaló presztizskérdések körül marakodik a megfogyatkozott vezérkar. Delescluze helyében Hyppolite Parent lesz hadügyi biztos. Rigault szerepét Ferré veszi át.

Gois, a véstörvényszék elnöke megjelenik a Roquette-börtönben s kiköveteli a megmaradt tuszokat: 33 zsandárt, 3 jezsuita atyát, 8 világi papot és 4 császári kémet. A menet elindul Vincennes felé. Egyre nagyobb kíséret csatlakozik hozzájuk, a fedezet elégtelennek bizonyul a védelmükre. „Halál a tuszokra!“ „Végezzünk velük!“ üvölti a gyarapodó sokaság. A menet a Rue Haxo felé tart s betör annak a kis háznak a kertjébe, amelyben a kommüntagok megvonultak. A napok óta tartó izgalmaktól beszámíthatatlanná vált tömeg boszorkányszombatja veszi kezdetét. „Halál! Halál!“ rikoltják a nők, tapsolnak, énekelnek, táncolnak. A kommüntagok székekre, padokra állva próbálják csitítani, nyugalomra bírni a fékteleneket, hasztalanul. Nincs többé fegyelem, tekintély, belátás és mérséklet, a tömeg vért akar. Összevissza lövöldöznek a kert mélyébe szorított áldozatokra, kényszerítik a papokat, hogy ugorják át az alacsony kertfalat s miközben menekülni próbálnak, lelövöldözik őket, mint a nyulakat. A tömeg az egymás hegyén-hátán heverő elesettek gomolyagába lövöldöz, lábbal tiporja a haldoklókat, bajonettel, késekkel szurkálja őket.

Ugyanezen a napon végeztek a felkelők Jeckerrel, a hirhedt bankárral, aki a hatvanas évek elején fantasztikus uzoraföltételek mellett szerzett államkölcsoönt Mexikónak. Mikor Benito Juarez, a diktátor, beszüntette az uzorakamatok fizetését, Jecker 30 százalék províziót ígért Morny-nak, a császár mindenható miniszterének, ha behajtja követelését. A közhit ezzel a manipulációval motiválta a másként indokolatlan mexikói hadjáratot. Jeckert már a hajnali órákban elszállították a Roquette-fogházból. Ut-

közben elbeszélgetett hóhéraival. „Tévednek, ha azt hiszik, hogy jó üzletet csináltam. Higgyék el, engem csaptak be a legjobban.“

Déltájban kigyulladnak a La Villette petróleumraktárai. A tűzvész visszavonulásra készíti a Rue de Flandre és Rue Riquet barrikádjait védelmező felkelőket. A robbanások elterelik róluk a versaillesiak figyelmét.

A 26-áról 27-ére virradó éjszaka félelmetes. A visszavonuló forradalmárok elől a polgárok bezárják a kapukat. Szabad ég alatt hálnak a versaillesiak ágyutüzében. Az eső, mely eddig szemergett, hajnaltájban teljes erővel megered. Hányan vannak? Alig kétezren. Rongyosan, vértől és puskaportól piszkosan, dideregve vonulnak vissza hajnalban a XX. kerületbe. Ám a hadsereg már a derengésben megmozdul. Hét óra tájban elfoglalja a Place du Trône-t. A Boulevard Voltaire elején ágyutüz döngeti a XI. kerületi előljáróságot, a kommün utolsó-előtti hajlékát. Mig a gyalogság a La Villette-negyedet ostromolja, a montmartrei ütegek a Buttes Chaumont-t teszik tarthatatlanná.

A Haxo-utcában kétségbeesett jelenetek játszódnak le. Allix, a bolond kommüntag, aki valamikor tanulmányt irt arról, hogy a csigák érzékeny tapogatószerveikkel táviratoznak egymásnak, a zürzavarban kiszabadult a zárt intézetből, ahová társai betették s ragyogó arccal jelenik meg a tanácskozáson. „Semmi baj“, lelkesíti a többieket, „a versaillesiak errefelé tartanak, nyugodtan visszakerülhetünk a hátuk mögé, a megszállt városrészekben már teljes a nyugalom...“ A gyávábbak a menekülés lehetőségeiről tanakodnak. De Ravier rajtuk üt s kizavarja a társaságot a barrikádokra.

A versaillesiak kegyetlenkedéseiről elterjedt hírek eszeveszett félelmet keltenek a proletárnegyed lakosaiban. Asszonyok, gyermekek menekülnek a romainvillei kapu felé, amely mögött bajorok állanak. A tömeg kiront a kapun, de a francia zsandárok ellenük ingerlik a németeket. Két kommunard, Arnold és Parent ezredes szintén megkísérlik a menekülésnek ezt a módját. Az előőrsök visszazavarják őket. A Buttes Chaumont-t öt tűzér védi mindössze. Kora délután kifogy a municiójuk, elhallgatnak ágyúik.

Az agóniának e perceiben Ferré elmegy a Kis-Roquette börtönbe és kihozza onnan az Eugén főherceg-kaszárnya kiürítésekor odaköltöztetett sorkatonákat. Néhány század katona ugyanis Párisban maradt, mikor Vinoy március 18-án elvonult a helyőrséggel. A kommün hadifoglyoknak tekintette őket, nem kellett harcolniok, kaptak élelmet és zsoldot, de nem volt szabad elhagyniok kaszárnyájukat. Hogy a közelgő versaillesiak bosszujától megmentse őket, Ferré Belleville-be vezeti a menetet. Az utca népe összecsődül a látványra s abban a hitben, hogy átpártoltak a kommunardokhoz, hangoosan éljenzi őket.

Eközben egyre jobban szűkül a kör a kommunardok körül. A Père Lachaise-temetőt kora délután óta ágyúzzák a versaillesiak. A vörösök a kápolnáknak és a kriptákban halmozták fel fegyverkészleteiket. Mornynak, Napoleon mindenható miniszterének mauzoleuma előtt állanak ütegeik. A versaillesiak kartácsai szét döntik a siremlékeket, felturják a sírokat. Alkonyat felé a vörösök kifognak a municióból, mire az ellenség rohamot intéz a temetőben meglapuló

forradalmárok ellen. Mindössze kétszázan vannak. A maroknyi csapat a sírhalmok közt vív élet-halálharcot a kertet előzőnlő matrózokkal. Az életben maradt forradalmárokat a temető falánál sortűzzel végzik ki a versaillesiak.

Mire sötét lesz, a versaillesiak elfoglalták úgy a Buttes Chaumont-t, mint a temetőt. Két és félnapi szakadatlan öldökléssel felőrölték a forradalmárok csekély haderejét. Lépésről lépésre szorították vissza szervezetlen csapataikat s most, szombaton éjszaka, a forradalmároknak vissza kellett huzódniuk a XI. és XX. kerület homályos síkátoraiba. Egy keskeny, hosszukás négyszög még részben s legfeljebb hajnalig az övék. Douay és Clinchant csapatai a Boulevard Richard Lenoir-on huzzák ki az éjszakát, amíg Vinoy és Ladmirault tüzérsége jelt ad a dombokról.

A kormos, fekete eső vigasztalanságában ijesztően lángol La Villette felől a petróleum-raktár fáklyája. A legénység dideregve várja az indulási parancsot. Kelet felé sötétek az utcák. Nem iparkodnak lázas kezek a homályban, gyermekek nem halmozzák magasra az utcaköveket, asszonyok nem tömnek homokzsákokat. Kinek építenék s főként minek? Csüggedés nehezedik a lelkekre. A forradalom, a nyugtalanság vad és értelmetlen kavargása kihuny. Még egy-két óráig kiálthatják veszélytelenül világgá a hangos és tartalmatlan jelszavakat, — még néhány óráig, holnap délig talán. Aztán, aki a most következő órákat tuléli, annak bujkálni kell, vagy visszagörnyedni a régi robotba.

De még az ő nevükben intézkednek a XX. kerület községházának világos ablakai mögött a népképviselők. Ferré, Varlin, Trinquet, Ram-

vier. Körülöttük ordit a kaosz. Sebesültek nyöszörögnek a lépcsőkön, nemzetőrök követelnek fegyvert és municiót, feleségek követelik az urukat, anyák a gyerekeiket. Hírnökök hozzák a vészhireket. Az utolsó barrikádokról jönnek, védelmezőiket leöldösték, ágyukat, gépfegyvereiket ellenük fordította az ellenség. Az udvar felől tüzelés hallatszik. A nép elkeseredésében kémekek felett hoz ítéletet.

Még csak dereng, máris ujul az ágyuzás, máris közeledik a puskaropogás. Vinoy és Ladmirault csapatai találkoznak a romainvillei kapunál. Ez a vég. A kör bezárult. Öt óra tájban elesnek a felkelők utolsó barrikádjai. Nyolc órakor a versaillesiak kezére jut a községháza, a kommün végvára. Egy utolsó barrikád áll még a Rue de Paris elején. Nyolc-tíz felkelő védi. Valamennyien ott pusztulnak el.

Tíz óra tájban kis terek, apró sikátorok, izolált házak állják még a harcot a versaillesiakkal. Varlin, Ferré és Gambon, mellükön vörös szalaggal az utolsó barrikádokon küzdenek. De minden erőfeszítés hasztalan. Körül vannak kerítve, municiójuk fogytán van.

Ritkul a fegyverropogás, az ágyuzás alábbhagy, teljesen elhallgat. A versaillesiak visszahódították Párist.

A megtorlás.

De milyen Párist! Egy óriási temetőt, amelynek széles utjain temetetlen hullák hevernek, lobogó romhalmazt, amely kormos falakkal és összeroppanó kupolákkal fogadja a győzelmes hadsereget, egy szeméttelpleppé lett Babylont, egy istenítélet utáni Sodomát! A szállongó pernyétől

és nedves koromtól mocskosan, a nyolc nap izgalmától örülten bujkál a bosszu előtt, akinek oka van rá. S hányezer embernek van rá oka! Mindenkinek, akinek haragosa van, mindenkinek, aki a kommünt szolgálta. Trikolórkarszalogos emberek (a kommün utolsó heteiben alakult ellenforradalmi szervezet) járják sorra a házmestereket, kikérdezik őket lakóik kommün alatti magatartása felől s jaj annak, akiről valamit hallanak!

Az utcai harcok során maximálisan 20.000 felkelő védekezett a versaillesiak öt hadosztályával szemben. Május 21-től 28-ig 40.000 párisi pusztult el, 26.000-en kerültek börtönbe. Ha Mac-Mahon május 21-én bevonul Párisba s az éjszaka folyamán megszállja a középületeket, elfogja a kommün vezető embereit, akkor, igen kevés emberáldozattal, huszonnégy órán belül rendet teremt a fővárosban. A hadvezetőségnek — adatok bizonyítják — ez volt a terve. De Thiers-nek, a hideg, könyörtelen politikusnak nem illett a terveibe a kommün vértelen likvidálása.

Megint Thiers.

Mit akart Thiers? Most már kétségtelen, hogy több volt parlamenti manővernél, mikor jobbfelől a monarchistáktól, balfelől a kommün barátaiktól s még azonfelül a bonapartistáktól is szorongatva kijelentette, hogy meg akarja menteni a köztársaságot. Ámde helyzete s a körülmények, amelyek közepette kijelentése elhangzik, olyanok, hogy szavának őszinteségében senki sem hihet. Ugyis majdnem ellene fordul a parlament s már-már megvonja tőle bizalmát. Thiers azonban ragaszkodik a hatalomhoz. Be

akarja bizonyítani az országnak, hogy nélkülözhetetlen. Számára fontos, hogy a kommünt veszedelmesebbnek, letörését kockázatosabbnak tüntesse fel, mint amilyennek tudja. Ha a hadsereg simán szállja meg Párist, akkor a megszállás a hadsereg érdeme; viszont minél nehezebb feladat elé állítja a hadsereget, minél jobban elkeseríti az ellenállókat, annál nagyobb érdemeket szerez a törvényes rend helyreállítása körül a végrehajtóhatalom feje, ő, Thiers Adolf.

Ha hinnénk benne, itt volna a helye, hogy felvessük a szabad elhatározás kérdését s elképzeljük, ami elképzelhetetlen, mert a történelmi folyamatok egyszerűek és helyrehozhatatlanok, mi történt volna, ha minden másként történik. Ha Thiers, akivel helyzete elhiteti, hogy irányítja az eseményeket, lazít a gyeplőn s hagyja, hogy az események másként alakuljanak. Elképzelhető, miért ne, hogy Thiers enged, mire a polgárháboru áttérjed Franciaországra, a poroszok beleavatkoznak, a polgárháborut letörlik, a Bourbonok vagy az Orleansok trónra kerülnek, a nép néhány esztendő múlva elkergeti őket, kitör a forradalom s újra leverik, mint ahogy elképzelhető az is, hogy a nemzetgyűlés feloszlatja magát, az új választásokon a köztársasági többség győz s Thiers a köztársasági többség támogatásával rakhatja le a harmadik köztársaság alapjait. Az események másként alakulásához mindössze csak annyi kellett volna, hogy Thiers gyengébb legyen. Ám a politikusoknak az a tapasztalatuk, hogy a nemcselekvés szörnyen megbosszulja magát a nemcselekvőn; s Thiers nem az az ember, aki alul akar maradni. S lehetett-e egyáltalán választania? Amit Gambetta kiáltott később Mac-Mahon-

nak oda: „Se soumettre ou se démettre“, azt harsogja a kényszer állandóan a hatalom birtokosának fülébe. Kispolgári illúzió azt hinni, hogy a hatalom birtokosa valóban rendelkezik a hatalmával. Sokkal igazabb, hogy a hatalom rendelkezik felette. Mikor a nemzetgyűlés Thiers-re ruházta a végrehajtó hatalmat, valóban rákényszerítette, hogy éljen vele. Az imént láttuk, milyen jelentőséget kapott az események kialakulásában az a látszólagos véletlen, hogy Thiers-nek március 18-án eszébe jutott Windischgrätz. De mi jutott Windischgrätznek eszébe, mikor otthagya Bécs? Az események imponderabiliái látszólagosak.

A véletlenek tragédiái.

Lehetetlen felsorolni a sok, külön-külön borzalmas tragédiát, amit e véres héten az öldöklés rutinja eredményezett. Még a számonkérés irodalmában is csak a legkirívóbb esetek hagytak nyomot, mert ki kutatná, kellett-e ezt vagy azt a névtelen köművest vagy asztalost kiráncigálni s odaállítani a puskacsövek elé! Lehet, hogy fegyverrel a kezében fogták el, lehet, hogy csak rossz arca volt! A gyilkolásnak örjítő nagyarányúságában minden véletlen cinkosa a halálnak.

Ostoba véletleneken mult, ki maradt életben, ki pusztult el. Május 25-én megáll egy szakasz katona a Saint Sulpice papnövelde előtt. Az épület homlokzatán a vöröskereszt zászlója lobog. A kommunardok kórháznak rendezték be az intézetet. A vezénylő tiszt kihivatja dr. Faneau-t, az intézet civilorvosát. „Vannak vörös betegek?“ kérdezi tőle. „Néhány nemzetőr fekszik benn“, feleli az orvos, „régibetegek, nem

most kerültek ápolás alá.“ Az orvos igazat mondott. Eszébe se jutott volna az utcai harcok kommunard sebesültjeit befogadni a kórházba, mikor katonák és csendőrök halálra keresik őket s velük azt, aki szolgálatot tesz nekik. Ám miközben a kapuban társalognak, a kórház egyik betege az ablakhoz vánszorog s kiló a katonákra. „Árulás!“ kiáltja a tiszt s az orvosra mutatva katonáira rivall: „Hazudott. Végezzetek vele!“ A fiatal orvosnak ideje sincs magára eszmélni, a sortűz eldördül.

Ezeket s a hasonló eseteket nagy részvéttel tárgyalta a polgári sajtó. Kevesebb szó esett a kiderítetlen tragédiákról. A lapok csak a kacsát közölték. „Cluseret tábornokot az Eugén főherceg kaszárnnyában főbelőtték“ jelenti a Figaro május 30-án. A másik: „Vallès-t a Rue Saint Germain-l'Auxerrois-n végezték ki Ferré és Longuet jelenlétében. Az utóbbi kettőt, akik az ijedségtől félhalottak voltak, a Tuillériák rakpartján végezték ki.“

Valles kivégzéséről részletesen beszámol egy szemtanú. „Vallès-t a Chatelet-színházban székelő vésztörvényszék ítélte halálra csütörtökön, május 26-án este 6 órakor. A kivégzésével megbízott szakasz a Pretres Saint Germain-l'Auxerrois sikátorban hajtotta végre az ítéletet. Vallès fekete felsőkabátot viselt és sárga nadrágot. Kalap nem volt a fején. Öszbevegyülő szakállát előzőleg leborotváttatta, hogy elváltoztassa arcát.

Mikor a kis menet az utcácskába ért, Vallès dühöngeni kezdett. „Gyilkosok!“ ordította s ki akarta magát tépni a katonák kezéből. Mikor a kíséret meg akarta fékezni, rávetette magát egy katonára, a torkába harapott, rugott és karmolt, állati módon védekezett.

A katonákat megdöbbsentette szörnyű halál-félelme s már-már részvétet éreztek iránta. Végre az egyik olyat ütött puskatussal a gerincére, hogy Vallès tompa nyögéssel összerogyott. Az ütés eltörte a gerincét. Utána néhány lövést kapott, majd a katonák bajonettjükkel felkoncolták. Holttestét a csatornába lökték." (Gaulois.)

Csodálkoznak e kommunard férfiatlan viselkedésén? Ne csodálkozzanak. Az illető nem Vallès volt. Vallès-nak nézték. Amint hogy nem volt Cluseret, akit a nevében kivégeztek, nem volt Courbet, akit a tengerészeti minisztérium egy szekrényéből ráncigáltak elő, nem Gambon volt, nem Lefrançais, akiket kivégeztek a nevükben. Billioray helyett három emberen hajtották végre a halálos ítéletet. „La Cecilia tábornok feleségét”, jelenti május 27-én a Siècle, „barrikádrakás közben fogták el katonáink s a helyszínén felkoncolták.” Ám La Cecilia tábornok felesége néhány hét múlva Angliából adott életjelt magáról!

Minden középületben, minden iskolában tömegével hozták a halálos ítéleteket. A fedezet alatt beszállított foglyokat seregestől taszigálták a bíróság elé. Kihallgatásuk egy-két pillanatig tartott. A bíró ránézett s ha verekedés nyomai látszottak rajta, ha arca vagy keze puskaporos volt, már vezették a legközelebbi kertbe, vagy udvarra. Akire semmi sem bizonyult, az a Versaillesba küldött foglyok csoportjába került. A Père Lachaise-temető környékén a harc utolsó negyedórájában 5000 embert fogott el a razzia. Ezeket a Roquette-fogház felé terelték. Mondja el sorsukat a szemtanú, aki ép bőrrel került ki a borzalmakból.

„Vasárnap reggel a Boulevard du Prince

Eugène-en sétáltam s belekeveredtem egy csődületbe. Katonaság fogott körül bennünket s a Roquette-börtön felé terelte a tömeget. Egy parancsnok állt a börtön kapujában. Mindenkinek el kellett vonulnia előtte, s ő hol azt mondta jobbra, hol azt mondta balra. Engem balfelé vezettek. „Ez kész“ sugták mögöttem a katonák. Megtudtam, hogy akiket balra küld, azokat főbelövik. A káplár, aki kísért bennünket, észrevett. „Kicsoda ön?“ kérdezte. „Tanár vagyok“, feleltem. „Véletlenül kerültem a csődületbe.“ Modorom és öltözetem nyilván feltűnt neki, mert tovább kérdezett: „Vannak irományai?“ „Vannak.“ Jöjjön vissza a parancsnokhoz“, mondta és visszakisért a kapuba. „Tévedés történt, kapitány ur“, jelentette. „Ez a fiatalember igazolni tudja magát.“ „Rendben van“, mondta közömbösen a kapitány, „idd jobbra“. A káplár elvezetett. Már az ajtóhoz értünk, mikor egy katona utánunk szaladt. „Káplár uram, a kapitány ur azt izeni, mégis csak vigyék balra“. Olyan gyötrelmeken mentem át, oly fáradt voltam, hogy képtelen voltam az életemért küzdeni. „Nem bánom, lőjjenek főbe“, mondtam a káplárnak, „csak arra kérem, ha már oly szives volt hozzám, adja át ezeket az írásokat családomnak“. És bementem a balra nyíló kapun.

A fal mellett hosszú emborsor állt, szemben három pap a haldoklók imáját morogta. Még pár lépés s velem is végeznek. Ebben a pillanatban a káplár a karomba kapott s erőszakkal visszacipelt kapitányához. „Kapitány uram“, mondta keményen, „ezt az embert nem lövethetjük főbe. Vannak írásai“. „Mutasd őket“, mondta a kapitány. Átnyújtottam okmányaimat. „Jobbra!“ legyintett a parancsnok.

Hamarosan háromezerre szaporodott a jobb udvarba tereltek száma. Másfél napig hallatszott a szomszéd udvarról a sortűz. Hétfőn reggel megjelent egy szakasz katona az udvaron. „Ötvenen jelentkezzenek“ mondta parancsnokuk. Azt hittük, meg akarnak tizedelni bennünket; senki sem jelentkezett. A katonák félreterelték a legközelebbi ötvenet, köztük engem is. Átmentünk a bal udvarra.

Az udvar közepén halomra rakva heverték a hullák. „Rakjátok őket a stráfszekérre“. Fel kellett nyalábolnunk a véres tetemeket. 1907 darab volt.“ (Lissagaray: A kommun története. 452. old.)

Utálatos, hihetetlen jelentés. De a hiteles források egybehangzóan vallanak. Az öldöklés paroxizmusában sajátságos téboly törhetett ki az öldöklőkön és az áldozatokon. Egyesek az indulat vakságában lövöldöztek bele minden mozgó valamibe, ami emberi testet mutatott, mások a pogány bacchanáliák örületében keresték a halált. Asszonyok tolakodnak a sortűz elé. „Megöltétek az urunkat, öljetek meg minket is!“ Életerős férfiak mondanak le a menekülésről, hogy a mártíromság kéjének áldozzanak.

Am ezek kivételek, szabály viszont nincs, a megvadult bosszuüzem vaktában működik. A megtorlás első dühében minden érzélem elhallgat, az igazságszolgáltatás nem ismer ártatlant. A közhangulat titkát az egyik vészbiróság elnöke fecsegi ki, mikor vádlottjának szemébe mondja: „Önt nem azért ítélem el, mivel halált érdemlő cselekedet terheli, hanem mivel azok közé a férfiak közé tartozik, akiktől az államhatalom szívesen szabadul, ha törvényes lehetőség kínálkozik arra.“

Hány ember pusztult el? A katonai hatóságok közlése szerint 17.000, mások szerint 20.000. Lehetetlen őket eltakarítani. Napok óta hevernek az utcán. A köz- és magánkertekben, a temetőkben hevenyészve behantolt tömegsirokat feláztatta az eső, a rothadó testek büze fojtogatja a torkokat. A Szajna vörös a kiontott vértől. Az orvosok pestistől féltik a várost.

„Elég a mészárlásból!” kiáltják azok a lapok is, amelyek a legjobban uszítottak. „El kell égetni a hullákat!” A Buttes Chaumont-on petróleummal öntözik a halomba rakott hullákat és a szabad ég alatt adják át az enyészetnek a névteleneket. A Temps 1871 június 6-iki számából idézünk:

„A város elrendelte a barrikádok környékén, a Szajnaparton, a magánkertekben, az utak mentén, a bástyák és erődök mellett ideiglenesen elföldelt holttesteknek kiásását. A hullákat a város határán kívül fekvő temetőkben földelik el véglegesen. Kivételt tettek a grenellei gázgyár szomszédságában exhumált hullákkal. Ezek az ott kivégzett felkelők hullái. Nők is vannak közöttük. A holttestek erősen oszlanak, némelyiken láthatók a gyötrelmes halál nyomai. Ruházatuk szétfoszlott, rothadó, tele van férgekkel. Ezeket az emberi maradványokat a bonctani intézet hullaszállító kocsijai a Montparnasse-temetőbe vitték, ahol nagy gödrökbe földelik őket. A Saint Jacques-torony környékén, ahol, mint a legtöbb helyen, éjszaka, felületesen hantolták el a halottakat, két emberi kart mosott ki a földből az eső. A lakosságot szorongó érzések gyötrik. Egyesek azt híresztelik, hogy az éjszaka csöndjében nyöszörgő hangokat hallanak.

Attól tartanak, hogy a halottakkal együtt a hal-
doklókat is elföldelték, akik szörnyű gyötrelme-
ket szenvednek a tömegsírban. Különösen a
Montparnasse-temetőben földeltek el sok sebe-
sültet, anélkül, hogy halálukról megbizonyosod-
tak volna. A közhit erősen tullozza az ilyen ag-
gályokat.“

A nagy francia forradalomnak van egy sza-
kasza, amelyet a történelem „rémuralom“ né-
ven emleget. Minden gyerek tudja, hogy ebben
az időben hóhér bárdja gyilkolt a Grève-piacon.
Történelmi munkák, regények, szindarabok, fil-
mek ábrázolják ezernyi változatban ez idők
rémségeit. Robespierre, Saint Juste, Marat, Dan-
ton a kiméletlen politikai fanatizmus megszemé-
lyesítőiként élnek a köztudatban, mint akik
holmi magasabb államérdekre való hivatkozás-
sal szenvtelenül gyilkoltatták le ellenfeleiket.
Vajjon hányan pusztultak el a Grève-piacon az
Ész istennőjének, az arisztokraták és papok ül-
dőzésének érájában? Pontos adatok vannak
róla. 1792 augusztus 26-tól 1794 július 19-ig, a
legvéresebb forradalom két esztendeje alatt 2849
ember fejét ütötte le a bárd. Ha hozzászámítjuk
a szeptemberi vérengzéseket, a lyoni, touloni,
orangei, arrasi vérfürdők áldozatait, s egyéb
vidéki borzalmakat, mindent összevéve s felfelé
kerekítve az eredményt, 10—12.000-en estek ál-
dozatául a roppant mozgalomnak. Ijesztő szám
ez is, de messze mögötte marad a 71-es megtor-
lás borzalmainak. A versaillesi hadsereg Appert
tábornok nyilatkozata szerint 17.000 felkelőt
mészárolt le hét nap alatt. Hozzá kell számita-
nunk 6—7000 felkelőt, akik Páris határain ki-
vül pusztultak el s mintegy 10—12.000 sebesül-
tet. Ez a kommün veszteséglistája.

Hány embert veszített el a hadsereg? Erről is pontos számadatok vannak: 83 tisztet és 794 kőzkatonát. A sebesültek száma magasabb: 6500.

Rongyos emberek a narancsligetben.

Az életben hagyott felkelők kettesével egymáshoz kötözve, lovas kísérektől sürgetve zarándokoltak rekkenő hőségben, fedetlen fővel, éhesen, szomjasan a Párisból Versaillesba vezető porosz országuton. Az összeroskadókat szurronnyal piszkálták fel, ha ellenkezett lelőtték. Egyébként sem jutott el mindegyikük a versaillesi táborba. A Daily News párisi tudósítója, aki riporter tevékenysége során razzia hálójába került s csak az angol követség közbelépésére szabadult ki a fogolytábor poklából, a következőképpen számol be kalandjáról:

„A város szélén a menetet megállították. Gallifet tábornok várt ránk vezérkarával. A tábornok leszállt a lováról és szemlét tartott a foglyok felett. Lassu léptekkel végigsétált a csapat arcéle előtt, fürkésző pillantást vetett minden egyes fogolyra s egyiket-másikat kiállíttatta a sorból. Egy asszony térdei elé vetette magát s megrázó módon hangoztatta, hogy ártatlan. A tábornok mereven nézte, majd így szólt: „Asszonyom, sokat járok színházba, nekem hiába komédiázik.“ Érdekelt, milyen szempontok szerint állíttat ki egyeseket. Megállapíthattam, hogy az járt rosszul, aki magasabb, piszkosabb, tisztább, idősebb, vagy ellenszenvesebb volt, mint a többi. Amikor mintegy száz embert félreállíttatott, elindította a menetet. Hátunk mögött sokáig hallatszott a sortűz ropogása.

Egy más alkalommal Gallifet kiállította a foglyok menetéből az összes ősz embereket. „Ti negyvennyolcban már éltetek“, mondta nekik, „tudtátok, mi vár a forradalmárokra, tehát kétszeresen vagytok bűnösök.“

„Én vagyok az a híres Gallifet tábornok“, jelentette ki, félelmetes hirében gyönyörködve, foglyai előtt. „Most megismerhettek.“ A foglyoknak, hogy megaláztatásuk teljes legyen, el kellett tűrniök a fogadtatásukra összesereglett versaillesi publikum átkait és szidalmait. A világ sorával megelégedett polgárok felháborodva szemlélték a bosszu daliás kíséretétől hajsztolt rongyosok csuf seregét. „Ezek a piszkos alakok tartották rettegésben hetekig Párist! Nem érdemelnék kegyelmet!“ S még a jobb érzésűek is viszolyogva szemlélték a véres, elkinzott, lázas tekintetű alakokat, amint az ut porától fehéren s a félelemtől halálsápadtan tovabotorkáltak a nézőközönség két sora között...

Az elkinzott embereket a versaillesi kastély istállóiban, a narancsligetben, a saint-cyr-i lovardában és a Satory magaslat barackjaiban helyezték el ideiglenesen. A foglyok száma annyira felszaporodott, hogy a később érkezetteknek szabad ég alatt kellett táborozniuk. A többiek ketrecekben szorongtak, mint a vadállatok. A rácsok előtt hozzátartozóik tolongtak, hogy egy kis élelmet, szappant, vagy tiszta fehérneműt juttathassanak be hozzájuk. Ám ez csak az őrség különös engedélyével történhetett meg. A tulzsufolt ketrecekben és barakokban szörnyű bűz uralkodott, ugyannyira, hogy járvány kitörésétől lehetett tartani. S a foglyok száma ahelyett, hogy csökkent volna, egyre gyarapodott. A rendőrségre tömegével érkeztek

a feljelentések. A katonai közegek egész utcákat, egész városnegyedeket indítottak el Versailles felé. A trikolórkarszalagos rendcsinálók, a házmesterek, a borbélyok, a szatócsok versenyezve denunciálták embertársaikat. Tomboltak az alantas indulatok. Mindenkinék alkalma nyílott az államérdek magasztos nevében megtorolni anyagi vagy érzelmi bántódásait. A hatóságok 399.823 feljelentést regisztráltak egy hét alatt.

Appert tábornok adatai szerint 38.568 foglyot szállítottak Versaillesba. 1050 asszonyt, 651 gyermeket, 47 tizenhárom esztendőset, 21 tizenkét esztendőset, 4 tiz esztendőset és egy hét esztendőset. Ezek egyénileg, mint kommunardok kerültek a fogolytáborba, nem mint családtagok. Képi volt a fejükön, mikor elfogták őket, a kezükben fegyver. „Hányszor sütötted el a puskát?“, kérdezte egyik gyerektől a vizsgálóbíró. „Körülbelül ötvenszer“, mondta.

Az első izgalmak csillapultával rendet kellett teremteni a ragállyal fenyegető, bűzös fogolytáborokban. Többek között azért is, mivel a hirtelen razziákban tömegesen szállítottak el hitese burzsoákat, akik toporzékoltak dühükben, mikor napokig tartó szenvedés után végre hozzájuthattak, hogy igazolhassák magukat. A fogolytábor vezetősége három csoportra osztotta az internáltakat. Az első csoportba tartoztak a protekciósok (intéressants), akiknek kiadatását Párisból sürgették, a második csoportba a hatóságok szerint indokoltan ott tartottak (compromis) s egy harmadik csoportba a „veszedelmesek“.

Elsősorban az ipar érezte meg az érvágást. Egyes nagyüzemeknek munkáskéz hiányában

csökkenteni kellett a termelést. A juniusi községi választások alkalmával kitűnt, hogy a szavazók száma 100.000-rel kevesebb. A halottak és a foglyok távoltartották magukat a politikától.

Tehát megkezdődtek az igazoltatások. A hatóságok szigorú rostálás után körülbelül 2000 foglyot bocsátottak el, akikről kétségtelen módon kiderült, hogy kizárólag a feljelentők rosszindulata, vagy a hatóságok tulbuzgósága folytán kerültek gyanuba. A foglyok fennmaradt tömegét részben az angolok ellen épített ósdi tengerparti erődökben, részben pontonokon helyezték el.

Mik a pontonok? Kiszolgált, rozoga csatahajók. Ezeknek az üregében zsúfolták össze a visszamaradtakat. Vihartól ostromolt, rideg bástyákban, vagy kátrányszagu, fülledt hajók fenekén kellett 20.000 szerencsétlen embernek törvényes ítélet nélkül, pusztán gyanu alapján kivárni, amíg bírái elé kerül. Így éltek hónapokig a katonáinál is szigorubb tengerészfegyelem alatt. A hajó mélyén, ketrecekben. Száraz kenyéren és száraz babon. A fedélzeten ágyuk és gépfegyverek. A bástyák levegőtlen, földalatti barlangjaiban. Kenyéren és avas szalonnán. Levegő, napfény, dohány nélkül. Örök hallgatásban, mert az őrség az első hangos szóra közbelépett. A hivatalosan elkönyvelt 33.665 internált közül 1179 pusztult el.

Hol van akkora apparátus, hogy harminchárom és félezer ember ügyét néhány nap alatt kivizsgálhatná? Augusztus közepére jár az idő s még 4000 foglyot sem hallgattak meg a hatósági közegek. 26 rendkívüli törvényszék ítélkezik politikai perekben, de a procedura törvényes követelményei kétségbeejtően lassúak,

holott a bíróság mindent elkövet, hogy a lehető leggyorsabban szankcionálja a helyzetet. Egy-két kérdés s már küldik vissza a kihallgatottat. A legtöbb ítélet deportációra szól.

De vannak parádés ítéletek.

A kommunardok bűnpöre.

Kétezer főnyi hallgatóság jelenlétében, augusztus 7-én veszi kezdetét Versaillesban a kommunön monstre-bűnpöre. Ezen felelnek a tanácsstagok világfelforgató cselekedeteikért.

Szám szerint kevesen vannak. Az államhatalom legfélelmetesebb ellenségei, Flourens, Delescluze, Rigault elpusztultak a kommunön harcaiban. Varlint, az utolsó napok barrikádvezérét a győzelem pillanatában felismerte egy pap s kiszolgáltatta a katonaságnak. Hátrakötött kezekkel tuszkolta fel a fedezet a Montmartre dombjára, a Rue des Rosiers rosszemlékezetű kertfalához. A tömeg utközben véresre verte. Mire felértek a dombhoz, cafatokban lógott róla a hus, kiütötték egyik szemét. A végén vinni kellett. Le kellett ültetni, hogy főbelőhessék.

Jourde-ot, a könyvelőt május 30-án fogta el az őrző. „Az urak tévednek“, védekezett Jourde, „én Roux vagyok.“ „Mivel tudja igazolni magát?“ kérdezték tőle. Jourde megnevezett egy hatósági személyt, aki — mondá — őt közletről ismeri. Elvitték hozzá. „Igazolja, kérem, hogy Roux vagyok“, szölitotta meg Jourde. Az illető elkomorodott. „Nem igazolom. Ön nem Roux, hanem Jourde.“

Paschal Grousset, a kommunön külügyi biztosa megbujt a versaillesiek bevonulásakor. Annnyira biztonságban érezte magát, hogy mikor a lapok

szökéséről irtak, levelet küldött a Paris Journal-nak, körülbelül ezzel a szöveggel: „Nem szöktem el. Annyira szeretem Párist, hogy nem tudok megválni tőle. Forradalmi üdvözlettel.“ A rendőrség nyomára akadt. Felmentek a gyanus címre s egy ágyban fekvő hölgyet találtak. Grousset volt.

Grousset-nak, ha csak félig-meddig emberséges bírák elé kerül, nincs oka komolyabb büntetéstől tartani. A kommün legfelelősebb tárcáját vállalta, a külügyi tárcát. Azzal kezdte, hogy akkreditálni akarta a kommünt a külföldi hatalmaknál s boldogan tétette közzé a lapokban, hogy Equador államtól választ kapott, amelyben elismerik. Sajnos, két nap múlva kiderült, hogy Grousset-t becsapták. Equador sem ismerte el a kommünt; az ujságíró-külügyminisztert valamelyik volt kollégája tréfálta meg. Enyhén komikus ügy a porosz hadvezetőséggel folytatott diplomáciai levélváltása is. A kommün nevében tudomásul vette a német-francia békeszerződést s hogy a város északkeleti határát fenyegető porosz hadsereg semlegességét biztosítsa, átvállalta a kommünre a hadisarc első részletét, miután Jourde hosszas kalkulációk után biztosította volt, hogy a város jövedelmeiből félrerakosgatja számára a szükségelt 500 milliót.

Tizenhat felelős kommunardot ültethetett a vádlottak padjára az államhatalom. A fanatikus Ferré-t, aki az összeomlás zürzavarában kivégeztette a tuszokat, a parádézó Assy-t, Jourde-ot, Grousset-t, Régère-t, a kintornásként körözött Billioray-t, a kövér Courbet-t, akinek a Vendome-oszlop ledöntetéseért kell felelnie, Urbain-t, a jelentéktelen Victor Clement-t, a

bátor Trinquet-t, Champy-t, Rastoul-t, Verdure-t, Descamps-t, Parent-t, végül Ferrat-t és Lulliert, a részeges tengerésztisztet. A többi: Arnold és Arnould, Babick, a misztikus illatszerkereskedő, a hiu Bergeret, aki a Tuillérák égésében gyönyörködött, Brunel, akit sebesülten vittek el társai a barrikádokról, a művészkalapban járó, rendithetetlen nyugalma Cluseret tábornok, akit Marx kommünbeli szereplése miatt hitvány és nyomorult jelzővel illet, Dereure, Eudes tábornok, Lefrançais, Longuet, Malon, Pillotelle, akinek a nevét Rochefort, a szerencsétlen Chaudey lakásán végzett szemérmetlen foglalása miatt Pille-Hotel-nek írja, Pindy, a Hotel de Ville katonai parancsnoka s fölgyújtója, a méregkeverő Pyat, Ranvier, Tridon, Vaillant, Vallès, Vermersch, a kommün legdurvábbhangu lapjának, a gyilkosságokra uszító Père Duchène-nek lágylelkületű szerkesztője, külföldre menekült.

A felelősségre vont kommüntagok közül csak Ferré és Trinquet állt a helyzet magaslatán. A többiek körömszakadtáig védték a bőrüket és politikai szerepük kisebbitésével igyekeztek a maguk javára hangolni a bíróságot.

Lullier, a kommün első generálisa, aki március 18-án a saját iniciatívájából foglalt el ba-taillonjával fontos középületeket, ám ugyanakkor elmulasztotta megakadályozni a helyőrség kivonulását s megszállatlanul hagyta Páris kulcsát, a Valérien-erődöt — Lullier megvallotta, hogy árulójává lett a kommünnek. Azonban őszintesége oly kompromittáló volt a versaillesi kormányra, hogy a bíróságra a szándékolttal ellenkező hatást tette.

Lullier kertelés nélkül megvallotta, hogy egy

Camus nevü egyénnel szövetkezett a kommün megdöntésére. Camus 50.000 frankot ígért Lulliernek a versaillesi kormány nevében, ha válalkozása sikerül s ebből az összegből 20.000 frankot előlegezett neki. Camus mögött egy hétpróbás arisztokrata állt. Pierre Duthil De La Tuque báró, aki az alábbi tanuvallomást tette:

„Camus mérnök ur, tudván, hogy a kommün megdöntésére törekszem s meg akarom vesztegetni a vezető embereket, május 4-én vagy 5-én felkeresett s közölte velem, hogy Lullier, Garnier d'Abin és du Bisson hajlandók megszervezni az ellenforradalmat, ha megfizetem őket. Felkért, lépjek érintkezésbe a kormánnyal a szükséges utasítások és az anyagiak miatt. Elmentem Versaillesba, beszéltem Picard-dal, a belügyminiszter urral, aki szabad kezet adott nekem. Egy nő felvette a minisztériumban az 50.000 frankot s átadta Camus urnak. Hogy további összegeket folyósítottak-e, nem tudom. Az ellenforradalmi szervezkedés kétségtelenül megindult, mert csapataink ellenállás nélkül foglalták el Batignolles-t és Montmartre-t. Ezeknek a kerületeknek védelmezőit Belleville-be irányították.“

Az elnök megkérdi a tanutól, szavát adta-e Thiers, hogy azoknak a kommunardoknak, akik résztvettek az ellenforradalmi szervezkedésben, nem lesz bántódásuk?

A tanu: Lullier, Garnier d'Abin és du Bisson feltételül kötötték ki ellenforradalmi tevékenységükért a viselt dolgaikért való büntetlenséget. Barthélemy Saint-Hilaire ur, Thiers magántitkára, akivel a feltételt közöltem, kijelentette, hogy írott garanciát nem adhat, de megígérte, hogy utasítja Mac-Mahon marsallt és vezérkarát,

valamint a rendőrséget, hogy a három egyént ne nyugtalanítsák. A titkár ur kijelentését szó szerint közöltem az összeesküvőkkel."

A hadbíróság nem érezte magára nézve kötelezőnek Thiers közvetett ígérését s nem méltányolta a vádlott szolgálatait: halálra ítélte Lulliert. Az ítéletet a kegyelmi bizottság élethossziglani deportációra változtatta.

A szemérmertlenségig gyáván viselkedett Régère. „Rendszerint elkésve jelentem meg a kommun tanácskozásain s a tanácskozások befejezte előtt távoztam. Tulajdonképpen tehát nem is igen tudtam, milyen határozatokat hoztak. Rengeteg időt pocskoltak el felesleges vitákkal s az ülések végén hevenyészve gyártották a rendeleteket. Kijelentem, hogy a tuszrendeletről nem tudtam."

Jourde, a kommun pénzügyi biztosa teljes jóhiszeműséggel kezdhetette vallomását a következőképpen: „Becsületszavamra kijelentem, hogy kezdettől fogva így gondolkoztam: Ha hozzányulnak a nemzeti bankhoz, vége Franciaországnak. Igyekeztem rávenni a bankot, hogy bocsásson a rendelkezésükre némi összegeket, különben megrohanják a felkelők."

Az állam azzal vádolta a kommünt, hogy elpocskolta a közpénzeket. Jourde az „üzleti könyvekre" hivatkozott. A bíróság legfeljebb az utcai harcok idején felvett összegért tehette felelőssé, amelyet szétosztott kommüntársai között. Ez az összeg 30.000 frank volt. Maga, pénzügyi biztos korában, 10 frank napidíjból élt.

Ferré nem mentegette magát. „Engem polgártársaim küldtek a kommunbe, vállalom tetteimért a felelősséget. Harcoltam a barrikádokon és sajnálom, hogy nem estem el, mert ez eset-

ben nem lennék tanuja, hogy társaim, akik mellettem álltak, megtagadják multjukat. A harcot elvesztettük, ki vagyok szolgáltatva önöknek. Gyávaság árán nem akarom megmenteni életemet. Szabad ember voltam, amig éltem, szabad akaratomból halok meg.“

A tárgyalás napokig tartott. Szeptember másodikán, este kilenc órakor hirdették ki az ítéletet. Ferrét és Lulliert halálra, Trinquet-t és Urbaint életfogytiglani kényszermunkára, Assy-t, Billioray-t, Champy-t, Régère-t, Grousset-t, Verdure-t és Ferrat-t deportációra, Courbet-t hathavi, Victor Clément-t háromhavi börtönre ítélte a bíróság, Descamps-t és Parent-t felmentette.

Roques polgármestert deportációra ítélték, mert egy társaságban ezt a kijelentést tette: „A kis Thiers a legnagyobb csirkefogó, akit a föld a hátán hord.“ Az ítéletmalom ezerszám hozta az abszurd ítéleteket. Ime egy szerencsétlen flótás története.

Az illető jámbor, írni-olvasni nem tudó suhanc, vidékről jött örökségi ügyben fel Párisba a háboru kitörésekor. Mivel annyi esze nem volt, hogy irományokat is hozott volna magával, a közjegyzőnek megkeresést kellett küldeni községébe. Közben a németek körülzárták Párist, a posta szünetelt. A legény a tizenharmadik kerületben szállt meg, besorozták népfelkelőnek, kiküldték a többiekkel Páris falai alá. Aztán a németek abbahagyták az ostromot, de az irományok még mindig késtek. Jött március tizenharmadika, a közjegyző elment a hatóságokkal Versaillesba, a suhanc Párisban maradt, mert a fejébe vette, hogy amig pénzét ki nem adják, nem megy haza.

Mivel abból a napi másfél frankból élt, ami

zsoldot kapott, hűségesen szolgált tovább a csapatban, anélkül, hogy a politikai változásokról tudomása lett volna. Mikor a versaillesiak bejöttek, csapatát kartáccsal lötték halomra. Sulyos sebekkel fetrengett a halottak között, a sors különös kegyelméből kikecmergett a kupacból, kórházba került s onnan egyenesen a haditörvénytörvénysszék elé. Mikor a történetét előadta, a tárgyalást vezető hadbíró ráírvallt:

— Tököfölkónak tetteti magát. Ezt a nótát ismerjük — és deportálásra ítélte.

A suhanc elkerült Ujkaledoniába s ott tökéletesen meghűlyült. Aztán kegyelmet kapott s hogy a sorsa tökéletes legyen, hazaszállításakor belesett a hajó fedélzetéről a tengerbe.

Szerencsésebben került ki szerencsétlenségéből egy Broche nevű henteslegény. Ez sem értett a politikához. Gazdája a kommun kitörésekor elment Párisból s ráhagyta az üzletet. Egy szép napon jönnek hozzá, hogy be kell vonulnia nemzetőrnek. „Egyedül vagyok az üzletben — mondta a szerencsétlen — nem hagyhatom itt.” Erőszakkal elvitték. De nem izlett neki a katonáskodás. Már leszolgált a maga idejét s mikor ezt a bataillonban megtudták, kapitánynak akarták megválasztani. „Dehogyan leszek én kapitány” — tiltakozott a henteslegény, és ettől kezdve áskálódtak ellene. Belátta, hogy jobb, ha innen elődalog. Egy sötét éjszaka megkísérelte a szökést, de megfogták és a forradalmi törvénytörvénysszék elé került. Halálra ítélték. De társai, akiknek ki kellett volna végezniök, úgy határoztak, hogy nem lövik föbe, hanem fölakasztják. Felvitték egy házba, fölakasztották az ablakra és mikor azt hitték, hogy kiment belőle a szusz, otthagyták. Alig voltak tőle puska lövésnyire, a hentes-

legény magához tért s utánuk ordított. Mit tehettek egyebet, levágták a kötélről, megkegyelmezték neki. Visszavitték az állásba. A bolond henteslegény két nap múlva megint megszökött. Megint elcsípték s most bedobták a Szajnába. Szerencsére tudott uszni, s kiuszott a másik partra, ahol már várták a versaillesiak. Nemzetőr volt, nem hittek neki, sőt olyan gyanusnak találták, hogy halálra ítélték. No most igazán végem van — gondolta a henteslegény. Többed-magával fal mellé került, lelőtték. Néhány nap múlva egy parasztházban ébredt fel. Ápolták, rejtegették. Aztán jött a házkutatás, elfogták s újból haditörvényszék elé került.

Az elnök álmélkodva hallgatta a fiatalember történetét, de a nyomozás a henteslegény minden állítását igazolta s így azok közé a kevesek közé tartozott, akiket a vészbiróság szabadlábra helyezett.

A Satory-tető.

A kommün utolsó hadügyi biztosa, az öreg Delescluze sötétedéskor gyakran vonszolta végig rokkant testét a Boulevard Saint Germain-en s hátra-hátranézve, vajjon nem követik-e, besurrant egy gyanus külsejű garniszállóba. Egy fiatalembert keresett fel ilyenkor, aki megszállt területéről jött és vasuti hivatalnoknak jelentette be magát.

Az idegen fiatalember, aki egész napját irományai fölé hajolva töltötte, Rossel Nathaniel volt, a kommün árulással vádolt hadvezére. Szökése után a kommün elhíresztelte róla, hogy Versailles cinkosa. Rossel hallgatott és Delescluze, aki egyedül ismerte buvóhelyét, ugyancsak hallgatott.

Igy mondja Prolès, Rossel életrajzírója. Mások szerint Cluseret volt az, akit Delescluze börtönében meglátogatott, hogy katonai kérdésekben kikérje tanácsát.

Rossel a versaillesiak betörésére sem hagyta el buvóhelyét. Nem ment a barrikádokra s ezt a forradalmi írók szemére hányják. Alkalmasint igazságtalanul. Rossel egy pillanatig sem osztotta a kommunardok elveit. Igaz, hogy árulójukká sem lett. A nagyravágyó katonatisztet dicsőségszomja vezette közéjük, semmi más. Ami keserűség dolgozott benne osztálya iránt, mely elutasította szolgálatait, eloszlott s lelkét a kommun idején szerzett keserűség töltötte el. De ha már úgy fordult sora, hogy se itt, se ott nem futhatta végig megálmodott pályáját, családi puritanizmusához hiven összeszorította fogait és hallgatott. „Nem tudom, hogy a kommun mellett harcolnék-e“ írja visszaemlékezéseiben, „ha pályámat előlről kezdhetném. De hogy nem állnék a versaillesiak mellé, azt biztosan tudom.“

A kommunardok nem zavarták magányában, a versaillesiak azonban nyomoztak utána. Június 8-án egy névtelen feljelentő elárulta a rendőrségnek Rossel rejtekhelyét. Letartóztatták s szigorú fedezet alatt a versaillesi katonai fegyházba szállították.

Hiába ostromolta érdekében a kegyelmi bizottságot a francia közvélemény, az ellenséghez pártolt magasrangú katonatisztnek meg kellett hálnia. November 28-án hajnalban Ferré-vel és Bourgeois-val együtt végezték ki a Satory-tetőn. Ötezer főből álló katonai készültség alkotta a karrét. Rossel-re és Bourgeois-ra régi ezredükből való katonák adták le a sortüzet. Mindhár-

man bátran haltak meg. Ferré nem engedte bekötni a szemét. Gyalogság, lovasság és tüzérség a szörnyű szertartás után vidám zenével vonult el a hullák előtt.

S ettől kezdve minden hónapban megismétlődtek a Satory tetőn a sortüzek. Kettesével, hármasával végezték ki a halálraitélteket. A népfelkelő tiszteket, akik a két tábornokot megakarták védeni a montmartrei tömeg dühe elől, Preau de Vedel-t, a bolond könyvtárost, aki a széllámpát tartotta egy tusz kivégzésénél, Gentont és Serizier-t, utóbbit az arcueili dominikánusok miatt. A kommün főemberei helyett harmadrangu kommunardok véreztek el a Satory-tetőn.

A megtorlás célja a megfélemlítés, a kivégzések nyilvánosak, a rögtönítélő törvényszék szava fellebbezhetetlen. Itt a legalitás területén vagyunk. A jobbérzésű ember mégis kerüli az ilyen látványokat, nem beszél róluk s ha nem is merészeli szükségességüket kétségbevonni, elfordítja felőlük a figyelmét s valóságukat öntudatának sötétjébe taszítja. Mégis: ha a kivégzések felettébb sűrűn követik egymást, megmozdul a közvélemény. Nyílt tiltakozásra nem lévén módja, azt teszi, amit ilyen esetben tenni kell. Megnézi magukat a tényeket.

A polgári sajtó, amely a versaillesiak bevonulása után néhány napig a legnagyobb felháborodással bélyegezte meg a kommünt, mint a közhangulat kifejezője, szilajságával lassanként alábbhagyott. A haditörvényszék tárgyalásairól szóló hasábos tudósítások helyett néhány hét múlva pár sorban számolt be róluk. Az indulatok kitombolták magukat, az élet az élethez szegődött. „Elég volt a vérből“, kiáltják a legkon-

zervatívabb orgánumok is. S mivel a kegyelmi bizottság még mindig nem kegyelmez, a Rappel megbizta tudósítóját, menjen el a Satory-tetőre s írja meg szemléletesen, miként hajtják végre az ítéleteket.

„Már azt hittük, felfüggesztették a kivégzések végrehajtását. Több képviselő javaslatot nyújtott be a nemzetgyűléshez a halálos ítélet eltörléséről s arra kérték a köztársaság elnökét, halasztassa el a kivégzések végrehajtását, amíg a javaslat szavazás alá nem kerül. A főváros harminchat községi tanácsosa kérte Thiers urat, szüntesse be a tizenkét hónap óta tartó megszárlást. A képviselők és községi tanácsosok a közvélemény nevében szólaltak fel.

Az emberség szavára hármas kivégzés a válasz.

Tegnap hajnalban, néhány perccel hat óra előtt vértések és dragonyosok vágattak egy kocsival a Satory-tetőre. A kocsiból, amely a karétról ötven méternyire állt meg, hárman szálltak ki. Serizier és Boin, akiket a dominikánusok halála miatt ítéltek el és Boudin, akinek egy gyógyszerész meggyilkoltatásáért kellett felelnie. Az ítélet végrehajtásának napja a papok meggyilkoltatásának évfordulója volt.

A három elítélt nyugodt volt. Mikor értük mentek a fogházba, Serizier oly mélyen aludt, hogy fel kellett rázni álmából. Bucsuleveleket irtak, megreggeliztek. Serizier dohányt kért, aztán pipára gyújtott.

Mikor a kocsi megállt, felharsantak a trombiták, peregték a dobok. Serizier szállt le elsőnek és pipáját ki sem véve szájából odaballagott a cölöphöz, amely ki volt jelölve számára. Boudin a kocsiból kilépve megemelte kalapját s azt ki-

áltotta: „Éljen a kommün!“ A cölöpök előtt a sortűzre készülő katonákkal szembenézve mindhárman egyszerre kiáltották: „Éljen a kommün! Éljen a köztársasági!“

Boin a katonákhoz intézve szavait, megszakitotta az ítélet kihirdetését s így szólt: „Fiaim, testvéreketek ölitek meg. Mint ti, én is a nép gyermeke vagyok. Feleségem van és négy gyermekem. Éljen a köztársasági!“ Az ügyész türelmetlenül rászólt a jegyzőre, hogy olvassa tovább az ítéletet.

Boudin türe, hogy bekössék a szemét, Serizier ellökte a feléje közeledő katonát, Boin zsebetette a kendőt, kigombolta mellényét s így szólt a katonákhoz: „Akkor löjtek, ha mondom. A szívemre célozzatok. Ne féljetek, nem vagyok gyáva. Éljen a köztársasági!“

A vezénylő tiszt intett a kardjával, a katonák azonban, akár mert félreértették, akár mert megdöbbentette őket a halálraitéltek nyugalma, vaktában lövöldöztek az áldozatokra. Boin állva maradt s látnia kellett vérében fetrengő két társát. Aztán ő is a földre zuhant.

Az ezredorvos a haldoklókhöz lépett, karjukat megfogva megfordította és odébb vonszolta őket, hogy egysorban feküdjenek. Mikor elengedte a haldoklókat, fejük nagyot csattanva esett vissza. A jelenlévők hátán hideg futott végig.

Az altiszt, akinek végeznie kellett volna a haldoklókkal, úgy reszketett, hogy az ezredorvosnak meg kellett fogni a Boin füléhez illesztett puskacsövét. Boudin feje a lövésre szétloccsant, agyveleje a saját cölöpje helyett a harmadik cölöphöz csapódott. Serizier karja a kegyelem-lövésre szinte fenyegető mozdulattal lendült

magasba. Főlet abbé, a katonai fegyház lelkesze belebetegedett kinos küldetésének gyötrelmeibe.

Nem kérdezzük, van-e joga ölni a társadalomnak, tehát ugyanazt a tettet elkövetni, amelyet büntet. De sehogy sem látjuk be, mi jó háramlik abból a közrendre, ha meg kell tudnia, hogy az elítéltek bátran, férfiasan viselkednek és a közvélemény ahelyett, hogy borzadna tőlük, szánakozik rajtuk.

Kaledónia.

Kilencvenkét napi hajózás után a fenéken féláljultan heverő deportáltak a fedélzetről lehallatszó sürgés-forgásból arra következtettek, hogy elszállításuk gyötrelme a végéhez közeledik.

A deportálásra ítélteknek a használaton kívül helyezett parti erődök levegőtlen, nedves, földalatti kamráiban kellett kivárniok, amíg elszállításukra sor került. Ám a hajóut nem jelentett számukra enyhülést. A hosszú utat, mint a vadállatok, vasketrecekbe zsúfolva tették meg, a fedélzetre egyszer mehetek fel naponta s akkor is csak félórát tölthettek a szabad levegőn. Irtózatosan sokat szenvedtek. Az Egyenlítő táján a fülledt hajófenéken kétszeresen tűrhetetlen hőség, az ut másik felében a sarki tenger jeges hidege, a rossz ellátás, a piszok és a férgek halálra gyötörték őket. Kevés kivétellel valamenynyien megkapták a skorbutot. Bőrüket gyorsan megfeketedő piros kiütés csufította el, inyüik megdagadt és állandóan vérzett, fogaik meg-lazultak, lehelletük büzlött. Mivel szomszárjkat a ketreche beállított vízhordó csapjánál kellett oltaniok, kölcsönösen megfertőzték egymást, sőt

a hajó személyzetét is. A tisztek és a matrózok citrom hiányában nyers burgonyával dörzsölgették inyüket, a burgonyahéjat pedig a ketrecek betegeinek juttatták. Ilyen körülmények között vitték élőhalottjaikat a francia tengerészeti kiszolgált vitorlásai Toulonból az Atlanti-óceánon át, a Jóreménység fokát megkerülve s az Indiai-óceánon folytatva az utat, a Csendes-óceán déli részében fekvő Ujkaledónia felé, hatezer tengeri mérföldnyire a honi partoktól.

A ketreclakók ítéletük szerint három kategóriába tartoztak. A gályarabok bokájukra kovácsolt vasgyűrűvel, már a fegyencek csikos ruháját viselték. Ezekre a Nou-sziget fegyháza várakozott. Valamivel jobb sors várt azokra, akiknek az ítélet szerint erődítésszerű helyen kellett száműzetésüket tölteniök. Ezek a mocsaras és csupasz Ducos-félszigetre kerültek, ahol katonai felügyelet alatt, de szabadon élhettek s nem kellett kényszermunkát végezniök. Legszükségesebb létfeltételeikről a hatóság gondoskodott. Az egyszerűen deportálásra ítélték új hazája a Fenyő-sziget (Ile des Pins) lesz, amelyen kényük-kedvükre gazdálkodhatnak. A sziget ugyan egyelőre vadon s a partratettek napokig tanácsalanul bolyonganak rajta, lassanként azonban gyér állami támogatás mellett elviselhetőbbek lesznek körülményeik.

Milyen körülmények közt éltek a gályarabok?

A börtönfegyelem négy kategóriába osztja a szerencsétleneket. A negyedik kategóriába tartoznak az ujonnan érkezettek közül azok, akik rosszul viselkedtek az uton, ebbe süllyednek vissza azok, akiket szökési kísérleten értek, valamint azok a harmadik kategóriába osztottak, akik vétségeket követtek el. A negyedik kategó-

riába tartozó fegyencek végzik a legnehezebb munkát (utkövezés, kőfejtés, hajókirakodás). A nappal és az éjszaka minden órájában igénybevehetők, munkájukért semminemű javadalmazást nem kapnak, a hozzátartozóiktól küldött segílyt az igazgatóság nem továbbítja, munkamentes idejüket börtönben töltik.

A harmadik kategóriába tartozók a földeken, a mészégetőkben és a bányákban dolgoznak. Munkaszünetben és az étkezés óráiban bizonyos körzeten belül szabadon mozoghatnak. Az éjszakát börtönben töltik. Munkájukért napi két sou javadalmazást kapnak, amelyből egy sou felől szabadon rendelkezhetnek, a másik sout javukra írják. A felgyült összeget szabadulásukkor kapják kézhez.

A második kategóriába tartozók napi javadalmazása négy sou, melyből kettőt, az első kategóriába tartozóké hat sou, melyből hármat kapnak kézhez. Az első kategóriába tartozók irodai munkára oszthatók be s megnősülhetnek.

A fegyencek ellátása a következő: reggel feketekávé, délben leveshus, vagy babfőzelék, másfél font kenyér és három deci bor. Este szárazbab vagy rizs. Pénteken sajt vagy sóshering. A fegyencek ételmezéséről a tengerészeti hivatal gondoskodik.

A fegyelmi büntetések rangsora a legenyhébbnél kezdve a következő: bortilalom, éjszakai magánzárka, nappali magánzárka száraz kenyéren és vizen, sötét zárka, egy kategóriával való lefokozás, negyedik kategóriába való lefokozás bilincs nélkül, egy bilinccsel, két bilinccsel, kettesével összeláncolva, vesszőzés (huszonötötől ötven ütésig), halálbüntetés. Halálos ítéletet (guilotine) csak a haditörvényszék hozhat. A kivég-

zést a negyedik kategóriába tartozó fegyenceknek térdenállva kell végignézniök.

A gályarabságra ítélt kommunardok közül néhányat már a hajót folyamán a negyedik kategóriába soroztak. A többiek a harmadik kategóriával kezdték pályafutásukat.

A partraszállítás után a fegyencek jelentkeztek az irodában, ahol kaptak egy vászon- és egy lenruhát, egy vászoninget és egy gyapjuinget, egy pár cipőt, egy takarót s egy összehajtható ágyat. Innen a kaszárnnyába terelték őket, hogy elrettentő például megszemléljék, mint hajtják végre a botbüntetést. Az erre a célra tartogatott áldozatot padra kötözték s az ítélet kihirdetése után a javítói állást viselő fegyenc társa leszámolta tizenkét éves szijból álló korbácsával az ütéseket. A delikvens testét a harmadik-negyedik suhintás után előnti a vér, a seb azonban — amennyiben a pribék nem hajtja különleges rosszindulattal végre feladatát —, habár lassan gyógyult be, utókövetkezmények nélkül való volt.

Ebben a környezetben, gyilkosok és betörők között kellett a kommun intellektuelleinek politikai meggyőződésükért vezekelniök. A legtöbb tönkrementek pár hónap alatt. A huszonkétéves Gustave Maroteau-t a tuberkulózis utolsó stádiumában szállították bilincsek között Toulonból Ujkaledóniába. A rettenetes büntetést egyetlen — igaz, felettébb meggondolatlan, fiatalosan kiméletlen — újságcikkének tudhatta be. A kommun leveretése után a versaillesi tömlőcbe került. Február 5-én többedmagával elszállították Toulonba. Kettesével összebilincselve harminckilenc órai utat tettek meg a sötét teherkocsiban, összekuporodva, egymás mellett szorongva. Mire a szállítmány Marseille-be ért, Ma-

roteau-ban alig volt élet. Társai karjaikon vitték a fegyházba. Ott ráadták a fegyencruhát, a sárga nadrágot, a vörös zubbonyt és a zöld posztósapkát. Bokájára ráverték a nehéz bilincset. Maroteau közben magához tért s mosolyogva szólt oda fogolytársához: „Nem kellemes, ami történik velem, de legalább nem mindennapi.“ Nou szigetén kórházba került. Néhány fogolytársa odaadón ápolta. Ezek küldték el anyjához intézett utolsó levelét, amikor kiszenvedett.

Nou sziget, 1875 március 16-án.

Drága Édesanyám !

Meghalok.

Te se hitted volna, mikor bölcsőmben ringattál, hogy hatezer mérföldnyire tőled, fegyencpriccsen pusztulok el.

Nagyon szerettelek.

Sok-sok csókkal

Gustave Maroteau.

„Szegény anyám“, suttogetta, miután tollbamondta a levelet. „Mindössze huszonhatéves vagyok.“ Aztán felderült. „Pipámat Humbertnek hagyom, noteszemet Fortin-nek, adósságaimat a köztársaságnak.“ Március 17-én halt meg és fogolytársai 18-án, az emlékezetes évfordulón temették el. A fegyház öreg sirásója, őszbecsavarodott haju fegyenc, saját előre megásott sirját engedte át a csendes, finommodoru fiatalembernek. Anyja hetekkel később értesült az elhunyt fogolytársaitól a megrendítő tragédiáról. Így felelt nekik:

„Alfonznak, Gastonnak s az én két
Émile-emnek.

Drága Gyermekeim!

Nem tudom szavakba foglalni, mennyire meghatottak gyengéd soraik, amelyekből kiéreztem szerencsétlen fiam iránti szeretetüket. Ugy érzem, mintha a lelke magukban élne tovább. Gyermekeimmé fogadlak benneteket, mert az anyai érzés oly erős bennem, hogy sugárzásából rátok is bőven jut. Ugy-e elhózzátok nekem gyermekem utolsó csókját? Nem akarok meghalni, amíg nem látlak benneteket. Emlékének élek, megvárom, míg megjöttök, hogy lecsukjátok a szememet. Talán előbb érkeztek haza, mint hinnétek. Bátorság, gyermekeim!

Kedves szüleitekkel gyakran érintkezem. Gyöngédségük elfeledteti velem magányomat s ha rámnehezedik a szomorúság, ellátogatok hozzájuk, hogy erőre kapjak, hogy híreket halljak rólatok, hogy olvassam kedves leveleiteket, amelyekben fiamról oly gyakran s oly bánatos szeretettel emlékeztek meg. Így hát vannak gyermekeim, akiket szeressek, kivehetem a részemet családi örömeitekből, amelyek az enyéimek is.

Viszontlátásra, édes gyermekeim, öreg fogadott anyátok szive egész melegével ölel benneteket.

Özvegy Maroteau-né.

Sokszor csókoltatom édes, egyetlen fiamat.“

Rochefort, Jourde és Grousset megszöknek a pokolból.

A deportációra ítélték maguképitette házikókban laktak a Fenyő-szigeten és a Ducos-félszigeten. A felügyelőszemélyzet időnként névsorolvasást rendezett, egyébként azonban szabadon élhettek a meglehetősen nagykiterjedésű területen. Az ügyesebbek kézműiparra adták magukat és cikkeiket az élénk forgalmu Numeában helyezték el. Mások gazdálkodtak az államtól bérbevett földeken. A szegénysorsuak 85 centimes napidíj ellenében a hatóság rendelkezésére bocsátották munkaerejüket. Az intellektuellek — Rochefort, Paschal Grousset, Jourde és mások — olvastak, tanultak, fürödni jártak és szokási tervekkel foglalkoztak. Rochefort-nak kicsempésztett levelekkel sikerült egy numei címre egész jelentékeny összeget átutaltatnia. A kis társaság érintkezésbe lépett numei bizalmi emberük útján egy ott horgonyzó norvég vitorlás kapitányával, aki megfelelő kárpótlásért hajlandónak mutatkozott megszöktenni őket, természetesen azzal a feltétellel, hogy a hajójára jutásuk őt semmiképpen ne kompromittálja. Egy koromsötét, viharos éjszaka az elszánt kis társaság kiuszott a parttól fél mérföldnyire fekvő szirtfokhoz, az lévén a megállapodásuk, hogy numei emberük, egy francia kereskedősegéd csónakon éjfélkor értük jön és a norvég hajóra csempészi őket. A szökőfélben lévő foglyok a szirt mélyedéseiben megbujva várták a csónakot, mely a jelzett időben meg is érkezett s megtudta annyira közelíteni a szirtfokot, hogy a rajta kuporgókat felvehesse. A kikötő felé tartva

csaknem beleütköztek egy nagy ladikba, amelyben fegyörök ültek. Még nagyobb veszedelem támadhatott volna abból, hogy a sötét kikötőben nem tudták felismerni a hajók tömkelegében, melyik az ő norvég kapitányuké. A kis csónak sokáig kóválygott a hajókolosszusok árnyékában, amikor az egyiknek oldalán leeresztett kötélhágesót pillantottak meg. Abban a hitben, hogy a vendéglátó norvég kapitány készítette elő a létrát számukra, egyikük óvatosan felfelé kapaszkodott rajta s már feleuton volt, amikor a fedélzetről francia szavak ütik meg a fülét. Hadihajó volt. A csónakban maradtak ugyanabban a pillanatban jöttek rá, hogy a keresett hajó nem az, amelyikről létra lóg alá, hanem a szomszédja. Teljes harminchat órát kellett a hajófenéken szoronganiok, amíg utnakindultak s elhagyták a parti vizeknek azt a zónáját, amelyen belül a francia hatóságoknak joguk van megállásra felszólítani s átkutatni az idegen hajókat. Ez idő alatt a kapitány csak a csapóajtón ledobott cédulákkal érintkezett utasaival s a legnagyobb meglepetést szinlelte, mikor arra az értesítésére, hogy a levegő tiszta, a szénraktárból felmerészkedtek a hajó fedélzetére a megviselt külsejű, maszatos fegyencek. Most már simán ment az ut Ausztráliáig, ahol a szökevények partraszálltak, hogy néhány hét múlva folytassák utjukat az Egyesült Államokba.

A kommunardok szökése, amit a rendszertelen névsorolvasás következtében négy-öt napi késéssel fedeztek fel a fogolytelepen, nagy megrökönyödést keltett. A kormány elmozdította állásából a telep kormányzóját, fegyelmi eljárást indított a mulasztásban marasztalt közegek ellen s megszigorította a telep rendszabályait. Ennek

ellenére állandóan ismétlődtek a szökési kísérletek, ha eredménytelenül is. A deportáltak helyzete a hosszú hónapok során egyre rosszabbodott, betegségek tizedelték őket. Panaszos leveleik, a megszököttek és az emigránsok sajtóhadjárata napirenden tartotta szenvedéseiket s a fokozatosan radikalizálódó közvélemény egyre hangosabban kezdte követelni az amnesztiát. Ez azonban csak 1880-ban következett be.

Az emigráció.

A kommun leveretése után Favre külügyminiszter a következő körlevelet intézte Franciaország külügyi képviselőihez:

A francia hadsereg hősiek magatartásának nehéz küzdelmek után sikerült eltipornia azt a rendszert, amelyet néhány elvetemült gonosztevő erőszakolt Párisra. Ezeknek az embereknek a szereplése nem tekinthető politikai cselekedetnek. Amit ők végeztek, a gyilkosságokat, rablásokat, a parancsszóra végrehajtott, ördögien tervszerű gyűjtogatásokat minden kulturnemzet tételes törvényekkel bünteti. Oly cselekedetek ezek, amelyeknek törvényes megtorlása elől nem vonhatják ki magukat. Nincs nép, amely büntetlenséget biztosíthatna számukra, nincs ország, amelynek ne jelentenének szegényt és veszedelmet. Amennyiben tehát tudomására jutna, hogy ilyen egyén lépte át annak az országnak a határát, amelynél ön akkreditálva van, járjon el a helyi hatóságoknál nevezett egyén letartóztatásának dolgában s azonnal értesítsen bennünket,

hogy kiadatási kérelemmel fordulhassunk a kormányhoz.

Versailles, 1871 május 26.

Jules Favre.

A belga képviselőházban már a kiadatási kérelmet megelőzőleg heves vita folyt akörül, milyen álláspontot foglaljon el az országba menekülő kommunardokat illetően. D'Anethan miniszter a kormány nevében kijelentette, hogy Belgium nem ad menedékjogot a kommunardoknak. Victor Hugo az *Indépendance Belge* hasábjain tiltakozott a belga kormány határozata ellen s pillanatnyilag brüsszeli lakós lévén, kijelentette, hogy a kormányhatározattal dacolva a maga hajlékában ad menedéket a kommunardoknak. A brüsszeli francia kolónia még aznap éjszaka botrányos tüntetést rendezett a költő háza előtt. A további zavargásoknak elejét veendő a kormány jónak látta kiutasítani Belgiumból Victor Hugót.

Az európai államok közül Anglia és Spanyolország a legnagyobb készséggel adtak menedékjogot a kommün szökevényeinek. A többi államok, köztük Belgium is, hallgatólagosan megtűrték őket területükön. Az Osztrák-Magyar Monarchiához szintén fordult kiadatási kérelemmel a francia kormány, mégpedig a magyarországi születésű Frankel Leo munka- és kereskedelemügyi kommünbiztos miatt.

Frankel 1844-ben született Budán, s noha jó módu orvos fia volt, iparosnak ment. Az aranyműves mesterséget tanulta ki, bejárta Ausztriát, Németországot és Angliát s körülbelül huszonhároméves korában került ki Párisba. Itt a főváros első műötvöse foglalkoztatta, akinél mint

szakmunkás napi három-négyórai munkával harminc-negyven frankot is megkeresett s elég ideje maradt arra, hogy a politikai mozgalmakban résztvehessen. Mint német kulturájú szocialistát, elsősorban szakszervezeti kérdések érdekelték; blanquista és jakobinus elvtársaival ellentétben proudhonista eszméket vallott. Fenntartotta az érintkezést az Internationále londoni végrehajtó bizottságával s Marx megbízásából Lyonban internacionalista helyi csoportot alakított. Résztvett a forradalmat megelőző idők összes munkásmozgalmaiban s oly tevékeny szerepet fejtett ki, hogy titkos társaságban való részvétel címén 1870 júniusában kéthavi fogházbüntetést kapott, amelyből a forradalom szabaddíotta ki. Elvtársai annyira fontosnak tartották részvételét a kommün kormányában, hogy külön törvényt hoztak, amelynek értelmében lehetőségessé vált idegen állampolgár voltára elvállalnia a kommün kereskedelmi és munkaügyi biztosságának vezetését.

A kommün bukása után Frankel házalónak öltözve szökött ki Párisból, s hetekig tartó bujkálás után sikerült Londonba jutnia. Néhány hónapi otttartózkodás után Bécsbe utazott, ahol a rendőrség a francia kormány által ellene kiadott köröző és elfogatási parancs alapján vizsgálati fogságba helyezte. Atyja közbenjárására a magyar kormány kikövetelte Frankelt az osztrák hatóságoktól, úgy hogy vizsgálati fogságát Budapesten tölthette ki. A budapesti törvényszék arra az álláspontra helyezkedett, hogy Frankelt csak abban az esetben adja ki a francia kormánynak, ha az bebizonyítja, hogy a körözött valóban elkövette a kiadatási kérelemben felsorolt büntetendő cselekményeket. A francia

kormány elküldte a pesti törvényszékre a hadbiróságnak Frankelre vonatkozó ítéletét. A pesti törvényszék azonban arra a megállapításra jutott, hogy az ítélet szövege nem bizonyíték Frankel bűnösségére. Kiadatását tehát megtagadta s szabadlábra helyezte Frankel Leót.

A kommun mithosza.

A kommun bukása után a nemzetgyűlés vizsgálatot indított annak a megállapítására, milyen tömeglélektani körülmények idézték elő a március 18-iki eseményeket. A bizottság előtt megjelent Thiers, megjelentek a miniszterek s a prefet-k, az állam minden fontosabb funkcionáriusa s a társadalom minden rétegének reprezentánsai. Az oknyomozó véleményezések s a kommuntagoknak a haditörvényszék előtt tett vádlomásai a legaprólékosabb részletekig tisztázták a kommun létrejöttének körülményeit. De nem a hivatalos szakvélemény az, amiről az utókor a kommunre vonatkozó tudását és értékelését meríti, hanem a legenda, amelyet Thiers indított világgá s amelyet Marx, érezvén a benne rejlő agitatórikus lehetőségeket, merészen átvett, hogy átritmizálva a proletariátusra hagyományozza.

Mit állított Thiers? Azt, hogy a kommun az Internationale műve volt. Azt, hogy az Internationale, amelyről a hatvanas években olyan hírek terjedtek el, hogy az összes munkásszervezetek adófizetői és beláthatatlan összegek felett rendelkezik, hogy az Internationale, felhasználván a párisi zavargásokat, a kellő pillanatban kezébe vette a mozgalom irányítását, hogy, annak sikerében bízva, Párisból mint köz-

pontból forradalmasítsa a világot. Ami erre a feltevésre tárgyi alapul szolgált, vajmi csekély; annyi, hogy az Internationale párisi szekciója hosszas megfontolás után politikai kötelességének tartotta, hogy csatlakozzék a népmozgalomhoz, amely urrá lett Párison. Láttuk, hogy Theisz, Frankel s a többiek leszögezték, hogy nem mint az Internationale tagjai csatlakoznak a mozgalomhoz, amelynek célkitűzése semmiben sem egyezett az Internationale politikai irányvonalával, hanem mint magánemberek, akik, amennyiben arra alkalmuk nyílik, igyekezni fognak (amint meg is tették) keresztülerősokolni a kommünben azokat a szociális intézkedéseket, amelyek programjukból következnek. A hetvenegyes évben az Internationale távolról sem az a félelmetes hatalom, amelynek a polgári társadalom képzelte volt, sőt legválságosabb idejét élte s a frakcióharcok következtében majdnem felbomlás előtt állt.

A parlamenti vizsgálatból kiderült, hogy a március 18-iki kirobbanás a kapituláció felett érzett hazafias elkeseredésből s a nemzetgyűlés restaurációs szándékai okozta felháborodásból született népmozgalomnak indult, amelyet csak járulékosan hatottak át a jakobinizmus s csak másodsorban az osztálytudatos szocializmus jeliszavai. „A szocialista eszméknek s az Internationale befolyásának annyi szerepe volt csak a március 18-iki események körül, mintha valaki patronokat dobálna a lobogó tűzbe“, vallja a bizottság előtt Favre, aki előbb ugyancsak az Internationale-t tette felelőssé a kommün cselekedeteiért.

Thiers-nek a már többszörösen hangsúlyozott okokból, elsőrendű érdeke volt, hogy a kom-

münt félelmetes nemzetközi erők művének tün-tesse fel a világ előtt. Propagandája nem ma-radt eredménytelen, a világ elhitte neki. Az In-ternationale londoni központja mármost, mint a legilletékesebb közeg, ahelyett, hogy megcáfolta volna Thiers rágalmait, vállalta őket.

Marxnak egész politikai zsenije megmutatko-zik abban a merész elhatározásban, amellyel Thiers hazugságát elfogadja és a világforradal-om javára kamatoztatja. Mi sem lett volna egy-szerűbb, mint a párisi kommün korlátolt célki-tűzéseire, vezetőinek kispolgári magatartására s a benne résztvevő tömegek összetételére való hivatkozással megtagadni minden közösséget a Párisban lejátszódott eseményekkel. A marxi elméleteknek nem volt gyökerük Párisban s az a néhány kommüntag, aki mint Varlin, Theisz, Frankel stb. az Internationálét képviselte a kom-münben, proudhoni elveket vallott.

1870 szeptemberében Marx óva intette a fran-cia munkásokat a forradalomtól, örültségnek nevezte a hatalom megszerzésére irányuló törek-vésüket. Ám abban a pillanatban, amikor Páris népe megmozdult s felvette a harcot a beözönlő hadsereggel, forradalmi temperamentumának egész lendületével a nép mellé állt s mint negy-vennyolcban tette volt, abból a szempontból ítélte meg az eseményeket, milyen hatásuk le-het. Talán helyénvalóbb lett volna, ha vén-kisasszony módjára azt hajtogatja, hogy előre megjósolta, ami bekövetkezett? Marx 1871 ápri-lis 17-én így ír Kugelmannhoz: „Könnyű volna történelmet csinálni, ha a harc mindig a leg-kezdőbb körülmények között folyna le!”

Akármilyen meggyőzően bizonyítja a mate-rialista történetírás a gazdasági tényezők szere-

pét az ideológiák kialakulásában, elismeri, hogy az osztálymeghatározottság érzése a társadalom tagjaiban csak kivételes esetben egészen tudatos. Bizonyos körülmények elhomályosítják, mások kiélezik. Bizonyos már most az, hogy történelmi tévedés volna proletáröntudatról beszélni azokkal a kispolgári tömegekkel kapcsolatosan, amelyek 1871-ben a kommünt kiharcolták. Ellenben egészen kétségtelen, hogy Thiers, ez a körültekintő politikus tudatosan állította szembe a kommunardokkal az egy táborba sorakoztatott francia polgárság osztályöntudatát. A thiersi manipulációkra ez az osztályöntudat kilépett eltakartságából s egész nyersségében felfedte magát. Itt a magyarázata, miért fordultak el a kommüntől a vele eleinte rokonszenvező intellektüellek, mikor a párisi városi tanács és a nemzetgyűlés vizsgálja polgárháboruvá fajult.

Kétségtelen, hogy Thiers, mikor a kommünt letörte, csak annak a missziónak tett eleget, amellyel a polgári társadalom, mint a legfőbb végrehajtó hatalmat, megbízta volt. Ám, hogy e feladatot *vállalta* s hogy annak hajthatatlan merevséggel eleget tett, már az egyéni indítékokat kutató lélektan területére tartozik. A maga helyén rámutattunk azokra a tényezőkre, amik a szelességében is körültekintő, végtelenül hiu és szenvtelen Thiers kihívóan grandiózus magatartását meghatározták. Thiers-t tudatalatti indítékok mozgathatták, mikor a napoleoni hadjáratok tanulmányozásába mélyedve, parányi alkataból fakadó alacsonyrendűségi érzését azzal kompenzálta, hogy a kiskáplár cselekedeteit bírálgatva, mintegy fölébe kerekedett s e kritikailag hátrányozott azonosítással annak stratégiai képességeit a magáéinak tudta be. Cselekvő po-

litikus létre sikerült úgy alakítania a körülményeket, míg a révedéseibe vetített vágy-szituáció — éppen az, amely ellen erkölcsös polgári lénye Palermo bombázásának esztendejében erőlyesen tiltakozott — valósággá lett s elhitette vele, hogy erőszakot követel.

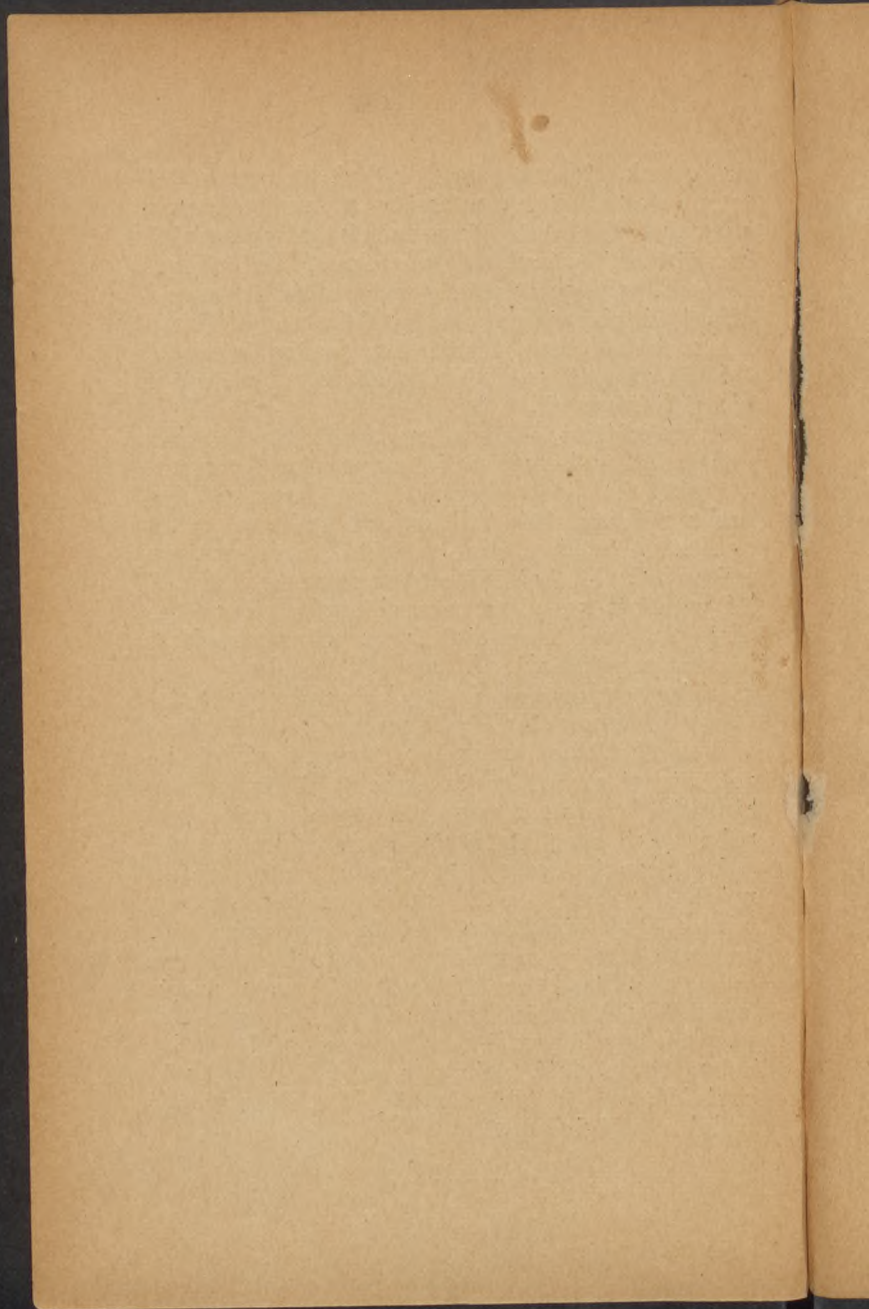
Ezt a szenilis kakaskodást, ezt a cézári csata-zaj-libidót Thiers racionalizálja. A nyugtalan állapotok veszélyeztetik a kereskedelmet, a kormány nem kap kölcsönt, a vállalatok nem kapnak hitelt. A nagytőke erőlyes kormányt követel. Thiers az egyetlen, aki tiltakozott a hadüzenet ellen, likvidálni akarja a háborút. Thiers eleget akar tenni a békefeltételeknek s e célból háborút üzen honfitársainak. Hogy rendet teremtsen, halomra löveti Párist.

Thiers magatartása többszörösen determinált. De az a sugallatszerűnek látszó elhatározás, amellyel Párist otthagyja, az a gyors haditerv, amelyet ötletszerűen felvet s az a sans phrase kiméletlenség, amellyel erkölcsileg joggal kifogásolható haditervét végrehajtja, az elképesztő testi és szellemi rugékonyság, amelyet az aggastyán a siker érdekében kifejt, kétségtelesen azt bizonyítják, hogy tervének végrehajtásakor mély lelki rétegekből fakadó libidinózus törekvéseket él ki.

Ez a szükséges mértéken tulmenő szadizmus a magyarázata annak, hogy a hivatalos történetírás szégyenli a kommün megtorlásának napjait s ahol teheti, átsiklik rajta. Ám a képzelet éppen ezeket a momentumokat őrizte meg s aki a párisi kommünre gondol, égő középületeket lát és makacsul védett barrikádokat. E dramatikus mozzanatokon kívül a kommün belső története feledésbe merült s csak a szo-

ciológusok térnek időnként vissza ama ötlet-szerű intézkedések méltatására, amelyekben a kömmün produktív forradalmisága megmutatkozott: a törvényhozó, végrehajtó és ítélkező szervek egységesítésére, a választott és elmozdítható közhivatalnokokra, a hivatalnoki fizetések maximálására, a lakbérrendeletre, a kisebb értékű zálogtárgyak kiadatására, a műhelyek kisajátítására stb.

A reakcióban, mely a megtorlás után Párisra nehezedett, a kömmün lidércnyomása legendává enyhült. A jó polgárok csakhamar hűledezve s fejcsóváló értelmetlenséggel emlegették azokat a heteket, amelyeknek önkéntelen tanúi voltak. Mi bolondította meg az embereket? Mi vajudott, mi akart megszületni a világtól elzárt Páris falai mögött? Igaza volna annak az istenes anyóknak, aki azt állítja, hogy egy chiméra, egy pokoli fajzat leszabadult a Notre Dame párkányzatáról s teherbe ejtette a párisi szellemet? Thiers erőszakos beavatkozással távolította el az ördögadta embriót. A lázas, megkínzott Marianne a nagy vérveszteség után magához tért, megfiatalodott. Páris végre is nem egész Franciaország. A francia nép józan, gyűjti a garast, gyűlöli az idegeneket, maradi, mint a föld. Elnyelte a vért és a csontokat. Kiszellőztette a gyermekágy-szagot. Trombitarcsegés hallatszik az idő felől. Jön már fekete lován Boulanger tábornok, jön a Panama. Hamar néhány bon mot-t, néhány scie-t! Hess, inkubus, Kelet felé, suhogj a misztikus szlávokhoz! Marinne megint gömbölyödik. Meg akarja szülni a világháborút.

höstök

215,

238,

253

Jelmagyarázat.

Épületek és épületek (lábakk között):

1. Városház 2. Tuileries Louvre
3. Királyi palota 4. Pénzügy miniszt.
5. A becsületrend palotája
6. Államtanács 7. Laklóháza
8. Magtár 9. Arzenál
10. Gőbelyvár 11. Színház
- 12-13. Rakodó és
- árutár
14. Igazságügy és rendőrség

Ütegek
Barrikádok
Forteresse du
Mont Valerien

ST
CLOUD

Versailles

SEVRES

Bois de Meudon

Ft
d'Issy

Ft de
Vanves

Ft de
Montrouge

Ft de
Châtillon

NEUILLY

Bos de
Boulogne

AV. DE LA
GRANDE
ARMÉE

AV. DES
CHAMPS ELYSEES

Hôtel
Invalides

Champs
de Mars

RUE LECOURBE

RUE DE VAUGIRAS

AV. DE WAGRAM

BOUL. MALESHERBES

CLICHO

AV. DE LA
GRANDE
ARMÉE

AV. DES
CHAMPS ELYSEES

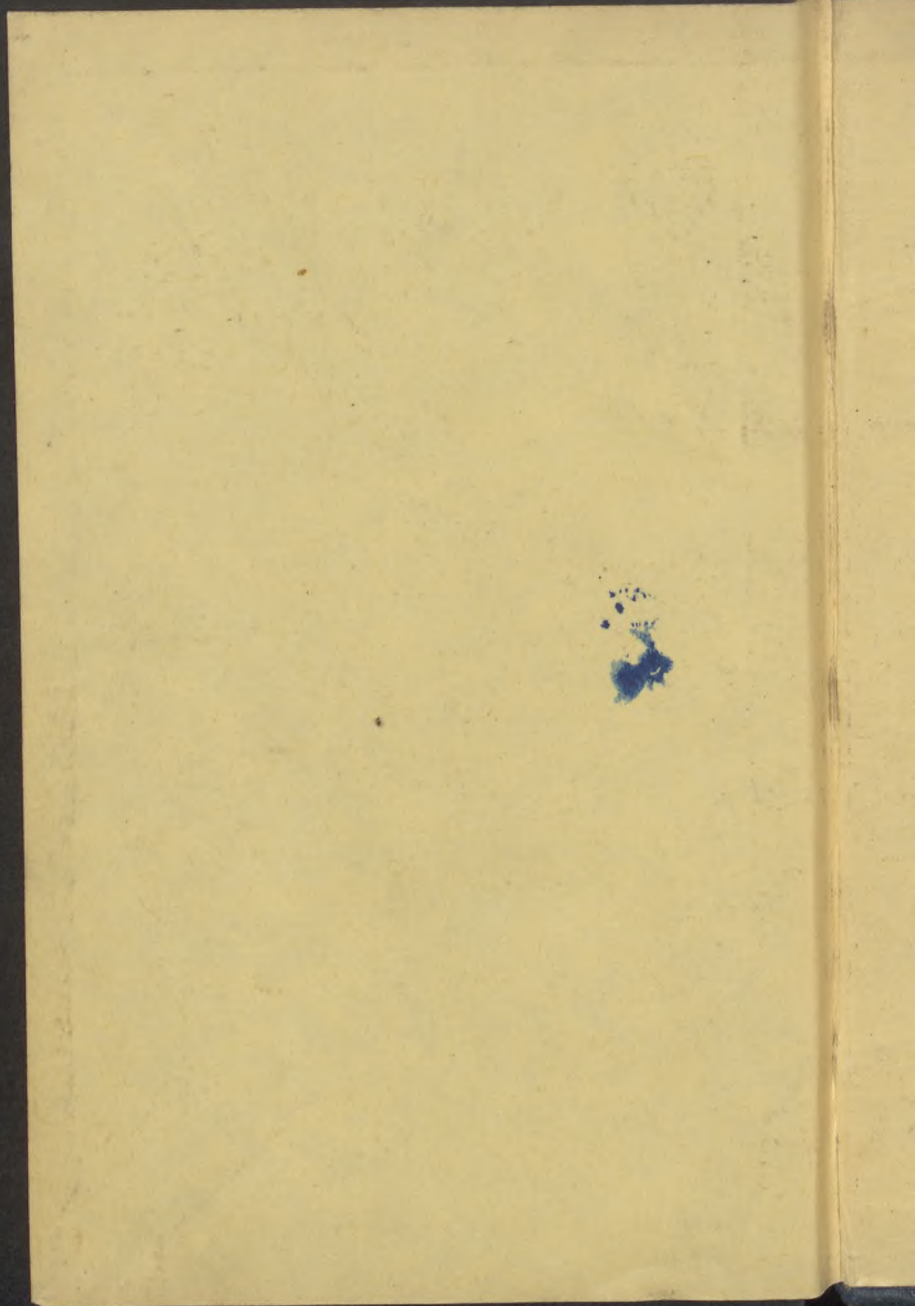
BOUL. MALESHERBES

CLICHO

2940

